

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIÁLNÍ GEOGRAFIE A REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

TEREZA KUŠNIRÁKOVÁ

**PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY MEZINÁRODNÍ MIGRACE
A INTEGRACE CIZINCŮ DO MAJORITNÍ SPOLEČNOSTI**

*PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNATIONAL MIGRATION AND
INTEGRATION OF FOREIGNERS TO MAJORITY SOCIETY*

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PRAHA 2008

VEDOUcí DIPLOMOVÉ PRÁCE: DOC. RNDR. DUŠAN DRBOHLAV, CSc.

Ráda bych tímto poděkovala všem, kteří se na této práci podíleli. Zejména Mgr. Michaele Pixové za anglické překlady, Assylbeku Utovovi za ruskou část dotazníku a PhDr. Danuši Šupkové za věcné připomínky z oblasti psychologie. Zvláštní dík patří panu Doc. RNDr. Dušanu Drbohlavovi, CSc. za příležitost podílet se na odkrývání pozadí mezinárodních migrací, kterou mi dal, za vedení mé práce a inspirativní připomínky k jejímu obsahu.

Prohlašuji, že diplomovou práci „Psychologické aspekty mezinárodní migrace a integrace cizinců do majoritní společnosti“ jsem vypracovala samostatně pod vedením Doc. RNDr. Dušana Drbohlava, CSc. a za použití uvedených zdrojů.

V Praze dne 25.8.2008

podpis:.....

Tereza Kušniráková

ÚVOD	9
Cíle práce	11
Hypotézy	11
I. TEORETICKÁ ČÁST	12
1. Lidská osobnost	12
1.1. Teorie osobnosti	12
1.2. Typologie osobnosti	13
1.3. Osobnostní typy v kontextu mezinárodní migrace a adaptace na nové prostředí	17
2. Funkce psychiky a psychické jevy	19
2.1. Percepce a paměť	20
2.2. Vnímání prostoru	23
2.3. Mentální kognitivní mapy	24
2.3.1. Tvorba mentální mapy prostorových preferencí	27
2.4. Vyžití mentálních map prostorových preferencí ve výzkumu mezinárodní migrace	29
3. Motivace	34
3.1. Teorie motivace	35
3.2. Motivační síla mezinárodní migrace	38
3.3. Odkaz dalším generacím	42
4. Psychologické aspekty adaptace	43
4.1. Interkulturní rozdíly a komunikace	44
4.2. Adaptační strategie	48
4.2.1. Integrace	51
4.2.2. Asimilace	53
4.2.3. Separace	54
4.2.4. Marginalizace	55

4.3.	Psychologické problémy adaptace	55
4.3.1.	<i>Stres z adaptace</i>	56
4.3.2.	<i>Faktory ovlivňující výběr adaptační strategie</i>	58
4.3.2.1.	<i>Předsudky, stereotypy a hypotéza kontaktu</i>	59
4.3.2.2.	<i>Mezigenerační transmise hodnot</i>	60
4.3.2.3.	<i>Přístup české společnosti k adaptační strategii migranta</i>	60
4.3.3.	<i>Kulturní, etnická a národnostní identita</i>	63
4.3.4.	<i>Migrace jako sociálně patologický jev</i>	66
4.4.	Instrumentální problémy adaptace	68
4.4.1.	<i>Imigrační politika</i>	70
4.4.2.	<i>Integrační politika</i>	72
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	75
5.	Mentální mapy prostorových preferencí a psychologické pozadí migračních a adaptačních tendencí u zahraničních studentů studujících v České republice	75
5.1.	Terénní šetření	75
5.2.	Respondenti	77
5.3.	Metodologie	78
5.3.1.	<i>Profil osobnosti</i>	78
5.3.2.	<i>Mentální mapy prostorových preferencí a faktory podmiňující výběr alternativní destinace</i>	78
5.3.3.	<i>Adaptační strategie</i>	80
5.4.	Výsledky	81
5.4.1.	<i>Profil osobnosti podle PFM</i>	81
5.4.2.	<i>Mentální mapy prostorových preferencí</i>	83
5.4.2.1.	<i>Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu</i>	83
5.4.2.2.	<i>Mentální mapa prostorových preferencí</i>	

<i>celosvětového měřítka</i>	91
5.4.3. Faktory ovlivňující výběr alternativní destinace k dlouhodobému či trvalému pobytu	95
5.4.4. Adaptační strategie a osobnostní typ	98
5.5. Ověření hypotéz	100
ZÁVĚR	102
SEZNAM ZKRATEK	104
SEZNAM ZDROJŮ	105
1. Literatura	105
2. Vládní dokumenty	110
3. Internetové portály	111
PŘÍLOHY	

1. Dotazník (česká verze).
2. Tab. 1.: Respondenti podle pohlaví a státní příslušnosti.
3. Graf 1.: Rozložení respondentů podle stáří (absolutní hodnoty; celkem 103).
4. Graf 2.: Podíl nehodnocených položek a osobní návštěvy k celkovému hodnocení míry atraktivity jednotlivých krajů u studujících méně než 1 rok v ČR (%).
5. Graf 3.: Podíl nehodnocených položek a osobní návštěvy k celkovému hodnocení míry atraktivity jednotlivých krajů u studujících déle jak 1 rok v ČR (%).
6. Kartogram 1.: Míra tolerance místních obyvatel k imigrantům podle zahraničních studentů studujících v ČR.
7. Graf 4.: Podíl zemí sousedících se zemí původu respondenta v kategorii, vysoce atraktivní‘ podle osobnostního typu (%).
8. Tab. 2.: Země, které se umístily na prvních deseti místech v kategorii ‚velmi atraktivní‘ (%).
9. Tab. 3.: Země, které se umístily na prvních deseti místech v kategorii ‚velmi nežádoucí‘ (%).
10. Tab. 4.: Země, které se umístily na prvních deseti místech v kategorii ‚nejtolerantnější‘ (%).
11. Graf 5.: Strategie adaptace a profil osobnosti Resilient (z-skóry).
12. Graf 6.: Strategie adaptace a profil osobnosti Overcontrolled (z-skóry).
13. Graf 7.: Strategie adaptace a profil osobnosti Undercontrolled (z-skóry).
14. Graf 8.: Strategie adaptace v jednotlivých oblastech společenského života podle osobnostních typů (z-skóry).

„Psychological Aspects of International Migration and Integration of Foreigners to Majority Society”

This thesis deals with psychological aspects of international migration and psychological background of adaptation to the new environment. The thesis combines general psychology, individual psychology, cross-cultural psychology and behavioral geography. The author applies knowledge of psychology disciplines to the research of creation and forming of mental maps of residential desirability, place perception discovering and exploring knowledge about alternate destination for long term or permanent residency. It searches for relations between character profile according to Big Five personality traits - resilient, overcontrolled, undercontrolled and migrational and adaptive propensity.

This thesis consist of two blocks, first part is dedicated to theroretical issues about psychological background of migration and adaptative process. Main topics are: personality theory and its application to migrants personality, theory of motivation within context of international migration, job of psyche and its influence on creation and forming of mental maps of residential desirability in perspective of international migration, process of adaptation, adaptive strategies, psychological difficulties of adaptation and instrumental problems of migration and adaptation.

Second part presents findigs of its own research of mental maps of residential desirability and psychological background of migrational and adaptive propensity of foreign students residing in Czech Republic. It is quantitative analysis based on questionnaire research. Main outputs of the research are: mental maps of residential desirability of the Czech Republic and the world, selection of factors that determine them, classification of tested sample according to BF and relation of single character profiles to the choice of factors that determine mental maps of residential desirability and propensity to adative strategy selection.

Kdyby v roce 1989 nepadl socialistický režim v tehdejší Československu, dnes bych tuto práci pravděpodobně nepsala, a pokud ano, tak ve francouzštině a jako cizinec mimo svou rodnou zemi. Právě má osobní zkušenost s mezinárodní migrací mě inspirovala k bližšímu studiu této problematiky.

Stále hojnější výskyt zpráv objevujících se ve sdělovacích prostředcích, které se týkají problematiky mezinárodní migrace, svědčí o tom, že se přeshraniční pohyb lidí stává stále podstatnější složku společenského, politického, kulturního, ale i biologického života. Abychom mohli předvídat reakce jednotlivých účastníků migračních procesů, měli bychom se pokusit odhalit psychologické pozadí nejen mezinárodní migrace, ale i adaptace¹ aktérů migrace na nové prostředí. Toto téma je důležité zejména z hlediska prevence sociálně nežádoucích jevů a z hlediska legislativně právního, kdy znalost psychologických souvislostí migrace umožňuje pohotově a citlivě zavádět vysoce účinná opatření. Pokud se pokusíme pochopit, jaké jsou zásadní hybatele mezinárodního pohybu lidí, a které faktory proces migrace a adaptace podmiňují a determinují, můžeme daleko precizněji a hlavně včas předpovídat jeho různorodé dopady.

Diplomová práce je členěna na dva samostatné oddíly. Část teoretickou a část praktickou, jejímž obsahem je níže uvedený kvantitativní výzkum. V teoretické části se setkáváme se čtyřmi ucelenými tématickými okruhy. První se zabývá aplikací psychologie osobnosti a jejími poznatky na osobnost migranta a vlivem osobnosti migranta na migrační a adaptační proces. Tématem druhého okruhu jsou funkce psychiky a psychické jevy jako je vědomí, paměť a percepce, která je dále rozvinuta v užším pojetí prostorového vnímání a zpracování informací o prostoru naší psychikou. V této kapitole jsme se zaměřili na odhalení podílu jednotlivých funkcí psychiky na tvorbě a stálosti mentálních map prostorových preferencí, na samotný

¹ Jedná o „proces a výsledek procesu změn v chování, ve struktuře společenské skupiny, v sociální organizaci, nebo v kultuře, přispívající k přežití, fungování nebo udržování rovnováhy se sociálním a přírodním prostředím.“ (*Velký sociologický slovník*, sv. 1, str.44).

proces tvorby mentálních map prostorových preferencí, na možnosti jejich využití při studiu mezinárodní migrace a na jejich vliv při výběru alternativní destinace dlouhodobého či trvalého usídlení. Třetí kapitola pojednává o teorii motivace a diskutuje roli motivační síly v migračním a adaptačním procesu. Čtvrtá kapitola, která je svým obsahem nejrozsáhlejší, se zaměřuje na samotný adaptační proces, charakterizaci jednotlivých adaptačních strategií a na psychologické problémy, které jsou s adaptací spojené. Součástí této kapitoly je i krátké pojednání o instrumentálních komplikacích adaptace, jakým může být např. specifické nastavení imigrační politiky.

Abychom byli schopni odhalit psychologické pozadí migračního a adaptačního procesu včetně fáze *rozhodování*, vytvořili jsme hypotetickou situaci „*Kdybych se rozhodl nevrátit zpět do své země, tak bych...*“, která byla představena zahraničním studentům, kteří studují na českých vysokých školách. Studenti jako objekt šetření byli vybráni vzhledem k jejich specifickému migračnímu statusu. Nejedná se totiž o „typické“ migranty, kteří přišli na území Česka za účelem dlouhodobého či trvalého usídlení, ale tato možnost u nich je. Skupině potenciálních imigrantů byl předložen dotazník, který se skládal z otázek týkajících se tří okruhů psychologických aspektů migrace a adaptace. První okruh byl soustředěn na tvorbu a výsledný obraz mentální mapy prostorových preferencí k dlouhodobému či trvalému pobytu. Metodologie této části se opírala o práci Stephena E. Whita (1978), který vycházel z Petera Goulda (1966). Druhá část dotazníku byla zaměřena na výběr adaptační strategie podle Johna W. Berryho (1997) a byla významně inspirována metodologií výzkumů ISCEY realizovaných Ingou Jasinskaja-Lahti (2000), ve kterých zkoumala adaptační strategie mladých již usazených Rusů ve Finsku. Poslední třetí část dotazníku byla zaměřena na psychologii osobnosti, jejímž úkolem bylo odhalit osobnostní typ daného respondenta podle metodologie Big Five personality traits (Pětifaktorový model osobnosti) Louise L. Thurstona podle Martiny Hřebíčkové a Tomáš Urbánka (2006).

Cíle práce:

1. Teoreticky zpracovat psychologické aspekty prostorového chování jedince či skupiny v kontextu mezinárodní migrace a adaptace na nové prostředí.
2. Zachytit mentální mapu preferencí lokalit Česka a celého světa k dlouhodobému či trvalému usídlení u potenciálních migrantů, odhalit klíčové ekonomické a neekonomické činitele, které podobu mentálních obrazů podmiňují, a odkryt vztah mezi osobnostním typem a výběrem těchto faktorů.
3. Odhalit, do jaké míry mají určité osobnostní typy sklon k výběru dané adaptační strategie.

Hypotézy:

Na základě prostudované odborné literatury jsme stanovili následující hypotézy:

1. Předpokládáme, že neexistuje univerzální obraz prostorových preferencí k dlouhodobému či krátkodobému pobytu pro celý výzkumný vzorek, ale zároveň předpokládáme, že existuje podoba v charakteru alternativní destinace u jednotlivých osobnostních typů.
2. Předpokládáme, že jedinci vykazující stejné charakterické znaky pro určitý osobnostní typ budou mít sklon k upřednostnění stejných faktorů, které ovlivňují podobu mentálního obrazu prostorových preferencí k dlouhodobému či trvalému pobytu.
3. Předpokládáme, že jedinci, kteří vykazují stejné charakterické znaky pro určitý osobnostní typ budou mít sklon k výběru téže adaptační strategie.

1. LIDSKÁ OSOBNOST

1.1. Teorie osobnosti

Lidská *osobnost* (*personality*) je nejčastěji definována jako celková jednota duševního života člověka (Tardy, 1964; Hartl, Hartlová, 2004). Existuje více jak 50 různých definic osobnosti. Například W.D. Fröhlich (Kern et al., 1999, s. 181) vnímá osobnost ve smyslu intimního jádra naší bytosti, jako „individuální vzorec prožívání a chování člověka“. G.W. Allport (Hartl, Hartlová, 2004, s.379) osobnost považuje za „dynamickou organizaci psychofyzických systémů v jedinci, který určuje jeho adaptaci na prostředí a jeho charakteristické způsoby chování a prožívání“ a H.J.Eysenck za „poměrně stálou jednotku charakteru, temperamentu, intelektu a těla, což umožňuje její jedinečnou adaptaci na prostředí“ (s. 379).

Osobnost je prezentována duševními vlastnostmi – **temperamentem**², který je vrozený a poměrně trvalý. Je chápán jako obecná dispozice k převládajícím náladám (Tardy, 1964). Oproti tomu **charakter** osobnosti, který představuje povahové rysy jedince, je utvářen během života na základě kombinace duševních predispozic a dílčích duševních dějů tzv. **funkcí psychiky** (kap. 2.), které v osobnosti probíhají (Hartl, Hartlová, 2004). Pro lidskou osobnost je charakterická nejenom její celistvost, ale i jedinečnost, která určuje její odlišnost od jiných osobností. Právě jedinečnost každého z nás je příčinou naší rozdílné a svébytné adaptace na prostředí.

Nejen lidské osobnosti jsou různorodé. Vzhledem k variabilitě psychologických přístupů není ani sama psychologie osobnosti schopna poskytnout

² Podstata temperamentu je stále předmětem sporu mezi předními psychology. Např. E. Kretschmer tvrdí, že temperament je „vrozenou záležitostí celkové konstituce člověka“ oproti tomu fyziolog I.P.Pavlov ve svých pracích uvádí původ temperamentu čistě v pochodech nervového systému. Navzdory těmto diskusím se psychologové shodují, že temperament je vrozený a poměrně stabilní. Jak uvádí Hartlová „už v prvních týdnech života se děti navzájem liší svou aktivitou, vzrušivostí a reakcemi na okolí.“ Zároveň však dodává, že „rysy lidské psychiky podléhají zkušenosti a mohou se během života měnit“, tedy charakter osobnosti podléhá prostředí (Hartl, P., Hartlová, H.: *Psychologický slovník*, s. 601).

takový koncept, který by byl schopen vysvětlit a logicky zpracovat všechny psychické jevy. Teoretické koncepty a filosofické základy psychologie osobnosti jsou výrazně geograficky podmíněné. Různorodé kulturní klima, ve kterých vznikají, ovlivňují výběr ústředního kritéria, na základě kterého jsou tvořeny odlišné typologie osobnosti. Dragomirecký (2005, s. 5) ve svých pracích poukazuje na skutečnost, že současná psychologie osobnosti je výrazně ovlivněna eurocentrickým pohledem na svět, tzn. že „prakticky všechny hlavní a akademickou obcí uznávané ‚teorie osobnosti‘ vycházejí z materialistického světového názoru“, který, jak dodává, „nedovoluje vidět všechny ty oblasti psychologie, které se týkají duchovní stránky člověka“, jež naopak vyzdvihuje filosofie Dálného východu pracující s úplně jinými vlastnostmi a charakteristikami. Mohli bychom diskutovat zda je vůbec možné typologizovat lidskou psychiku. Připusťme, že ano. V tomto případě jsou typologie osobnosti, na jejichž základě bylo v praktické části této práce provedeno určení osobnostního typu, založeny právě na eurocentrickém přístupu.

Poznatky z oblasti psychologie osobnosti dnes využívá a integruje do svých struktur stále více disciplín jako např. lékařství či pedagogika, ale i vědy přírodní jako např. fyzika. Důkazem toho, že psychologie má své místo i na poli geografickém, je efektivní využívání psychologie v behaviorální geografii. Právě behaviorálně geografický přístup uvažuje působení vnitřních pohnutek člověka na jeho jednání, pracuje s termíny jako jsou míra atraktivity, motivace, vědomí či vnímání a zvažuje i iracionální důvody, které mají vliv na chování jedince v prostoru a čase.

1.2. Typologie osobnosti

Ani psychologie se nevyhnula pokusům o kvantifikaci sebraných poznatků. Jednotlivé psychologické směry zdůrazňují rozdílné psychické vlastnosti, které jsou kategorizovány a kvantifikovány. Na základě ‚naměřených‘ hodnot dané duševní vlastnosti jsou vytvářeny různé **typy osobnosti**³. Typologií osobnosti dnes existuje celá řada. Mezi nejstarší a nejuznávanější je řazena typologie Hippokratova a

Galenova, která pracuje se čtyřmi kategoriemi temperamentů – *cholerikem*, *sangvinikem*, *melancholikem* a *flegmatikem*. Tuto teorii později rozpracoval ve svých studiích H.J.Eysenck, jenž Hippokratovy temperamety určoval na základě čtyř dimenzí lidské psychiky: *stability*, *lability*, *extroverze* a *introverze* (schéma 1.) (Kern et al., 1999). Prožívání časoprostorového kontinua a změn v něm probíhajících je silně ovlivněno právě typem osobnosti všech zúčastněných, který se ve stresových situacích projeví v plné míře. Podle pojetí extroverze a introverze, jak ho razil C.G. Jung (Tardy, 1964), obrací extroverti svou duševní energii k objektu, tedy na druhé lidi, věci, cíle, zatímco introverti k subjektu, tedy k vlastnímu „Já“. Z toho vyplývá, že introverti mají tendenci inklinovat k hlubokému vnitřnímu prožívání dané skutečnosti. Podle H.Rorschacha (Tardy, 1964) se obojí nachází v téže osobě jako dvě protikladné dispozice a to v nestejném poměru, který se během života mění.

Pokud bychom vycházeli z čistých temperamentů tak, jak je zformuloval

Schéma 1.: Eysenckova typologie osobnosti a Hippokratovy temperamety

		stabilita			
extroverze	Sangvinik bezstarostný, plný nadějí, žije pro daný okamžik, nemyslí na budoucnost, nenucený, názorově a emočně nestálý, prožívá povrchně a krátce	Flegmatik obežřetný, rozvážný, spolehlivý, smířlivý, vyrovnaný, klidný, lhostejný, umí se ovládat, prožívá povrchně a pomalu			
	Cholerik vznětlivý, impulzivní, spolehlivý, neústupný, chamtivý, stálý ve svých názorech, prožívá hluboce a rychle	Melancholik bere vše velmi vážně, vždy nachází nějaké důvody k znepokojení, vztahuje nepříjemné věci ke své osobě, tichý, přecitlivělý, rigidní, pesimista, plachý, prožívá hluboce a pomalu, k věcem se často vrací			
		labilita			
				introverze	

Zdroj: Šípek, J.: *Úvod do geopsychologie*. s. 117.; Tardy, V.: *Psychologie osobnosti*. s. 140.; Kern, H., Mehlová, Ch., Nolz, H., Peter, M., Winterspergeorvá, R.: *Přehled psychologie*. s. 189.

³ Osobnostní typ představuje skupinu jedinců, kteří sdílejí stejný profil vlastností (Hřebíčková, M., Urbánek, T.: *Typologický přístup ke zkoumání osobnosti*. In. Blatný, M. (ed.): *Metodologie psychologického výzkumu: konsilience v rozmanitosti*. s. 45).

Hippokrates a upřesnil Eysenck, dá se usuzovat, že **extroverti** mají oproti introvertům lepší výchozí pozici v procesu adaptace na nové prostředí. Snáze přijímají změnu, vzhledem ke své sociabilitě rychle navazují kontakty a rychleji reagují na požadavky okolí. Kdežto **introverti** nastalé změny hluboce niterně prožívají a řeší, obtížně se adaptují na nové podmínky, těžko zvládají změny a jejich sklon k samotářství jim ztěžuje navazování nových vztahů. Pokud už se ale jednou novým podmínkám přizpůsobí, na rozdíl od extrovertů jsou v nové pozici stálí a neusilují o další změnu, dokáží se s novým prostředím sžít a plně se začlenit. Podle Eysenckova konceptu osobnosti každá hodnota horizontální osy extroverze – introverze má svou hodnotu na vertikále stabilita – labilita. Tato dimenze uvažuje rezistenci individua vůči nastalým stresovým a nestandardním situacím. Jedinci disponující znaky **stability** vykazují vyšší odolnost vůči zátěžovým podmínkám, lépe ovládají projevy emocí a i v nepříjemných okamžicích jsou schopni racionálního neafektivního uvažování. Jedinci vykazující znaky **labilní** osobnosti naopak snadno podléhají výbušným reakcím na nastalé změny, pod vlivem návalu emocí nejprve jednájí a teprve potom reflektují své činy. Stabilní a labilní introverti upřednostňují řešení situace niterně, sám se sebou, kdežto stabilní a labilní extroverti zpravidla potřebují interakci s okolím.

Soudobá psychologie se vyznačuje integrativními tendencemi. Snaží se od každého ze současných teoretických konceptů extrahovat to ‚nejlepší‘ a eliminovat tak jednosměrné zaměření kulturně podmíněných filosofických základů (Dragomirecký, 2005). S tím souvisí posun metodologie psychologie osobnosti, která se posunula od intuitivně deduktivních postupů k empiricky induktivním. Reprezentantem empiricky induktivního přístupu je typologie tvořená na základě Pětifaktorového modelu osobnosti – PFM (*Big Five Personality Traits*) psychologa L.L.Thurstona, která je často využívána jak v poradenské, pracovní tak i klinické psychologii. Osobnostní typy jsou tvořeny na základě poměru ‚změřených‘ hodnot ve škálách pěti psychických vlastností: *neuroticismus*, *extroverze*, *otevřenost vůči zkušenosti*, *přívětivost*, *svědomitost*. Na základě výsledků realizovaných studií, byly určeny tři základní typy osobnosti: *resilient*, *undercontrolled*, *overcontrolled*, které

mohou být dále tříděny do dalších subtypů⁴. Obecně *resilients* jsou charakterističtí vysokou odolností a adaptibilitou a disponují sociálně žádoucími charakteristikami. Více méně odpovídají Eysenckovu stabilnímu extrovertu a introvertu. Kdežto další dva typy mají problémy s přizpůsobováním se svému okolí a se sebekontrolou. *Undercontrolleds* se obtížně ovládají a svá nutkání projevují nepřiměřeně. V Eysenckově schématu by tomuto typu odpovídal labilní extrovert. Oproti tomu *overcontrolleds* se vyznačují vysokou mírou autoregulace a svá nutkání projevují nedostatečně (Hřebíčková, Urbánek, 2006). Podle Eysencka je toto jednání charakteristické pro labilního introverta.

Typy osobnosti, jak je uvádí Eysenck resp. Hippokrates nebo Pětifaktorový model osobnosti, se v takto čisté formě prakticky nevyskytují. Mentalita každého z nás je autentickou a jedinečnou koláží psychických vlastností, proto nelze jednoznačně, dogmaticky a definitivně určit, jak bude ten či onen reagovat v zátěžových podmínkách nebo jaký bude jeho vzorec adaptace na nové prostředí. Naše osobnost není formována pouze genetickou výbavou. Temperament prezentuje pouze predispozice našeho jednání, prožívání a vnímání reality. Dalšími faktory, jež působí na formování lidské osobnosti⁵ jsou např. pohlaví, věk, vzdělání, ale i prostředí, kultura a náboženství, ve kterých jsme byli vychováni, celková životní zkušenost. Např. u dětí a mládeže lze konstatovat, že osobnostní znaky v dospívání jsou velmi nestabilní, a právě v období mezi dětstvím a dospělostí je typické prožívat sebe sama jako rozpolcenou osobnost. Na procesy adaptace a percepce změny iniciované faktem jedincovy migrace významně působí další specifické faktory jako jsou překonaná vzdálenost, způsob přepravy, zda odcházíme dobrovolně, kvazi-dobrovolně, či nedobrovolně, za jakým účelem, z jaké a do jaké sociální role a sociálního postavení, zda cestujeme sami, či ve skupině, a pokud s někým, tak s kým (Šípek, 2001). Nelze opomenout ani fakt, že přesun horizontální resp. teritoriální vede i k přesunu vertikálním resp. sociálním prostorem. Identita⁶ migrantů se tedy

⁴ Anglické termíny *resilients*, *undercontrollers*, *overcontrollers* se z praktických důvodů do češtiny nepřekládají.

⁵ Souhrnně formování lidské osobnosti je ovlivněno geny, prostředím, výchovou a sebevýchovou.

⁶ Ve smyslu „souboru rysů, podle kterých je jedinec znám v určité specifické skupině“ (Hartl, P., Hartlová, H.: *Psychologický slovník*. s. 221).

mění v závislosti na posunu v čase i v prostoru.

1.3. Osobnostní typy v kontextu mezinárodní migrace a adaptace na nové prostředí

Připustíme-li, že je možné u jednotlivých lidí identifikovat shodný profil psychických vlastností a na základě toho je třídit do jednotlivých kategorií, a uznáme-li že tento obraz lidské osobnosti se vyskytuje v ideální podobě tak, jak byl uveden v kapitole 1.2., můžeme sestavit nejpravděpodobnější vzorec, resp. sklon k chování během migračního a adaptačního procesu u každého osobnostního typu.

Z Eysenckovy typologie má podle výčtu psychických vlastností nejlepší předpoklady pro úspěšnou adaptaci a zvládání zátěžových situací *stabilní extrovert* (Hippokratův sangvinik). Jedinci, u kterých převažuje tento temperamentový typ, snadno navazují kontakty s majoritní společností. Jejich nápaditost a houževnatost jim umožňuje snadnou orientaci v sociálním a pracovním prostoru, což je výborným předpokladem pro úspěšné ekonomické aktivity, a tedy i prevencí před stresem z důvodu strádání a nemožnosti seberealizace. Vzhledem k mělké emotivitě, prožívání ztráty domova není natolik intenzivní, aby ohrozilo jejich psychickou rovnováhu. Přirozený optimismus skýtá šanci vidět na migraci především její pozitivní stránku. Naopak vrtkavost jejich názorů může vést k nutkavému střídání místa bydliště či zaměstnání. Tito jedinci inklinují k rozpracování mnoha činností najednou, což může ohrozit funkčnost mezilidských vztahů. Vzhledem k impulzivnímu a nepřilíš hlubokému prožívání okolností nemají stresové situace velký dopad na jejich psychiku, neprožívají výrazně ztrátu svých práv a přirozeného prostředí.

Labilní extrovert (Hippokratův choleric) je druhým temperamentem, který upřednostňuje orientaci aktivit navenek – na prostředí. Tento typ ale snáší změny mnohem hůře než předchozí. Má tendenci prožívat realitu hluboce, impulzivně s častými změnami nálad. Stesk po domově může představovat silný prožitek, i když krátkodobého charakteru. Pokud nastalá změna vážně nenarušuje jeho životní

principy a hodnoty, dokáže se aklimatizovat velice rychle a vytěžit ze situace ke svému prospěchu maximum. Naopak, pokud okolí od něho vyžaduje podřízení se požadavkům, které jsou v rozporu s jeho rigidní životní filosofií, jedná velice vznětlivě a dokáže proti němu agresivně zaútočit. Tento stav může vést k negativnímu se vymezení vůči majoritě, až radikalizaci. Díky konstantnosti svých postojů, které je schopen aktivně hájit, nemusí příliš vycházet s lidmi, a tedy ani s majoritou. Neurvalost a netrpělivost silně ohrožuje fungování mezilidských vztahů, ale pokud má možnost realizovat své cíle, obejde se i bez přátel. Výborné organizační a vůdcovské předpoklady tohoto jedince předurčují k tomu, aby se stal leaderem skupiny svých krajanů a čile hájil jejich zájmy. Dokáže jim poskytnout nejen ochranu a zázemí, ale i zaměstnání, přičemž z této situace dokáže excelentně profitovat.

Stabilní introvert (Hippokratův flegmatik) má předpoklady být výborně přijat majoritní společností. Realitu prožívá velice povrchně a málo zapojuje emoce. Věci přijímá takové, jaké jsou. Nespokojenost řeší ve svém nitru a neprojevuje ji navenek. Majoritní společnost jej tedy může vnímat jako spokojeného nic nevyžadujícího imigranta. Díky svému bezkonfliktnímu jednání je pro něj snadné obklopit se lidmi, kteří ho mají rádi. Jelikož nerad nese zodpovědnost za svůj život a brání se jakýmkoliv změnám, svou zemi opouští buď z důvodu následování někoho blízkého, nebo protože setrvání doma by znamenalo ohrožení života. Vzhledem k jeho obavám z rozhodování, v něm vzbudí odhodlání k odchodu až vnější impuls. Svě životní situace řeší velice táhle a i pro odchod se dlouho odhodlává. Pokud se však jednou rozhodne, nemá potřebu se tím do hloubky trápit a zatěžovat. Stresové situace řeší s chladnou hlavou a dobře odolává tlakům. Odchod a změnu prostředí neprožívá nikterak hluboce, ale hned tak na ně nezapomíná. Často se ve svých vzpomínkách vrací daleko do minulosti. Navenek se na nové prostředí adaptuje poměrně rychle, ale niterně se sžívá velice dlouho avšak hloubkově. Vyhovuje mu být zaměstnán, než-li sám aktivně podnikat, a narozdíl od stabilního extroverta, kterému nedělá problém pracovat pro místní firmu, tento spíše inklinuje k práci pro svého krajana, u nějž může aplikovat návyky, které zná z mateřské země.

Labilní introvert (Hippokratův melancholik) má ze všech uvedených typů nejhorší vstupní podmínky pro úspěšnou adaptaci. Vše okolo sebe prožívá velice pomalu, hluboce a často se k věcem vrací. Zdlouhavě se odhodlává k odchodu, vše musí mít naplánované s naprostou přesností a emigrace pro něj musí představovat naplnění nějakých dlouhodobých cílů trvalého významu. Po příchodu do přijímající země mu trvá, než se odpoutá od země původní. Neustále se vrací k vlastnímu aktu rozhodování a přehodnocuje zda udělal správně či nikoliv. Drží se v ústraní a nemá potřebu navazovat kontakty s majoritní společností. Umí být starostlivý a soucitný s upřímným zájmem o jiné lidi, proto může v komunitě svých krajanů zastávat roli duchovní podpory.

V takto ideální podobě je nejpříhodnějším imigrantem ten, který vykazuje vlastnosti stabilního extroverta popřípadě introverta, tedy podle klasifikace Pětifaktorového modelu osobnosti resilients. Naopak labilní extrovert a introvert resp. undercontrolleds a overcontrolleds nedisponují atributy, které by byly většinou společností vyžadovány. Proto je vysoce pravděpodobné, že imigranti vykazující tyto osobnostní znaky budou mít značně stížené ‚startovní‘ podmínky v adaptačním procesu⁷.

2. FUNKCE PSYCHIKY A PSYCHICKÉ JEVY

Než se budeme hlouběji věnovat tématu procesů, které v psychice probíhají, je nezbytné definovat základní psychologické termíny.

Psychika⁸ představuje řídicí soustavu lidského organismu. Je prezentována jako určitá množina informací, které mají nějakou hodnotu a dynamiku. Tyto

⁷ Ve výzkumné části této práce budeme vycházet z klasifikace PFM, která úzce koresponduje s klasickým pojetím typologie osobnosti podle Eysencka resp. Hippokrata a Gallena. Považovali jsme za účelnější v teoretické části aplikovat na osobnost migranta právě Eysenckovu typologii, a to z důvodu povědomí o této kategorizaci v široké veřejnosti, ve které Eysenckova resp. Hippokratova a Gallenova terminologie zdomácněla a nepředstavuje abstraktní, neuchopitelný pojem.

⁸ Psychika zahrnuje celkový nervový a humorální systém organismu. Tento pojem nelze vnímat jako synonymum k mozku. Jak uvádí Dragomirecký, různé reakce jsou zpracovány v různých částech těla často s ohledem na vzdálenost od místa vzniku vzruchu. (Dragomirecký, A.: *Teorie osobnosti*, s. 29).

informace získává jak z organismu, který řídí, tak z okolního prostředí, ve kterém se organismus nachází (Dragomirecký, 2005). Informace přenáší a zpracovává pomocí **funkcí psychiky**, které umožňují plnit její definované cíle jednání. Funkce psychiky, jako jsou instinkty, učení, vědomí, paměť, umožňují interakci mezi člověkem a okolním světem. Na vyšší vývojové rovině stojí za adaptací na sociální a kulturní prostředí a schopností je měnit (Hartl, Hartlová, 2004). **Jev** je množina všech informací o objektivně existující zkušenosti, které psychika získává soustavou receptorů. **Psychické jevy**, jako jsou vjem, vnímání, vlastnosti osobnosti, si jedinec uvědomuje jako svůj vnitřní stav. **Vědomí** tvoří tu část psychiky, kterou si člověk dokáže vybavit. Právě vědomí hodnotí kvalitu přžívání a rozhoduje, který způsob chování bude pro přežití zvolen (Dragomirecký, 2005; Hartl, Hartlová, 2004).

2.1. Percepce a paměť

Každý jeden člověk je v celé své podstatě absolutně a bezvýjimečně unikátní. Jedinečnost je dána nejen rozdílností fyzickou, ale i heterogenitou našeho myšlení. Každá myšlenka každého z nás je originální, a každá se stává součástí soustavy našich ostatních myšlenek a asociací. Soustavy, která nikdy předtím neexistovala a ani v budoucnu nebude existovat jinde než v našem mozku (Buzan, 2007).

Skrze vnímání (*percepci*) a učení, zejm. učení se opakováním, jsou naši psychice⁸ dodávány informace. Ty jsou nejprve ukládány do paměti⁹ krátkodobé (primární, asi 10 s), až některé z nich přejdou do paměti dlouhodobé (sekundární), kde jsou uchovány navždy, nebo alespoň na delší dobu (Kern et al., 1999). Uchování informace o podnětu, který už nepůsobí, umožňuje dlouhodobá paměť, jejíž sídlem je oblast vnitřních částí spánkových laloků (tzv. hipokampus) a dále některých částí mezimozku. Proto pokud dojde k porušení spánkových laloků, dochází i k poruchám dlouhodobé paměti. Ukládání obsahů vnímání do sekundární paměti je vedle biologických faktorů ovlivněno zejména frekvencí opakování podnětu a citovým

⁹ Paměť se podle typu analyzátorů dělí na zrakovou, sluchovou, čichovou, chuťovou, hmatovou, motorickou a smíšenou (Hartl, P, Hartlová H.: *Psychologický slovník*. s. 391).

významem události (Hartl, Hartlová, 2004).

Vnější podněty jsou v podobě vjemů do jednotlivých center mozku přiváděny skrze receptory procesem vnímání, které je vědomého charakteru. Tato vnější událost má svou objektivně definovatelnou konečnost sdělení. Lidský mozek nikdy nevnímá pouze izolované elementární počítky, nýbrž celek tzv. Gestalt¹⁰ (Buzan, 2007). Zároveň nepřijímá pouze holou informaci např. větu, ale ke sdělení připojuje i data získaná jinými receptory např. intonaci, rychlost sdělení atd.. Tento efekt je umožněn skrze předchozí zkušenost, pomocí níž jsme schopni rekonstruovat Gestalt jen na základě dílčích částí (Kern et al., 1999). Psychika přijme informaci o stavu, ke které prakticky okamžitě přiřadí z vědomí komentář. Od daného momentu se informace stává jedinečnou pro toho konkrétního člověka.

Jednotlivé již okomentované informace jsou do dlouhodobé paměti ukládány chronologicky, ale nikdy separovaně. Mozek nefunguje na principu jednoduchého sčítání, ale takzvaně synergicky (Buzan, 2007). Mnohonásobné myšlení představuje schopnost dané informace vyvolávat asociace z dlouhodobé paměti, pomocí nichž jsou v mozku vytvořeny přemostění mezi daty dlouhodobé paměti. Čím větší je průnik informace už uložené a informace přijímané a čím kratší je doba mezi jednotlivým ukládáním, tím je pravděpodobnost vybavení vyšší. Během přenosu a ukládání informace dochází ke kódování a dekódování informace získané z vnějšího prostředí nebo organismu. Psychika hledá ve své databázi poznatky o tom, zda už jsme se s touto situací setkali a zda známe její řešení, nějaký platný a ověřený vzorec reakce. Pokud ano, aplikuje ho. Pokud existuje více alternativ nebo naopak není žádná, psychika se rozhoduje, kterou aplikovat resp. vytváří pro tuto novou situaci nový algoritmus jednání (Dragomirecký, 2005).

Kromě vlastní zkušenosti (*autopsie*) je proces vnímání výrazně závislý na očekávání, se kterým člověk přistupuje k podnětné situaci. Psycholog Rosenthal (Kern et al., 1999) definoval v souvislosti s vnímáním tzv. Pygmalion efekt, podle

¹⁰ Pojem zavedl Ch. von Ehrenfels v roce 1890. Termín vyjadřuje integrovaný celek, který není jen pouhou sumou částí, není možné jej analyzovat a pochopit rozložením na části. (Hartl, P., Hartlová, H.: *Psychologický slovník*. s. 179.)

kterého percepce odpovídá počátečnímu očekávání, např. pokud předem očekáváme, že cílová země je baštou demokracie a bohatství, budeme se s vysokou pravděpodobností soustředit právě pouze na vnímání těchto charakteristik. Lze předpokládat, že vědomému zpracování podnětů předchází neuvědomovaný výběr, který sice nezpozorujeme, ale který probíhá podle podobných kritérií, jaká bychom vědomě použili (Kern et al., 1999).

Procesy myšlení a paměť jsou dynamické vlastnosti, které aktivizují celý mozek. Pro učení, krátkodobou a dlouhodobou paměť má klíčový význam převážně mozeček, který mimo to monitoruje i pohyb jedince v prostoru. Mozeček je jednou z nejstarších částí mozku, která řídí čtyři klíčové limbické funkce nezbytné pro přežití druhu. Jsou jimi přijímání potravy, boj, únik a pohlavní rozmnožování (Buzan, 2007). Dovednost ‚úniku‘, který by bez schopnosti orientace v prostoru nebyl efektivní, není v živočišné říši nikterak vzácná. Je však založena převážně na pudovém chování a jen ž části na zkušenosti. U člověka je díky šedé kůře mozkové (*cortex*) tato schopnost rozvinuta do nejdokonalejší formy, jaká je v živočišné říši exaktně poznatelná. Člověk je schopen na základě tzv. ‚topografické paměti‘¹¹ Gestalt svého okolí zpracovávat graficky či imaginárně, tedy zakódovat informace o prostředí do dlouhodobé paměti v obrazové formě. Zároveň je schopen dodat jednotlivým prvkům, částem celku i celku samotnému citový charakter, k čemuž zpravidla dochází mimovolně. Díky nevědomé paměti, nezávisle na vůli, vyvstávají do projekce Gestaltu svého okolí emoce vytvořené na základě předchozí zkušenosti (Hartl, Hartlová, 2004). Při každém opakování podnětu dochází k jeho opětovnému vnímání a zpracování, a tedy i ke zpřesnění vnímaného Gestaltu. Procesem vnímání a učení si člověk vytváří ve vědomí obrazce svého okolí, tzv. mentální (kognitivní) mapy.

¹¹ Pojem zavedl G.E. Miller. Jedná se o paměť na místa, která obsahuje informace o bezprostředním okolí a cestách, jak se dostat z jednoho známého místa na druhé. Zároveň pomáhá při učení chápat diagramy, schémata a další geografická znázornění. (Hartl, P., Hartlová, H.: *Psychologický slovník*. s. 394.)

2.2. Vnímání prostoru

Vnímání prostoru¹² (*place perception*) v kontextu mentálního mapování nastiňuje způsob, jakým se lidé dívají na alternativní destinace ekonomických aktivit, (Gould, 1966, 1969) vnímání dlouhodobého či trvalého usídlení (Fuller, Chapman, 1974). Podle Goulda je právě vnímání prostoru vlastní technikou tvorby mentálních map prostorových preferencí a „dokud nebudeme mít dostatečné množství informací o tom, jak se vnímání vyvíjí nebo jak se mění v čase, není vhodné zpodobňovat prostorové vědomí migračním modelem“ (Fuller, Chapman, 1974, s. 491). Faktory, které ovlivňují pohyb lidí, se stále mění s posunem ekonomických a sociálních podmínek jednotlivých zemí. Právě tato dynamika působí na vývoj prostorového vnímání jak u jednotlivce tak u celé skupiny.

Psychoterapeut A. Ellis (Šípek, 2001) zkonstruoval na základě svých prací o chápání prostoru *teorii A-B-C*. Podle této teorie není svět chápán takový jaký je, jako nějaká objektivní skutečnost, ale tak, jak jsme si ho v našich myslích zkonstruovali. Naše okolí zpracováváme v posloupnosti ‚A-B-C‘: ‚A‘ představuje vnější svět, ‚B‘ naše očekávání, naši představu vnějšího světa a ‚C‘ naši reakci na svět. Během zachycení okolního prostředí dochází k tzv. *apercepci*, tedy vnímání reality skrze osobní filtry. Dochází k úpravě objektivní skutečnosti podle subjektivních potřeb a očekávání. Šípek (2001, s. 104) konstatuje, „že o světě kolem nás máme mnohdy velmi zkreslené nebo stereotypní představy“, a v této podobě si ho v našich představách konstruuje. Tyto deformace, jak dodává, však mohou být přínosem, jelikož taková představa vyhovuje našemu očekávání, jednání a pomáhá nám se v takovém světě vyznat.

Existují tedy dvě roviny prostoru, ve kterém se nacházíme a pohybujeme. ‚*Absolutní prostor*‘ vyjádřitelný a změřitelný matematicko statistickými veličinami a ‚*relativní prostor*‘, reprezentovaný osobním přístupem k prostoru absolutnímu, který

¹² Je nutné upozornit, že v následujícím textu se budeme stále pohybovat na hraně pojetí „prostorového vědomí“ jedincem a společností. Peter Gould ve svých pracích termín „mentální mapa“ jako důsledek prostorového vědomí užívá ve smyslu sdílené představy několika jednotlivců. V této kapitole je však kladen důraz na unikátnost mentální mapy světa pro každého z nás.

je ovlivněn aktuálním stavem jedince a fází životního cyklu, ve které se nachází.

2.3. Mentální kognitivní mapy

Každý jedinec má nějakou představu o prostředí, ve kterém se pohybuje a žije. Psychika vytváří schémata, tzv. *kognitivní mentální mapy*, do kterých vnáší své subjektivní emočně zbarvené vnímání skutečnosti, vzdálenosti, času a významu. Jako kognitivní mapu můžeme tedy označit jakési „zvnitřnělé grafické znázornění subjektivního vnímání objektivní reality geografického prostoru“ (Drbohlav, 1995, s. 6). Tvorba mentálních map je silně závislá na míře naší osobní zkušenosti, která je zpracována pomocí procesů vnímání a učení. Ta nemusí být nutně bezprostřední, ale i skrze sdělovací prostředky a jiné zdroje. V čase s rostoucí zkušeností a rostoucí informovaností se stále více zpřesňuje obraz našeho mentálního schématu okolního prostředí (Buzan, 2007). Mentální mapy se mohou skládat ze slov, myšlenek, pojmů, obrázků, symbolů, linií, bodů, uzlů, atd., pomáhají nám nacházet cestu místy, které známe, ale i místy, kde jsme nikdy předtím nebyli. Jedná se o individuální představy, které znázorňují prostor z individuální perspektivy a umožňují nám se v něm orientovat. Do těchto schémat projektujeme sebe sama skrze individuální postoje, hodnoty, vlastnosti, zájmy, znalosti, stanoviska a významy. Jejich tvorba je multifaktoriálně podmíněna, např. věkem, pohlavím, vzděláním, kulturou, profesí, nabytými zkušenostmi, místem pobytu atd. (Svozil, 2007; Drbohlav, Černoušek, 1991).

V behaviorální geografii se setkáváme s následujícími dvěma typy mentálních map. S kognitivními mapami *„Lynchovského“* a *„Gouldovského“* typu (Drbohlav, 1995). Autor prvního z nich Kevin Lynch¹³ (Drbohlav, 1991) chápe mentální mapu jako nástroj prostorové orientace. Rozumí jí jako zobrazení geografického prostoru, do něhož jedinec projektuje umístění a tvary elementů prostředí. Takovou mentální mapu může představovat konkrétní plán, schéma atd. Informace nezbytné pro

¹³ Kevin Lynch zkoumal povahu lidských mentálních map městských oblastí. Zabýval se zejména organizací mentálních představ na mikroúrovni (viz. Lynch, K.: *The Image of the City*. 1960.).

tvorbu mentálních schémat ‚Lynchovského typu‘ jsou získávány percepcí, která souvisí s mnoha dalšími psychologickými faktory jakými jsou např. imaginace, zapamatování, preference, hodnocení, rozhodování, jednání, učení v prostoru, očekávání, postoje, zvyky atd. Z psychologického hlediska je v procesu vnímání podstatný zejména interakční vztah člověka (pozorujícího subjektu) a prostředí (pozorovaného objektu) (Černoušek, 1992). Lynch na základě rozsahu, umístění a tvaru elementů stanovil pět základních prvků, jež člověk využívá k mentálnímu zobrazení vnímaného prostoru. Jsou jimi dráhy - trasy, hranice – bariéry, oblasti, ohniska – uzly a výrazné orientační body – dominanty (Drbohlav, 1995). Mentální mapy podle Lynche mají z psychologického hlediska podstatný význam zejména při studiu adaptace imigranta na nové prostředí a jeho orientaci v něm. Tato práce se však na poli mentálního mapování zabývá převážně fází rozhodování v migračním procesu a povědomím o alternativních destinacích realizace svých životních aktivit. Pro toto pojetí jsou stěžejní mentální mapy druhého typu, proto se Lynchovskou verzí mentálních map nebudeme dále zabývat.

Autor druhého typu Peter Gould (Gould, White 2002; Černoušek, Drbohlav 1996) se zaměřil na emoční stránku našich představ geografického prostoru. Podle Goulda v mentálních mapách dochází k zachycení prostorové struktury preferencí hodnot a postojů k určitému místu. Jednotlivé oblasti životního prostředí jsou naší psychikou mapované s různou podrobností a rozdílným důrazem na atraktivitu. Výsledný obraz mentálních schémat je ovlivněn osobní zkušeností, která umožňuje zachytit psychologický a symbolický význam prostoru. Vlastní mentální mapa tohoto typu vzniká selektivním profiltrováním důležitých informací o prostoru, kde žijeme a kde se potřebujeme orientovat (Drbohlav, 1991). Na základě subjektivního hodnocení tvoříme obraz ‚*prostorových preferencí*‘ míst, kde bychom chtěli žít, pracovat, atd. Skrze individuální vyhodnocení informací dodávaných z prostředí dochází k subjektivní fragmentaci okolí na více a méně atraktivní oblasti. Jedinec je přitahován těmi oblastmi, které on sám vnímá jako vysoce žádané, a kterým připisuje statusový význam. Vzhledem k tomu, že emoční pozadí vyvstává nezávisle na naší vůli z oblasti nevědomé paměti, mají preference tendenci být vysoce stabilní v čase. I

vlastní mentální mapa jako útvar dlouhodobé paměti se vyznačuje značnou setrvačností (Černoušek, Drbohlav, 1991). Protože realita je interpretována skrze naše hodnoty a postoje, je každý individuální obraz unikátní. Vzhledem k tomu, že naše vědomosti o realitě nemohou být nikdy kompletní, tento obraz s ní nemůže nikdy zcela korespondovat. Nicméně přesto všechno se ve větší či menší míře náš individuální obraz shoduje s obrazem kolektivním (Svozil, 2007). Podle Goulda (Drbohlav, 1995) se v konečné podobě mentální mapy odráží ‚efekt sousedství‘ (*neighbourhood effect*), tzn. že nejčastěji označujeme za vysoce atraktivní ty lokality, které jsou v blízkém okolí našeho bydliště, tedy prostředí, které je nám důvěrně známé.

Mentální zobrazení organizace prostoru má dvě roviny. První je vlastní orientace a druhou jsou prostorové preference. Sídlem tvorby mentálních map v centrální nervové soustavě člověka je velký mozek. Konkrétně centrum prostorového vědomí nalezneme v pravé hemisféře. Tony Buzan (2007) ve svém konceptu mentální gramotnosti (*mental literacy*) vychází z faktu, že každá mozková hemisféra je specializovaná na jiný typ aktivity. Levá hemisféra, někdy označovaná jako ‚akademická‘, ‚intelektuální‘ či ‚podnikatelská‘, pracuje se slovy, logikou, čísly, posloupnostmi, linearitou, analýzami a seznamy. Kdežto pravá hemisféra, tzv. ‚umělecká‘, ‚tvůrčí‘, ‚intuitivní‘, je centrem rytmu, prostorového vědomí a dimenzí, představivosti, denního snění, barev, celostního vnímání neboli Gestaltu. Pokud se zaměřujeme jenom jedním směrem, rozvíjíme pouze tu danou hemisféru, ale abychom lépe využívali náš mozek, je třeba podpořit spolupráci obou jeho polovin (Buzan, 2007). Výběr faktorů, které ovlivňují konečný obraz našich prostorových preferencí, je tedy ovlivněn skutečností, která z hemisfér je v dominantnějším postavení, tedy zda jedinec inklinuje spíše k estetické a emotivní stránce, či technické a racionální. Objevuje se konflikt ‚intuice versus fakta‘.

Právě individuální obraz prostorových preferencí k dlouhodobému či trvalému pobytu je jeden z klíčových činitelů, které působí na výběr alternativní destinace života. Vedle biologického hlediska, které zahrnuje např. míru intelektu, zdravotní handicap, věk, aktivitu dominantní mozkové hemisféry atd., výslednou podobu

mentální mapy prostorových preferencí ovlivňuje vedle obecné informovanosti o jednotlivých regionech světa, také geografická a kulturní distance, politické pozadí, osobní návštěva, imigrační politika, stabilita a forma vlády, nejrozmanitější ekonomické faktory, jako jsou pracovní příležitosti, proces vstupu na pracovní trh, stabilita měny, výše příjmů a nákladů, životní úroveň, a celá řada faktorů neekonomického charakteru např. mezilidské vztahy a vzorce jejich navazování, společná historie, jazyk, náboženství a mentalita společnosti, úroveň zdravotnictví a školství, podoba krajiny a podnebí, kvalita životního prostředí, urbanismus, ale i naprosto specifické charakteristiky jako např. sídlo mého oblíbeného fotbalového klubu, oblast levného alkoholu a dalších omamných látek, místo s vysokou koncentrací butiků, techno parties, služeb a aktivit pro seniory, úroveň spokojenosti s daným místem, množství zkušeností atd..

2.3.1. Tvorba mentální mapy prostorových preferencí

Přestože již existující mentální obraz prostředí, kde žijeme a kde se pohybujeme, je sám o sobě poměrně rigidní prvek, vlastní tvorba nových mentálních map je dynamickým procesem. Než dojde k bezprostřední zkušenosti s novým prostředím, je produkce kognitivních map závislá na kvalitě a kvantitě dodávaných informací z okolí, které jsou ve větší či menší míře etnocentricky¹⁴ podmíněné, a i když jsme mimo svou zemi původu delší dobu, stále hodnotíme okolní prostředí z úhlu pohledu našich postojů, které jsou trvalého charakteru.

Mentální mapy vznikají v několika krocích. Během prvního kroku *percepce* dochází ke sběru potřebných informací. Data jsou následně doplněna o komentář a graficky zpracována (*imagine*). V průběhu posledního kroku *preference* a *filtrace* jsou nově získané informace přesouvány, tříděny, doplněny a začleněny do systému již zpracovaných zkušeností (Buzan, 2007; Svozil 2007).

¹⁴ Etnocentrismus je tendence „poznávat, hodnotit a interpretovat okolní svět jen z perspektivy kultury vlastního etnického společenství.“ Opak etnocentrismu kulturní relativismus naopak předpokládá, že „jednotlivé kultury představují jedinečné a neopakovatelné sociokulturní systémy, které je možné popsat a pochopit pouze v kontextu jejich vlastních hodnot, norem a idejí.“ Kulturní relativismus je pouze teoreticko-metodologickým přístupem studia kulturních jevů. (Průcha, J.: *Interkulturní psychologie*. s. 46-47).

- ***Percepce- sběr dat***

Podněty z vnějšího prostředí je jedinec schopen vnímat už v prenatalním období. Vnímání a ukládání informací představuje celoživotní proces, který je ukončen až smrtí jedince¹⁵. Mentální obraz prostorových preferencí ovlivňují ty informace, které jsme schopni vyvolat z paměti, tzn. už údaje z období okolo 3-4 roku života¹⁶. V raném dětství jsou naše mentální obrazy prostorových preferencí podmíněné informacemi zprostředkovaného původu, u kterých je vysoké riziko zkreslené interpretace¹⁷. Obecně platí, že čím méně je informace autentická, tím více je zdeformována např. vlivem nekvalitního přenosu, chybného výkladu sdělení nebo může být obohacena o postoje, hodnoty, názory ‚zdroje‘. Záleží tedy nejenom na míře informovanosti, ale i na kvalitě obsahu. Během života je naše databáze permanentně rozšiřována o údaje získané bezprostřední zkušeností.

- ***Imaginace- tvorba mentálního obrazu***

Individuum komponuje získaná data do prvotní podoby mentálního schématu geografického prostoru. S rostoucím věkem přibývá zkušeností, množí se informace, osobnost zraje a jedinec si začíná formovat vlastní názor a životní postoj. Pomalu se rozšiřuje záběr vnímaného prostoru. Vznikající představa postupně přesahuje hranice území, ve kterém se běžně nachází, přesahuje státní hranice, nabývá makroregionálního charakteru.

- ***Preference a filtrace***

V poslední fázi vzniká více méně stabilní mentální obraz prostorových preferencí. Sebrané informace jsou hodnoceny skrze filtry typické pro daného jedince, společnost, kulturu. V této fázi nejprve hodnotíme váhu vlastních informací, a teprve na základě nich přisuzujeme jednotlivým regionům různou míru atraktivity.

¹⁵ Platí pouze za předpokladu, že jedinec je ve stavu vědomém nikoliv pouze vegetativním.

¹⁶ Je individuálně podmíněno.

¹⁷ Zpravidla mají tyto informace výchovný charakter a v některých případech jsou postavené na existenci nadpřirozených sil, pohádkových až mýtických objektů.

Vzhledem k absenci bezprostřední zkušenosti, jsou jedincovy představy makroregionálního měřítka často ovlivněny převážně ‚objektivními‘ informacemi dostupnými společností, ve které se pohybuje. Proto mentální obraz území přesahující státní hranice je zpravidla více či méně pro členy dané společnosti shodný. Území všech měřítek jsou členěna více méně na oblasti jádrové, semiperiferní a periferní¹⁸, přičemž tato kategorizace je významně geograficky, etnocentricky a egocentricky¹⁹ podmíněna. Oblastem světa, které jsou vnímány jako jádrové či periferní, je v obecné kolektivní představě přiřazována nejvyšší resp. nejnižší míra atraktivity, která se promítá i do představ potenciálního migranta. Jádrové oblasti mají tedy veliký potenciál stát se objektem zájmu budoucího migranta. Do projekce vstupuje i ‚Pygmalion efekt‘ a percepce začíná být ovlivňována naším očekáváním, jejichž pozdější nenaplnění může vést k frustraci.

Výsledná podoba obrazu prostorových preferencí neznázorňuje jasný vzorec podmiňující migrační chování. Představuje pouze tendence k tomuto jednání, které jsou v realitě světa limitovány fyzickými, kulturními, jazykovými, náboženskými a politickými bariérami. Reálné pohyby mezi jádrem a periferií, které tvoří základní předpoklad geografické organizace prostoru, jsou dále ovlivňovány vzdáleností a mírou saturace cílového prostředí.

2.4. Využití mentálních map prostorových preferencí ve výzkumu mezinárodní migrace

Mezinárodní migrace nepředstavuje rigidní stav, ale dynamický proces, a jako takový musí být hodnocena. Stejně tak pohnutky podněcující pohyb lidí nezůstávají konstantní, ale proměňují se. Tato variabilita je odrazem celkového vývoje

¹⁸ Termíny *jádro*, *semiperiferie* a *periferie* zavedl neomarxista I. Wallerstein ve své teorii ‚světových systémů‘. Svět takto členil na podkladě historicko-politického pohledu. V této práci jsou užívány ve smyslu individuálního zhodnocení, které oblastí vnímáme jako jádrové či periferní (Jehličková, P., Tomeš, J., Daněk, P.: *Stát, prostor, politika – vybrané kapitoly z politické geografie*).

¹⁹ Vlastní já je středobodem, ze kterého pozoruji, vnímám a hodnotím okolí. ‚Já‘ jsem profesionál na svou osobu a ‚Já‘ nejlépe vím, co je pro mne to nejlepší.

společnosti každého regionu. Rozdílné sféry společenského života působí na podobu příčin lidské mobility s rozdílným dopadem a rychlostí. Zejména reakce společnosti na změny ekonomické reality, které jsou dány převážně její evolucí nikoliv skokově, se projevují výrazně opožděně a naopak změny politických režimů revoluční cestou působí téměř okamžitě. Gould a R.White (2002) za klíčového hybatele zboží, lidmi a informacemi označují rozdíly mezi ‚tady‘ a ‚tam‘. ‚Tady‘ je prezentováno místem, které je známé a nám cenné, kdežto ‚tam‘ nabízí neznámé a vzrušující, únik z nedostatků našeho současného prostředí. Během rozhodování, zda máme odejít či nikoliv, jsme si vědomi tahu právě mezi ‚tady‘ a ‚tam‘. Uvažování o ‚tam‘ předpokládá znalost alternativní destinace, kterou pak promítáme do našich mentálních map prostorových preferencí.

Mentální mapa prostorových preferencí představuje imaginativní vyjádření prostoru jako soustavy alternativních destinací realizace našich ekonomických aktivit, dlouhodobého či trvalého usídlení. Žebříček potenciálních destinací tvoříme čistě na základě našeho individuálního hodnotového vnímání. Každý jedinec je svobodný ve výběru proměnných, skrze které hodnotí a vybírá (Fuller, Chapman, 1974). Mentální mapa je projevem svobodné vůle každého jednotlivce, zatímco většina voleb místa pobytu už je vysoce omezena realitou světa kolem nás. Tedy v odpovědi na otázku ‚Kdybyste si mohli vybrat kterékoliv místo na světě, kde byste žili?‘ není člověk už tak svobodný, jak by mohl (Gould, R.White, 2002). Přesto se dá usuzovat, že seznámením se faktory určujícími podobu mentálního obrazu se zároveň seznamujeme s činiteli působícími na vlastní migrační proces. Při pátrání po proměnných podmiňujících podobu mentálního obrazu je na místě připustit skutečnost, že lidé jsou schopni vybírat mezi alternativními způsoby jednání, v našem případě mezi alternativními destinacemi, aniž by byli schopni slovně vyjádřit svá odůvodnění (Fuller, Chapman, 1974). Nesmíme proto během odhalování příčin pohybu lidí a volby destinace zapomínat na skutečnost, že jsou oblasti lidské psychiky, které nám jsou skryté a jejich tajemství se dají odhalit jenom stěží. Vzhledem k uvedenému lze tedy konstatovat, že využití mentálních map jako prostředku predikce migračního procesu je velice omezena (White, 1978). Ani přesto

ale nesnižuje tato skutečnost význam mapování představ lidské psychiky v souvislosti s výzkumy psychologické podmíněnosti mezinárodní migrace a tendencí k preferencím alternativních míst.

Stephen E. White (1974) definoval tři způsoby aplikace mentálních map na problematiku mezinárodní migrace resp. výzkumů, které zkoumají vazbu mezi mentálními mapami prostorových preferencí a mezinárodní migrací: (1) studie, které odhalují modely prostorových preferencí skrze pozorování mobility, (2) studie měřící preference alternativních destinací v kontextu potenciální migrace a (3) studie, které měří statistický význam mezi reálnými migračními toky na dlouhé vzdálenosti a mentálními mapami prostorových preferencí. Při aplikaci mentálního mapování ve výzkumu mezinárodní migrace musíme mít stále na paměti, že se jedná o hypotetické ideální představy, které by byly realizovány za ideálních podmínek, kdy nejsou migraci kladeny žádné překážky. Zejména první dva modely výzkumů mají omezenou předpovídající schopnost, z toho ke druhému, který staví na čistě hypotetické situaci, musíme přistupovat s maximální obezřetností. Tento typ výzkumu se pohybuje v rovině úvah a myšlenkových pochodů. Hlavním cílem metody je získat bližší informace o způsobu, jakým lidé o alternativních destinacích uvažují a jaké aspekty v jejich úvahách hrají roli. Není možné výsledky z tohoto modelu využívat jako vzorec, podle kterého pak jednotlivci i skupiny volí formu chování v prostoru.

Ústřední téma této práce je psychologické pozadí migračního procesu, jehož součástí je proces rozhodování a odhalování proměnných, na základě nichž potenciální migrant volí alternativní destinace. Pro tento účel je nejvhodnější druhý model využití mentálních map ve vztahu k mezinárodní migraci. Přístup kalkuluje s faktem, že každý jednatel má svou vlastní mentální mapu, tedy své vlastní proměnné, které její podobu determinují. Uznává, že je velmi pravděpodobné, že každá z těchto map je unikátní (Fuller, Chapman, 1974). Jeho úkolem však je přistupovat k pojetí mentálních map tak, jak je vnímá Gould. Ten připouští, že část našeho pohledu je jedinečná čistě pro nás, zároveň však dodává, že vedle individuálního pohledu existuje i pohled sdílený, který držíme v obecnosti s mnoha

dalšími kolegy. Mentální mapa představuje obraz, který je sdílený několika jednotlivci (Gould, R.White, 2002), a proto je důležité odkrýt podobnosti v prostorovém vnímání u zcela rozdílných lidí. Předpokládáme, že tyto podobnosti existují, a to zejména v důsledku podobných základních lidských potřeb a tužeb. Stejně tak obyčejné běžné zkušenosti a učení budou produkovat některé podobnosti ve vnímání míry atraktivity místa k pobytu (Fuller, Chapman, 1974). Neopominutelný je i vliv obsahu národního vzdělávacího kurikula, které působí na informační základnu potenciálního migranta. S. White (S.White, 1978) předpokládá, že jisté podobnosti se nacházejí u členů řadících se ke stejné socioekonomické třídě. Uvádí, že právě příslušnost k určité socioekonomické skupině přetváří podobu mentální mapy, protože některé socioekonomické skupiny jsou k migraci více náchylné než jiné. Neopomenutelný vliv má i vzdálenost mezi původní a alternativní destinací. Podle *neighbourhood effect* preference vzdálených alternativních destinací je záležitostí spíše ojedinelou nežli znakem pro celou skupinu, a preferenční vrchol je umístěn blízko respondentova domova (Gould, R.White, 2002).

Je tedy možné vytvořit kategorie potenciálních migrantů, ve kterých pravděpodobnost podobnosti proměnných určujících podobu mentálního obrazu prostorových preferencí resp. obrazu samotného je vysoká. Systém kategorizování je možné založit na příslušnosti k socioekonomickému statusu, podle převažujících osobnostních charakteristik, charakteru původní destinace a její vzdálenosti od potenciálních alternativních destinací.

Existují dvě varianty realizace výzkumu podle druhého modelu: (1) respondentovi je dána absolutní svoboda ve výběru destinace i proměnných. Sám vytváří žebříček potenciálních destinací a seznam proměnných, které tento výběr ovlivnily. (2) Druhá varianta studie měřící preference alternativních destinací v kontextu potenciální migrace vychází z tvrzení, že lidé jsou schopni vybírat mezi alternativními destinacemi, aniž by byli schopni svůj výběr odůvodnit. Proto vedle schématu regionu, jehož míru atraktivity má potenciální migrant hodnotit, je respondentovi předložen i výčet proměnných a škála vlivu na rozhodovací proces. Můžeme vést rozsáhlé diskuse o vhodnosti tohoto způsobu. Do jaké míry ponechává

respondentovi svobodu a do jaké ho manipuluje k výběru konkrétních proměnných. Na druhou stranu, kdyby dostal otevřenou možnost uvést sám, které proměnné ho vedly k výběru toho či onoho alternativního místa, jak zaručíme, že nebyla žádná možnost opomenuta? Proto vedle standardizovaného výčtu, který umožňuje snazší srovnání a zároveň vyhledání podobností, je zde i možnost uvést vlastní kritérium výběru včetně míry, jakou působí. V této práci jsme dali přednost druhé možnosti.

Uvedené proměnné jsou rozdělné na faktory ekonomického (příjmy, náklady, pracovní příležitosti atd.) a neekonomického charakteru (mezilidské vztahy, kulturní a životní prostředí, touha, osobní návštěva atd.). Zejména osobní návštěvě bychom měli věnovat zvýšenou pozornost. Právě ta se ukazuje jako nejdůležitější faktor v redukci preferenčního šumu, následovaná znalostí a vzdáleností. S.White rozlišuje dva typy informovanosti o alternativní destinaci: (1) přímá, která je dána osobní návštěvou a (2) nepřímá, tedy pouhá znalost vystavěná na základě zprostředkovaných dat (S.White, 1978). Interpretace nasbíraných mentálních map bez porozumění typu informovanosti (přímá a nepřímá) a jejich intensity se může ukázat jako celkem riskantní. Proto je nezbytné, aby potenciální migrující uvedl, zda daný region navštívil, či nikoliv.

Klíčovou součástí studie je výběr testovaného vzorku. Od začátku se zaměřuje na skupinu potenciálních nikoliv aktivních migrantů. Na rozdíl od většiny výzkumů mentálních map, které se soustředili na lidi ze stejných zdrojových oblastí, je pro tento typ výzkumu podstatné vybrat vzorek záměrně tak, aby skupina respondentů byla složená z jedinců pocházejících z nestejného zdrojového regionu. Vzhledem k charakteru vzorku se předpokládá, že typický respondent má silně pozitivní a negativní pocity pouze k několika státům/krajům testovaného území, přesto je vhodné důsledně chtít po každém, aby se vyjádřil ke všem. I neschopnost ohodnotit je důležitou informací (Fuller, Chapman, 1974).

Celý proces vytváření mentální mapy prostorových preferencí tedy probíhá podle následujícího vzorce: percepce → prostorová percepce → výběr hodnotících proměnných → hodnocení a výběr lokality → mentální mapa (Fuller, Chapman, 1974).

3. MOTIVACE

V úvodu této práce byly stanoveny tři cíle: (1) proniknout do psychologického pozadí prostorového chování jedince, (2) zpracovat mentální mapu prostorových preferencí lokalit Česka a celého světa potenciálními migranty a (3) zachytit míru korelace osobnostního typu a výběru adaptační strategie. Při zobecnění těchto tří cílů dospějeme k jedinému: odhalení motivů procesů psychiky, které podmiňují chování v prostoru, vedou k činu. Právě odpověď na otázku „Čím jsou procesy psychiky motivované?“ nám pomůže porozumět tomu, co způsobuje chování, jednání a reakce lidí, popřípadě i tyto reakce umět předpovídat do budoucna.

Definice **motivace** není jednoznačná. Toman (Říčan, 1973, s.172) uvádí, že „o motivaci jde všude tam, kde nemůžeme to, co se s organismem děje, vysvětlit bez jeho „spolupůsobení“. Velký sociologický slovník motivaci vymezuje pomocí „nemotivovaného, reaktivního a reflexivního návykového chování, které na rozdíl od motivovaného postrádá rysy výběrovosti“ (Vláčil, 1991, s. 651-652). Pro účely této práce budeme vycházet z definice Psychologického slovníku, podle které je motivace chápána jako „intrap psychologický proces zvýšení nebo poklesu aktivity, mobilizace sil, energizace organismu“ s vnější a vnitřní složkou (Hartl, Hartlová, 2004, s. 328).

Příčiny chování jsou různé. Každá reakce, v našem případě migrační pohyb, má své objektivní podmínky (vnější motivace) i subjektivní popud (vnitřní motivace). Jako vnější motivaci můžeme např. uvést demografický tlak, vysokou nezaměstnanost, nebo nedodržování základních lidských práv. Příkladem vnitřní motivace může být touha po realizování životních cílů, po vzdělání, představa lepšího života, nebo touha po sloučení rodiny. Různorodé motivy mohou vést k jednomu určitému činu, tedy migrační pohyb je často vícenásobně determinován, a tyto motivy často vytváří celé řetězce odvozených motivů (Říčan, 1972). Např. pracovní migraci ukrajinský dělník do Česka může podniknout současně proto, aby zlepšil svou finanční situaci, aby udělal dětem radost a mohl jim koupit dárky nebo jim umožnil studium, aby se podíval za hranice, aby unikl stereotypnímu životu na

venkově, kterým zde žijí jeho rodiče, a zároveň aby se necítil ponížěn sousedem, který už takto pracuje několik let a jeho životní úroveň je ve srovnání s jeho značně vyšší.

3.1. Teorie motivace

Motivační síly²⁰ vyvolávají a usměřují činnosti, jednání a chování jedince. Míra prosazení těchto motivačních sil je odvozená od motivačního vztahu, tedy od stavu vnitřních a vnějších podmínek aktivizujících k činu. Např. když má člověk žízeň, jde a hledá tekutinu (Říčan, 1972). Z pohledu fyzika bychom tuto skutečnost označili ‚tendencí k rovnováze‘. Pokud jsou objekty záměrně udržovány ve stavu nerovnovázném, je nutné takovému systému dodávat energii. Člověk, jakožto živý organismus, je sám o sobě objektem nerovnovázným, ale v rovnovážném prostředí, a tudíž i jeho přítomnost v něm je nutně hnána směrem k vyrovnanosti. Pokud se tak neděje a není dodáván dostatek energie, systém nevyhnutelně kolabuje, tedy ‚násilně‘ vede k rovnováze²¹ (Flégr, 1998). V případě lidské bytosti tento kolaps může představovat rozrušený útok, kapitulaci a následnou apatii, bezhlavý útek, nebo smrt (Vláčil, 1996). Pavel Říčan (1972) rozlišuje dva tzv. fyzikální *homeostatické modely motivace*. Prvním z nich je *model nedostatku* (vakua), ve kterém motivace k jednání vychází z pocitu prázdnoty, která touží po naplnění, jakým může být např. touha po penězích, vzdělání, atd.. Druhým modelem je *model vybití* (přetlaku), kdy k uspokojení a uklidnění dochází tehdy, když organismus ze sebe naopak něco vydá, jako např. vybití vzteku, nebo odreagování se. Modely vychází z uspokojování fyziologických potřeb, tedy jak konstatuje Cattell (Říčan, 1972), každý cíl, který sledujeme, je ve výsledku determinován primárními potřebami²². Cattell ve své teorii

²⁰ Podle Pavla Říčana ‚motivační síla je společným označením pro ‚potřebu‘, ‚motiv‘, ‚pud‘, ‚hodnotu‘, ‚zájem‘, ‚postoj‘ i ‚cíl‘‘ (Říčan, P.: *Psychologie osobnosti*. s. 170)“

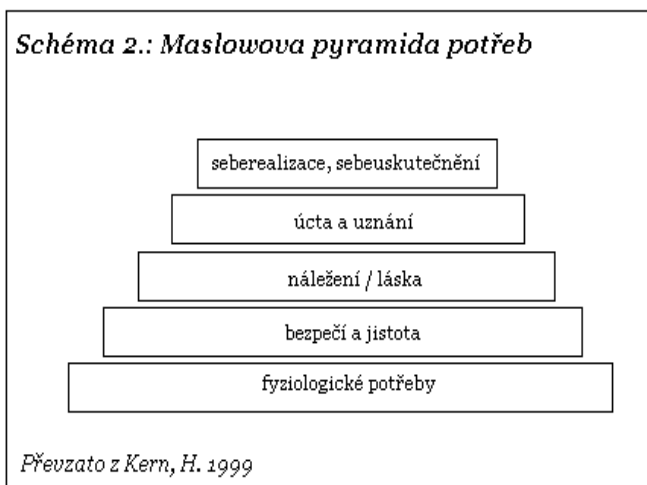
²¹ Viz. Freudova teorie lidského libida, ve které uvádí, že pokud k uvolnění přetlaku nemůže dojít, hledá si libido jinou alternativní cestu uvolnění.

²² Tedy potřebami, jejichž uspokojení vede k zachování života jedince i celého rodu (Říčan, P.: *Psychologie osobnosti*. s. 186)

motivace tvrdí, že každý čin související s migrací je prvotně podmíněn uspokojením primárních potřeb, jako jsou podle Murraye (Říčan, 1972) potřeba nadechnutí, vydechnutí, tekutin, potravy, podnětů, sexu, laktace, močení, kálení, potřeba vyhnout se bolesti, horku, chladu a poškození. G.W.Allport (Říčan, 1972) oponuje, že na aktivizaci motivačních sil mimo motivačního vztahu působí i **motivační vlastnosti**, které definoval jako „trvalé charakteristiky osobnosti, které podmiňují nebo přímo určují, jak často, jak silně a jakým způsobem se bude v prožívání a chování lidí uplatňovat ta či ona motivační síla“ (s. 183). Allport tedy vedle potřeby uspokojování primárních potřeb soustředí pozornost i na specificky lidské projevy z hlediska kultury i společnosti.

Homeostatické modely vysvětlují počáteční impuls vedoucí k reakci, ale opomíjejí tzv. automotivační činnost (Říčan, 1972). Stav, kdy činnost je sama o sobě odměnou a jako taková je základem veškeré lidské motivace. Teoreticky uspokojení primární potřeby by mělo vést k ukončení činnosti, ale zpravidla tomu tak není. Allport tuto skutečnost připisuje na vrub tzv. **principu funkční autonomie**, díky kterému si činnost žije vlastním životem.

Abram H.Maslow (Kern et al., 1999) příčiny našeho chování odvodil od naplňování resp. nenaplňování životních potřeb. Uvedl, že většina lidí chce mít uspokojeny nejprve základní životní potřeby, tedy fyziologické, jako je uspokojení hladu, žízně, tepelné pohody, atd., a teprve pak tzv. ‚vyšší‘ potřeby. Na základě tohoto tvrzení sestavil *Pyramidu potřeb* (schéma 2.), ve které je hierarchizuje podle důležitosti pro přežití. Uvedl, že dokud nejsou uspokojeny jednoduché fyziologické potřeby, jako je hlad a odpočinek, neusilují lidé např. o status ve společnosti, slávu či kariéru, jakoukoliv formu seberealizace. Maslow (Říčan, 1972) též dodává, že jakmile jsou fyziologické potřeby pravidelně syceny, člověk začne prahnout po vztahu s lidmi, po partnerovi, dětech, začne velice citlivě vnímat nepřítomnost milovaného člověka, což může být klíčové pro další aktivity jedince, který doma zanechal všechny své blízké a do nového prostředí přišel sám. Zároveň ze všech sil usiluje o místo ve skupině a za tímto cílem jde. Viktor E. Frankl (Kern et al., 1999) během svého věznění v koncentračním táboře ale zjistil, že v extrémních situacích,

kdy k uspokojení základních životních potřeb nedochází, vyšší duchovní potřeby nejenže nemusí mizet, ale naopak jedince mohou udržet na živu.

Motivace k činu se tedy vyvíjí na základě primárních potřeb procesem zrání a učení, díky osobní zkušenosti²³ (Říčan, 1972). Některé zkušenosti

učiněné v určitém věku, vedou ke vzniku sklonů, jež přetrvávají po zbytek života. Např. pokud jedinec prožije dětství a dospívání v nouzi, má tendenci (motivaci) během života hromadit potraviny, věci, atd. Na základě primárních potřeb a díky principu funkční autonomie jsou určovány postoje, které se časem stávají na primárních potřebách do značné míry nezávislé. Obecné skupiny postojů tvoří hodnotové orientace jedince (Říčan, 1972), které se vytvářejí a postupně diferencují v procesu socializace. Hierarchie těchto hodnot určuje životní styl, morálku každého z nás (Hartl, Hartlová, 2004). Jsou relativně stabilní, ale v určitých zejména extrémních situacích dochází k jejich změně a to buď dobrovolné nebo nedobrovolné. Psychologové vycházejí z hypotézy, že postoje určují chování. Pokud tedy na jedince působí vliv nutící ho změnit chování (např. nátlakem, odměnou, atd.), chování změní, ale většinou své postoje ne. Jakmile přestanou působit vnější vlivy, vrací se jedinec opět ke svému původnímu přesvědčení (Kern et al., 1999). Tedy motivaci ovlivňují vnější a vnitřní podmínky a hodnotové orientace.

Nezřídkou může docházet ke konfliktu motivů a to zejména pokud jsou opačného charakteru. Freudova (Fonagy, Target, 2005) teorie osobnosti operuje s tzv. strukturálním modelem osobnosti, podle kterého osobnost představuje uzavřený

²³ Podle Z. Freuda se „motivace vyvíjí na základě libida (motivační energie), které je vyvinuto dosahováním slasti. Je nezníčitelné. Jestliže mu zablokujeme jednu cestu k vybití, hledá si jinou“ (Říčan, P.: *Psychologie osobnosti*. s. 209-210).

system skládající se z trojice subsystémů: (1) *ID* (ONO), představující oblast základních pudů a instinktů, oblast nevědomou a iracionální. Ústředním zákonem Id je princip slasti. Odtud vyplývají na povrch skryté energie, které jsou přetvářené do podoby základních biologických potřeb, jejichž uspokojení Id okamžitě vyžaduje bez ohledu na společenská pravidla a názor okolí. Druhý subsystém (2) *EGO* (JÁ) se řídí principem reality, je vědomé a iracionální. Snahou Ega je uspokojování potřeb Id, ale ve správný okamžik, vhodný čas a za adekvátních podmínek. Přispívá ke stabilitě osobnosti a zachování jejího harmonického vývoje. Je prezentováno jako spojovací článek mezi Id a posledním subsystémem Superego. (3) *SUPEREGO* (NADJÁ) je souhrnem zákazů a příkazů, které se zformovaly v průběhu socializace. Superego představuje morální systém, který využívá negativních (trest) a pozitivních (pochvala) sankcí. Tyto subsystémy jsou v permanentní interakci se sociálním prostředím i mezi jimi samotnými. Toto vzájemné působení je vnímáno spíše jako rozpory a tenze nežli součinnost. Konflikty motivů je možné si představit jako konflikty mezi Id, Egem a Superegem a mezi jejich principy: (1) Id versus Ego jako konflikt potřeby okamžitého uspokojení potřeby a odmítání uskutečnění požadavku, jelikož by to bylo v rozporu s racionálním jednáním, (2) Id versus Superego prezentované jako rozpor touhy po okamžitém ukojení nutkání a vyššího morálního principu, který jednání hodnotí jako nevhodné a (3) konflikt Ego versus Superego, ve kterém se dostává do sporu racionálně hodnocení a morální stanovisko. Rozpor motivů je vždy závislý na skutečnosti, který ze subsystémů nás tlačí ven a který táhne zpět.

3.2. Motivační síla mezinárodní migrace

Mezinárodní migrace představuje přeshraniční pohyb lidí, ať už jednotlivců, malých skupin nebo i větších celků obyvatelstva, geografickým prostorem s cílem změnit dočasně či natrvalo místo pobytu. Posun prostorem geografickým je silně provázán s pohybem prostorem sociálním a radikálním zásahem do stávajícího rytmu a stylu života (Jandourek, 2007). U takto komplexního jevu, jakým mezinárodní

migrace bez pochyby je, je nejen nemožné, ale i nekorektní označit jeden konkrétní motiv, který rozhodne o dalším osudu člověka. Dalším důvodem, proč by takové jednání bylo chybné, je fakt, že migrace představuje dynamický proces a i faktory, který jej spouští a udržují se neustále proměňují. Motivy, které nás vedou k zapojení se do procesu migrace, a motivy, které nás v tomto stavu udržují, nemusí být totožné. Migrační proces je tedy podmíněn mnoha motivy, které se kontinuálně vyvíjí.

Klasičtí psychologové by namítli, že primární impuls k pohybu je jednoznačný - prvotně jde o uspokojení základních fyziologických potřeb, které jsou v současnosti syceny zvyšováním ekonomického resp. životního standardu jedince, rodiny i celého společenství. Tento přístup je poněkud úzkoprsí. Uvažuje, že v okamžiku, kdy nejsou naše primární potřeby uspokojené, vyznačují se všichni jedinci stejným chováním a interakcí s okolím a nepřipouští realizaci ‚vyšších potřeb‘ aniž by byly tyto uspokojeny (Kern et al., 1999). V extrémním případě by to znamenalo, že tyto potřeby bychom ukájeli i za cenu porušení morálního a hodnotového řádu a vždy bychom směřovali k místu, které nám nabízí takové podmínky, které primární potřeby uspokojí nejlépe. Jednali bychom čistě oportunisticky. Allport tento koncept rozšířil o motivační vlastnosti. Uvažuje, že motivy k činu jsou podmíněné nejenom fyziologicky, ale i postoji a hodnotami, které vyplývají z kulturního a společenského pozadí. Podle něj by tedy naši prvotní motivací bylo nasycení nedostatku, který nás nejvíce tíží a ohrožuje náš zdravý vývoj, ale činy, které by k tomu vedly, by nebyly realizovány za každých podmínek a na jakémkoliv náhodně vybraném místě. Byly by podrobené osobní kritice skrze naše hodnoty a postoje.

Psychologie koncentruje svou pozornost na jedince a jeho ryze subjektivní motivy k jednání. Geografie naopak vyzdvihuje především objektivní motivy vedoucí k pohybu. Gould a White (2002) považují za hybatele nejen lidmi, ale i materiálem a informacemi variabilitu jednotlivých částí světa. Podle nich právě „skutečnost, že nemůžeme uspokojit všechny naše požadavky na jednom místě, je původ příčiny gigantických a rozmanitých modelů výměny“ (s. 3). Prostorová interakce je v tomto pojetí prezentována jako ‚výměna‘ lidí, materiálů a informací mezi místy, které jimi

disponují nebo je naopak postrádají.

Obecně lze tvrdit, že přeshraniční pohyb lidí za účelem dlouhodobé či trvalé změny místa pobytu je podmíněn motivy vnějšími objektivními a motivy vnitřními čistě subjektivními (Hartl, Hartlová, 2004), které jsou ovlivněny motivačními vlastnostmi svého nositele a které vedou k uspokojení fyziologických i tzv. vyšších potřeb, a to dvěma způsoby: (1) *„směřováním k“*, kdy dochází k nasycení pocitu nedostávání se určité nezbytnosti. Toto jednání vychází z pocitu nenaplnění a prázdnoty. Impulsem k pohybu je potřeba získat *‘to‘*, co postrádám. (2) Druhou možnost představuje *„únik od“*, kdy naopak potřebujeme ze sebe něco vydat, odreagovat se, utéct od známého (Říčan, 1972; Grinberg, Grinberg, 1989).

Člověk na rozdíl od ostatních živočišných druhů je schopen racionálního uvažování a vnímání emocí. Lidské jednání není čistě animálního charakteru, kdy by člověk volil vždy tu nejvýhodnější cestu a jednal ryze pudově. Podle Freuda (Fonagy, Target, 2005) naše pudové jednání Id je limitované racionálním Egem a morálním Superegem. Před každým činem, který uskutečníme, dochází ke konfrontaci těchto tří složek lidské osobnosti. Vždy záleží, která složka nás drží a která nás táhne pryč. Konflikt Id a Ego je např. možné popsat u rozhodování odborného lékaře, který se rozhoduje, zda zůstat v Česku, které představuje bezpečné a známé prostředí, které je schopné uspokojit jeho životní požadavky, a racionálním zvážením možností, které nabízí bohatší země, kde by jako lékař měl mnohem vyšší sociální postavení i životní standard. Konflikt Id a Superega je chápán jako rozpor mezi tím co chci a nesmím. V tradičních společnostech, kde význam víry a jejího odkazu prostupuje celým společenským životem a udává pravidla společenského chování, je střet těchto dvou složek nasnadě. Nenaplnění lásky z důvodu morálních pravidel společenství může být impulsem emigrace. Id nás žene pryč, abychom mohli naše touhy uspokojit, a to i za cenu porušení morálního řádu. Konflikt Ega a Superega se ukazuje jako velice významný právě během rozhodovacího procesu. Prakticky nikdy není migrace záležitostí pouze jednoho člověka. Vždy je zde někdo, kdo s námi odchází nebo naopak zůstává. V extrémních případech se dá rozpor mezi racionalitou a morální stránkou popsat na případu politického uprchlíka, který se rozhoduje, zda opustit

zemi, kde vládne tvrdý režim, či nikoliv. Má tuto příležitost a Ego se přiklání k variantě odejít. Do rozhodování však vstupuje i morální stránka, která uvažuje v širším kontextu než jenom „Já“. Co se stane s lidmi, které zde zanechám? Nepostihne je trest za mé rozhodnutí? Naše rozhodování je ovlivněno třemi složkami lidské psychiky v interakci s okolním prostředím. Do konfliktu se dostávají samotné motivy a potenciální migrant řeší dilema zda odejít, či zůstat.

Jsou různé vnitřní a vnější důvody, které ospravedlňují nebo podporují touhu odejít. Toužíme buď něco získat, nebo se naopak něčeho zbavit (Hartl, Hartlová, 2004). Ne vždy se ale touha podle toho řídí. Nejenom vnější bariéry emigrace, ale i konflikt mezi touhou odejít a vazbou na důvěrné známé může vést k ambivalenci pocitů a vnitřnímu konfliktu. Ten je ještě více vystupňován v případě člověka, který se stará o rodinu. Uvědomuje si zodpovědnost, kterou na sebe uvalil. Ví, že toto rozhodnutí ovlivní nejenom jeho, ale také jeho nejbližší. Ti, kteří jsou na něm závislí, mohou k němu pociťovat obdiv a vděčnost za toto rozhodnutí, které může odpovídat jejich vlastní nevyslovené touze. Pak se ten, co rozhodnutí udělal, stává úschovnou a vykonavatelem fantasií celé rodiny (Gringerg, Grinberg, 1989).

Člověk, který uvažuje o emigraci, potřebuje podporu, aby se pevně rozhodl. Podrobují se kritice od těch, kteří zde zůstávají, přátel, sousedů, příbuzných a kolegů, které opouští. Lidé se začínají dělit do táborů podle postojů, které zaujali k jeho odchodu. Ti, kteří ho podporují. Ti, kteří mu závidí. Ti, kteří mají námitky a nevěří mu. Ti, u kterých roste deprese a úzkost. Grinbergovi (1989) uvádí, že v této fázi nastává fenomén, kdy prostředí začíná ovlivňovat vztah k okolí. Potenciální emigrant může začít pomlouvát místo, které opouští a naopak inklinovat k přehánění o kouzlu místa nového. Tato fáze nese všechny znaky okamžiku, ve kterém se jedinec dostává do kritické situace a jednoduše je náhle ovlivněn protikladnými pocity. Na naše rozhodování a intenzitu motivů působí také fakt, zda je nebo není možnost návratu. To může podstatně pozměnit naše pocity vzbuzené v době odjezdu. Je veliký rozdíl mezi dobrovolnou, toužebnou migrací a nedobrovolnou, mezi definitivní a dočasnou migrací s pevně stanoveným datem návratu a těmi, bez přesně určeného data, ale s možností návratu. Ti co jsou donuceni odejít, tak uvalují zodpovědnost za toto

rozhodnutí na ty, kteří odejít chtěli.

Když převáží touha odejít nad motivem, který nás držel, stáváme se aktivním migrantem. Zvolíme místo, kde se dlouhodobě či natrvalo usadíme a očekáváme uspokojení potřeby, která nás aktivizovala. V ideálním případě je potřeba uspokojena, ale my setrváváme ve stávajícím stavu díky principu funkční autonomie. Primární motiv ztratil svůj význam, ale vyvstávají další, které nás vedou k ukájení nových potřeb (Říčan, 1972). I v případě, kdy přesídlení migranti chybují, jejich potřeby ukojeny nebyly, životní standard zvýšen nebyl, často vytrvávají v naději, že další generace bude úspěšnější. Dávají přednost setrvání, než aby vstoupili zpět do migračního procesu. Nadějí pro ně zůstává to, co tvoří základ stálosti migračních vzorců. Tok migrantů směrem k nim jim dává šanci, že tohle je ten správný krok (Fuller, Chapman, 1974).

3.3. Odkaz dalším generacím

Migrace představuje prostředek kompenzace nedostatků původního prostředí v poskytování možnosti uspokojení našich potřeb (ať už fyziologické povahy nebo tzv. ‚vyšších‘). Podle Šmausové (2004) v místech s nedostatečnou subsistenční úrovní nebo v místech, která jsou proměněna ve válečná pole, představují tyto skutečnosti objektivní podmínky pro vznik migračních vln z těchto oblastí k místům s výhodnější možností produkce/reprodukce, pokud možno za mírových podmínek. Rozhodnutí odejít ze své země, byť jen dočasně, je tedy jakýmsi ‚únikem‘, ‚útěkem‘ ze situace, ve které nám není umožněno produkovat resp. reprodukovat se směrem k výhodnějším podmínkám. Šípek (Šípek, 2001) se domnívá, že tato situace bude ještě vyhrcořenější v následující dekádě pod vlivem demografického tlaku. Předpokládá, že asi 94% nárůstu světového obyvatelstva bude v rozvojových zemích. Populace bude nahuštěna v tropických oblastech a nižších zeměpisných šířkách. Vysoká konkurence, ve které je velmi těžké se produktivně uplatnit, představuje objektivní příčiny odchodu. Subjektivní motivací konkrétních migrantů může však kromě zajištění sebe a svých blízkých a pokrytí základních fyziologických potřeb být

i potřeba seberealizace, sebeuplatnění a sebezpřesahu.

Imigranti do nové země přicházejí s vidinou uplatnění svého ‚Já‘ v rozměrech, které jim mateřská země nemohla z nějakého důvodu (ekonomického, politického, demografického, kulturního) poskytnout. Avšak vlastní pobyt v hostitelském prostředí představuje kompromis mezi projevem vlastního ‚Já‘ a požadavky okolí. Zejména migrace za prací je spojena s tím, že i v nové zemi bude takovým jedincům zpravidla odepřen plnohodnotný status, úplný přístup k povinnostem a právům. S tímto vědomím imigranti opouští svou zemi, a i přes tyto kompromisy výhody místa, kam přišli, kompenzují ztrátu přirozeného prostředí. Seberealizace jedince i za cenu ztráty plnohodnotných práv občana má tedy vyšší váhu než život v přirozeném prostředí. Ti, co se rozhodují, že vstoupí do migračního procesu, tak velmi často činí s vědomím, že z tohoto aktu budou profitovat až jejich potomci.

4. PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY ADAPTACE

Skutečnost, že ve slovní zásobě, kterou aktivně používáme, se stále čteněji objevuje výraz ‚mezinárodní‘, a to ve všech možných kontextech, svědčí o vzrůstajícím významu tohoto pojmu a aktů s ním souvisejících. Přeshraniční spolupráce a pohyb lidí, materiálů a informací se stává každodenní zkušeností. Přeshaniční nejen ve významu geografického prostoru, ale i přes hranice kultur.

Kulturu je možné vymezit ze dvou úhlů pohledu. V širším pojetí pod tímto výrazem nalezneme všechny materiální výsledky i duchovní výtvořky lidí, tedy vše, co vytváří lidská civilizace (Průcha, 2004). Kultura představuje produkt, který zahrnuje ideje, vzory a hodnoty, ale i architekturu, stravování, ošacení atd. Vystupuje v podobě výtvořů lidské činnosti, sociokulturních regulativů, idejí, institucí organizujících lidské chování (Petrucciová, 2005). V užším slova smyslu, tak jak ji vnímá zejména psychologie, je pojem kultura ‚vztahován k projevům chování lidí, tedy kulturou určitého společenství se míní jeho zvyklost, symboly, komunikační

normy a jazykové rituály, sdílené hodnotové systémy, předávané zkušenosti, zachovávaná tabu“ (Průcha, 2004, s. 45). Kultura představuje čistě nebiologický adaptační mechanismus člověka a je předávána negenetickou cestou procesem učení (Hartl, Hartlová, 2004). Přenos kultury z generace na generaci je zajištěn procesem **transmise kultury** (Průcha, 2004) a jejímu učení a osvojování dochází během **enkulturace** (Petrucciiová, 2005).

Výsledným stavem emigrace je změna místa pobytu. V této situaci nevyhnutelně dochází ke styku s novým prostředím a kulturou jemu vlastní. Abychom byli schopni v novém prostředí plnohodnotně existovat, je nezbytné se adaptovat. **Adaptace** je obecná vlastnost organismů přizpůsobovat se podmínkám vnějšího prostředí (Hartl, Hartlová, 2004). V případě mezinárodní migrace jde zejména o „přizpůsobování se příslušníků jedné skupiny k jiné nebo i skupin navzájem“ (Průcha, 2004). Dochází k přizpůsobení chování, vnímání, myšlení, postojů. Jakmile dojde k pozměnění kultury vlivem převzetí prvků z jedné kultury do druhé, vyloučením nebo jejich přetvořením ať už jednotlivcem nebo celou skupinou popř. celými sociálními vrstvami, jedná se o **akulturaci**. Akulturaci je možné definovat jako sociální proces během něhož dochází k trvalým změnám dvou nebo více kultur vlivem jejich styku (Průcha, 2004; Jandourek, 2007).

4.1. Interkulturní rozdíly a komunikace

Dopustili bychom se velké chyby, kdybychom považovali znalost jazyka domácího obyvatelstva za univerzální prostředek úspěšné komunikace a zejména úspěšné spolupráce. **Komunikace** je definována jako proces předávání informací mezi objekty, které se přenosu účastní. Vedle přenosu dat dochází také k výměně emočního obsahu, a teprve znalost tohoto obsahu nám umožňuje pochopit vlastní smysl informace (Hartl, Hartlová, 2004; Dragomirecký, 2005). Průcha (Průcha, 2004) rozlišuje dvě vrstvy komunikace: (1) první, která je spjata se samotným jazykem, pomocí kterého se dorozumíváme a (2) druhá, kterou označuje jako *komunikační etiku*, jež je svázána s konvencemi a rituály, které doprovázejí sociální

styk. Jelikož každá kultura, každé etnikum²⁴, či celý národ má jiný systém hodnot, norem a pravidel, má každá z těchto skupin své specifické způsoby komunikace. Pekerti a Thomas (2003, s.139) došli k závěru, že „akty komunikačního chování jsou manifestací internalizovaných hodnot a norem příslušných kultur. Tzn., že kulturně založená pravidla determinují styl, konvence a praxi komunikace“. Za normálních podmínek, kdy se pohybujeme v důvěrně známém kulturním okruhu, bychom se tedy mohli s největší pravděpodobností spolehnout, že naše uvažování a vnímání světa kolem nás bude naše okolí chápat neli sdílet. Mimo to zástupci jedné kulturní skupiny disponují kulturně specifickými vlastnostmi, které nám zaručí, že určitá gesta a dvojsmyslné projevy budou pochopeny bez dalšího vysvětlování (Nový, Schroll-Machl, 2005). V opačném případě vstupuje do komunikačního procesu interkulturní aspekt a kódování a dekodování informací už není tak jednoznačné. Jazyk není holým nástrojem komunikace, ale i nositelem specifického nazírání na svět²⁵ (Pekerti, Thomas, 2003), kvůli kterým vyvstávají interkulturní komunikační bariéry, které mohou být příčinou závažných nedorozumění, nebo dokonce konfliktů. Podle Lehmanové (1999, s.21) „subjekty interkulturní komunikace vstupují do komunikačního procesu s odlišnými, kulturou determinovanými kognitivními a emocionálními strukturami, s odlišnými způsoby vnímání a hodnocení skutečnosti“. Problémy v komunikaci tedy mohou nastat tehdy, když aktéři interkulturní komunikace „ovládají příslušný jazyk, avšak neznají, nebo znají, ale nerespektují, pravidla komunikační etikety svých partnerů“ (Průcha, 2004, s.150).

V minulosti proběhlo několik pokusů o vytvoření klasifikace kultur, která by interkulturní spolupráci značně zjednodušila. Nejznámější jsou kulturní dimenze podle *Hostedeho* a podle *Trompenaarse*²⁶. Geert Hostede (1999), ve svých studiích

²⁴ Souhrn lidí se společnou etnicitou, tedy „vzájemně provázanou soustavou kulturních, rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu“ (Prudký, L.: *Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice*. s 9-10.; *Velký sociologický slovník*. Sv.1, s.275.).

²⁵ Viz teorie jazykového relativismu Pekertiho a Thomase. (Pekerti, A.E., Thomas, D.C.: *Communication in Intercultural Interaction*. s. 139-154.)

²⁶ Práce G.Hostedeho i F.Trompenaarse vycházejí z testování manažerů a lidí v zaměstnaneckém poměru. V případě aplikace těchto klasifikací je nutné vždy brát v úvahu kontext v jakém byla data pořizována, nikoliv ukvapeně na základě neúplného pozorování způsobů chování učinit závěry o národní kultuře (Nový, I., Schroll-Machl, S.: *Spolupráce přes hranice kultur*. s.25.)

původně vycházel z prací Axela Inkelese a Daniela Levinsona (1969). Posléze na základě získaných postřehů sestavil vlastních pět kulturních dimenzí, které využívá ke komparaci hodnotových systémů. Těmito dimenzemi jsou *mocenský odstup*, *vyhýbání se nejistotě*, *individualismus a kolektivismus*, *maskulinita a feminita*, *dlouhodobá a krátkodobá orientace*. Výzkumy provedené podle jeho metodiky dokládají existenci interkulturních bariér, které mohou značně komplikovat adaptaci na nové prostředí. Podle Hostedeho klasifikace se česká národnost profiluje jako společnost spíše individualistická s relativně nízkou mírou maskulinity, ve které se společenské role ženy a muže pomalu překrývají. Oproti tomu imigranti ze společností, jejichž normy a hodnoty vycházejí zejména z tradic a víry, mají jasné představy o roli ženy a muže a považují se spíše za člena skupiny, národního exilu, nežli za suverénního a autonomního jedince. V takovém případě může během navazování mezilidských vztahů, zejména mezi opačnými pohlavími, docházet k nesprávné interpretaci signálů a vzájemná komunikace může skončit fiaskem.

Fons Trompenaars (Nový, Schroll-Machl, 2005) na základě četných výzkumů a inspirován pracemi Hostedeho, vytyčil sedm kulturních dimenzí, jako nástroj komparace jednotlivých kultur: *universalismus a partikularismus*, *individualismus a kolektivismus*, *neutralita a emocionalita*, *specifická a difúzní dimenze*, *výkon a společenský status*, *orientace v čase a orientace na přírodu*. Podle jeho metodiky je pro českou společnost příznačný emočně neutrální projev. Pro přistěhovalce z jihoevropských států, kteří jsou typičtí svým výrazně emotivním chováním a vyjadřováním, se může proto Čech jevit jako chladný, odtažený až hostilní podivín.

Pohyb v novém prostředí tedy značně ovlivňuje míra rozdílnosti místní kultury a kultury imigranta tzv. **kulturní distance**, kterou nově příchozí pociťuje v každodenních činnostech. Např. právě navazování a udržování mezilidských vztahů mezi příchozími a domácím obyvatelstvem, zejména navazování intimních vztahů, představuje symbolický vrchol úspěšné adaptace na nové prostředí (Průcha, 2004). Avšak modely navazování mezilidských vztahů přistěhovalců mohou být natolik rozdílné od behaviorálních vzorců majority, že kulturní bariéra prakticky neumožňuje jakýkoliv kontakt vytvořit. Imigrant totiž neví jak. Během života se sociálními

procesy učíme řešit nastalé situace. Pokud je naše jednání v určité oblasti úspěšně, jsou schémata vnímání, myšlení, hodnocení a chování natolik vyvinutá a zažitá, že jednající už nepotřebuje nad jejich funkčností, dynamikou a důsledky nijak zvlášť přemýšlet. Dělá to nevědomě. Najednou se ocitne v prostředí, kde tyto modely neplatí nebo jsou dokonce v rozporu s místní etiketou. V tomto případě sociální prostředí funguje jako regulační systém. Jakmile uděláme něco jinak, okolí nás na to okamžitě upozorní a následuje ‚trest‘. Sociální prostředí nastavuje mantinely pohybu, ve kterých smíme operovat. Změna prostředí tedy vyžaduje nové procesy sociálního učení (Nový, Schroll-Machl, 2005).

To, jaký společenský status cizinci majoritní obyvatelstvo přiřkne, je ovlivněno sdílením respektive nesdílením **kulturních standardů**²⁷, které jsou pro domácí společnost důležité a od jejích členů automaticky vyžadované (Nový, Schroll-Machl, 2005). Pokud cizinec nebo skupina cizinců výrazně nevybočuje z norem chování uznávaných majoritní populací, tedy právě „takového chování, které je považované za přijatelné pro naplňování společně uznávaných hodnot“ (Prudký, 2004 I., s. 9), mají velikou šanci být přijati domácím obyvatelstvem za rovnocenné partnery. Naopak při porušování zejména těch nejvýznamnějších hodnot, které jsou ve společnosti chráněné právními normami a zákony, může dojít k silné protiimigrační až xenofobní náladě a sekundární averzi vůči zástupcům jiného etnika s podobnými převážně fyzickými charakteristikami těm cizincům, kteří normy porušují. Nakonec se může stát, „že je naše domněnka o lidech ovlivněna hodnotami, informacemi a zkušenostmi s podobnými jedinci a my vyvozujeme závěry na základě věcí, kterým věříme či je očekáváme“ (Šišková, 2001, s. 15).

System kulturních standardů je utvářen po staletí. Přesto podléhá sociálním změnám. Neustále se vyvíjí, a proto je nezbytné jej vnímat v časovém kontextu. Je předáván z generace na generaci. Dochází k jeho hluboké interiorizaci ve společnosti, a proto bývá velice obtížné jej jak u celých společenství, tak u samotného jedince

²⁷ Kulturní standardy představují způsoby vnímání, myšlení, hodnocení a jednání. Jsou členy jedné určité kultury považované za obvyklé, normální, typické a společensky závazné. Mají regulační funkci a jejich porušení sociální prostředí odmítá a postihuje (Nový, I., Schroll-Machl, S.: *Spolupráce přes hranice kultur*. s.14.)

během krátké doby změnit. Zejména proto, že „představuje pro každou sociální jednotku významný definující a identifikující prvek, kdy změnit přijaté hodnoty znamená změnit sebe sama“ (Prudký, 2004 I., s. 10). Žebříček hodnot výrazně ovlivňuje víra, ať už náboženská či nenáboženská, jakožto duchovní rozměr smyslu života, která do něj může vnášet i racionálně neopodstatněné prvky.

Pokud se snažíme určit kulturní standardy dané společnosti, zpravidla se soustředíme na nápadné a specifické. Na to, co tuto kulturu odlišuje od naší. Proto kulturní standardy nemohou být všeobecným popisem jiné kultury. Pouze poukazují na normy chování, které jsou ve srovnání s vlastní kulturou vnímané jako ‚jiné‘ (Nový, Schroll-Machl, 2005). Pokud kulturně specifický pohled na svět a pohyb v něm je markantně odlišný od místního, dochází ke kritickému setkání a naopak. Tyto interakční situace mají vliv na výběr adaptační strategie imigrantem (kap. 4.2.). Volba formy adaptace je tedy záležitostí obou společností, jak příchozí, tak místní.

4.2. Adaptační strategie

Migrace je spojena se změnou životních podmínek a okolního prostředí jako celku. Aby byl jedinec způsobilý přežít v pozměněném sociálním i přírodním prostředí, musí být schopen adaptace. Úspěch každého individua závisí především na jeho schopnosti přizpůsobit se okolí (adaptibilitě). Aby život v novém prostředí byl přínosný a příjemný, je žádoucí se s ním identifikovat. Tato identifikace je ovlivněna realizací vlastního ‚Já‘, resp. jeho šíří. Šípek (2001) s odkazem na C.G. Junga poznamenává, že ‚široké ‚Já‘ znamená širokou identifikaci. Jde o proces stále se rozšiřujícího ‚Já‘. Toto ‚Já‘ je tak široké jako totalita všech našich identifikací. Jde o proces, ve kterém snižujeme odcizení od všeho, co není já, ego“ (s.27). Obecně lze říci, aby byl imigrant schopen přijmout umístění sebe sama v novém prostředí a adaptovat se na něj, musí být schopen ho v co největší šíři pojmout, identifikovat se s ním. To se děje během přímého kontaktu s cizí kulturou. V takový okamžik je jedinec nucen se vypořádat s kulturně cizím prostředím. Dochází k interkulturnímu učení, které společně s přizpůsobováním probíhá naprosto nevědomě. Výsledným

jevem těchto procesů je akulturace (Nový, Schroll-Machl, 2005).

J.W.Berry (1997), který zkoumal akulturační projevy a adaptační strategie u imigrantů, definoval čtyři resp. pět akulturačních typů osob resp. adaptačních strategií. Kategorie vymezil s ohledem na mobilitu a dobrovolnost kontaktu imigrantů s cizí kulturou. Všechny akulturační typy mají podle Berryho jednu společnou charakteristiku. K jejich interkulturním kontaktům vždy dochází na území cizí kultury, a to z pozice menšiny.

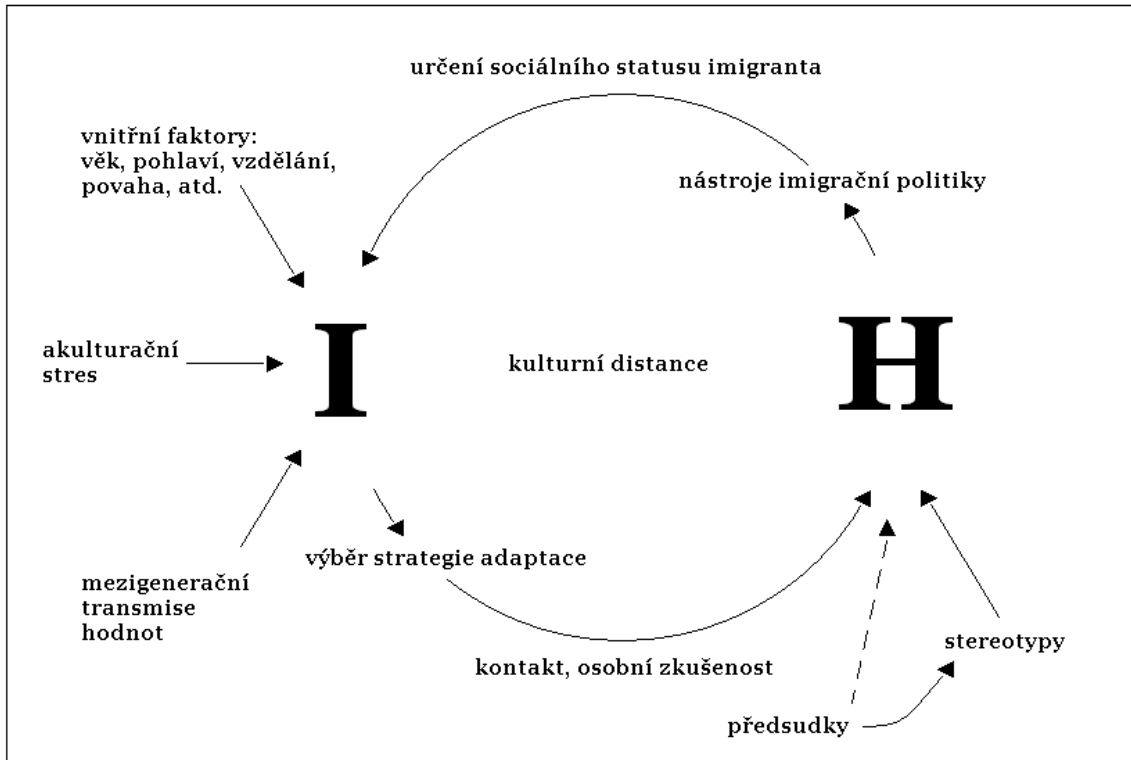
První akulturační typ *sojourner* (návštěvník) je specifický. Jedná se zejména o účastníka krátkodobých pobytů jako jsou např. studenti na výměnném pobytu nebo manažeři. Tento typ dobrovolně vstupuje do cizí kultury, ale neusadí se v ní (Nový, Schroll-Machl, 2005). Zbývající čtyři typy jsou určeny podle zvolené adaptační strategie – *integrace*, *asimilace*, *separace* a *marginalizace*. Jednotlivé strategie Berry definoval podle intenzity a formy kontaktu s majoritou, komunitou krajanů v hostitelské zemi, mateřskou zemí a udržováním svých tradic a zvyklostí (tab.1.). Volba strategie je ovlivněna řadou vnitřních a vnějších faktorů, které mezi sebou

Tabulka 1.: Strategie adaptace podle J.W.Berryho

integrace	Imigranti uznávají, že přijetí kultury hostitelské země je důležité pro jejich plnohodnotné fungování v této společnosti, ale zároveň si chtějí ponechat prvky své kultury. Imigrant, který zvolí tuto strategii, tak sdílí dvě kultury zároveň.
asimilace	Imigranti usilují o co největší splynutí s obyvatelstvem hostitelské země, svou kulturu považují za nedůležitou pro život v novém prostředí.
separace	Imigranti zcela odmítají přijmout kulturu hostitelské země a ponechávají si svou vlastní. Do kontaktu s majoritní společností prakticky nevstupují, nebo pouze v nejnnutnějších případech (komunikace s úřady, obchod, atd.). Žijí izolovaně.
marginalizace	Imigranti necítí potřebu kontaktu s hostitelskou kulturou, ale zároveň si nechovali kontakty se svou domovskou zemí ani si neponechali svou původní kulturu. Identifikují se jen se subkulturou své vlastní skupiny.

Zdroj: **Průcha, J.:** *Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů.* s. 97-98.; **Nový, I., Schroll-Machl, S.:** *Spolupráce přes hranice kultur.* s. 63.

Schéma 3.: Faktory ovlivňující vztah imigrantů a hostitelské země

Vysvětlivky: **H** – hostitelská společnost, **I** – imigrant; **plná čára** – přímý vliv, **přerušovaná čára** – vliv přímý, ale i skrze jiný faktor

Zdroj: sestaveno na základě textů **Průcha, J.:** *Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů.*; **Nový, I., Schroll-Machl, S.:** *Spolupráce přes hranice kultur.*

vytváří interakce a navzájem zesilují či zeslabují svůj vliv (schéma 3.). Za úspěšnou adaptaci považuje integraci a asimilaci, naopak při separaci a marginalizaci v důsledku vzato k přizpůsobení se vnějšímu okolí nedochází (Průcha, 2004).

Výběr adaptační strategie nezávisí jenom na samotném imigrantovi, ale i na prostředí, do kterého přichází. Multikulturní, otevřené společnosti cizince přijímají a váží si ho. Vytváří prostor pro úspěšnou adaptaci v podobě integrace nebo asimilace. Naopak xenofobně laděné společnosti cizinci neposkytují prakticky žádné možnosti se projevit a vytlačují ho do izolace. V takových případech separační nebo marginalizační strategie je logickým vyústěním interkulturního vztahu. Berry (Nový, Schroll-Machl, 2005) uvádí pět faktorů, na kterých závisí úspěšnost adaptace: (1) s jakou adaptační strategií přistěhovalec k cizí kultuře přistupujeme, (2) jak moc je vybraná strategie v klimatu cizí kultury aplikovatelná, (3) jaký společenský status a

uznání má skupina, jíž je příchozí členem, (4) jaké jsou individuální predispozice k interkulturním kontaktům jedince a (5) v jaké fázi akulturačního procesu se jedinec nachází.

Volba adaptační strategie a přináležitost k určitému akulturačnímu typu předurčuje formu soužití většiny a menšiny. Touto tematikou se zabývá socioložka Hessová (Hess, Markson, Stein, 1992). Ve svých studiích uvádí pět možných podob vztahů většiny a menšiny uvnitř jedné společnosti: *segregace*, *akomodace*, *akulturace*, *asimilace* a *amalganace* (tab. 2.). Procesy, jež určují formu soužití, jsou vždy oboustranné.

Tabulka 2.: Podoby soužití většiny a menšiny podle B.B.Hessové

Segregace	Většina i menšina žijí vzájemně izolovaně, nespolupracují a vyhýbají se vzájemnému ovlivňování.
Akomodace	Menšina si je vědoma jiného systému hodnot, který je vlastní většině, ale ona sama se s ním neztotožňuje. Respektuje ho jen navenek.
Akulturace	Menšina nejdůležitější hodnoty přijímá, ale nedochází k sociálnímu sblížení s většinou v podobě užších sociálních vztahů (přátelství, manželství).
Asimilace	Dochází ke vstupu do převažující kultury i prostřednictvím těsných a osobních sociálních vztahů. Menšinová skupina se stává součástí jiné většinové.
Amalgamace	Úplné promíchání menšinového a většinového obyvatelstva, zejména prostřednictvím manželských svazků. Dochází ke splynutí. Menšina a většina jsou neodlišitelné.

Zdroj: převzato od Prudký, L.: *Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice*. str. 9.

4.2.1. Integrace

Integrace může být chápána dvojitým způsobem. Jako proces a jako stav. V prvním případě představuje vývoj „od nediferencovaného, relativně jednoduššího, k složitější, diferencovanější a zároveň hierarchicky integrované nové jednotě“ (Jandourek, 2007, s. 109). Důležitým prvkem tohoto procesu je zachování a zapojení již stávajících struktur v jednu novou. Tedy během integrace nedochází k pohlcení

jedné struktury jinou. Imigrant, který zvolí tuto strategii adaptace, si cenní obou kultur stejně. Usiluje o zachování své vlastní, ale přijímá i prvky hostitelské kultury a snaží se spojit kompatibilní elementy z obou kultur v novou jednotu. Odlišnosti jsou zapojeny do jednoty a vzniká ‚kulturní mozaika‘ (Nový, Schroll-Machl, 2005). Důsledkem je dvojitá kulturní identita takového jedince (Průcha, 2004).

Výsledným stavem je začlenění jedince do existujících struktur, aniž by se musel vzdát své původní kulturní identity. Tento akulturační typ je zejména sociálními pracovníky a pracovníky neziskových organizací zaměřených na problematiku imigrantů považován za nejideálnější volbu. Vágnerová (2004) však namítá, že z psychologického hlediska může tato strategie být příčinou psychických komplikací. Podle autorky jsou totiž imigranti „zatíženi nutností vyrovnat se s dvojitou identitou, danou příslušností k různému společenství, a tato skutečnost představuje stres, bývají zranitelnější, protože jsou ve své identitě méně vyhranění a méně zakotvení“ (s.667).

V České republice hrají nejkličovější roli v procesu integrace cizinců nevládní neziskové organizace (NNO), proto jsme oslovili zástupce nejvýznamnějších NNO²⁸, které v této oblasti působí, aby se pokusili definovat pojem ‚integrace‘, tak jak jej vnímají a prosazují oni. Z výpovědí zástupců NNO jsme na základě nejčastěji uváděného sestavili tuto definici: „*Integrace je postupné přizpůsobování se domácí populaci a dlouhodobě usazených cizinců, kterým je umožněno a sami vynakládají úsilí k začleňování a zapojování se do společenského, kulturního, politického a ekonomického dění celé společnosti obývajících území České republiky. Cizinec si ponechává své tradice, zvyky, náboženství, zároveň respektuje platnou legislativu hostitelské země, učí se českému jazyku, sociální a pracovní orientaci a není mu lhostejná budoucnost obývaného státu jakožto nového domova, tedy aktivně se na ní svou prací podílí. Nedílnou součástí integrace je dostatečná informovanost hostitelské společnosti*“. Z definice je patrné, že v případě integrace dlouhodobě

²⁸ Byli osloveni sociální pracovníci těchto neziskových organizací: o.s. NESEHNUTÍ, Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU), Sdružení zabývající se emigranty (SOZE), Česká katolická charita (ČKCH), Poradna pro integraci (PPI). Kromě NNO byl na stejnou otázku dotázán zástupce Odboru pro migraci a integraci cizinců Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (MPSV ČR).

usazených cizinců se nejedná pouze o kulturní složku, ale i o začlenění do ekonomických, společenských a politických struktur. Zároveň je vyzdvížena dvoustrannost procesu. Tzn., aby byla integrace úspěšně završena je nezbytná aktivní participace jak ze strany imigrantů, tak ze strany domácí společnosti.

Integrace je složitý proces zasahující do všech oblastí lidského života. Jedná se o dvoustranný proces adaptace, kterého se účastní jak příchozí cizinec, tak společnost hostitelské země, tudíž aby proběhl úspěšně, musí být státem vytvořené takové prostředí a podmínky, kde běžně dochází ke kontaktu cizinců a majority, navzájem se obohacují a jsou jedni o druhých dostatečně informováni. Pavel Barša (1999) rozdělil proces integrace do několika oblastí společenského života, které formuloval pomocí tzv. dimenzí integrace. Celkem rozlišuje tři dimenze: *občansko – politickou, sociálně – ekonomickou a kulturní*, jež lze charakterizovat jako roviny společenského života, na kterých se přistěhovalci určitým dílem účastní společně s domácím obyvatelstvem. Friedrich Heckmann (1999) kromě těchto tří rovin přidává ještě dimenzi *identifikační*, kterou definuje jako subjektivní vztah přistěhovalce k hostitelské zemi, pocit příslušnosti k nové zemi a společnosti, ve které se usadil. Do občansko – politické dimenze zařazují vlastní proces naturalizace, možnost nabývání práv migranty a politické participace. Přístup na trh práce, k pozicím a statusům, účasti v různých formálních i neformálních uskupeních, kontakty a vztahy s domácí populací atd. řadí do dimenze socio – ekonomické. Aby mohla integrace proběhnout úspěšně, měl by přistěhovalec částečně participovat ve všech uvedených oblastech.

4.2.2. Asimilace

Procesem asimilace dochází k pohlcení jedné skupiny zpravidla skupinou větší. Mezi skupinami s různými kulturami přitom dochází ke kulturnímu míšení, během něhož menšina přijímá kulturu většiny (Jandourek, 2007). Cizinec, který volí tuto adaptační strategii, si cenní cizí kultury více než té vlastní, kterou dokonce odmítá (Nový, Schroll-Machl, 2005). Usiluje o splynutí s místní kulturou, přičemž svou vlastní nepovažuje pro nový život za důležitou (Průcha, 2004). Přistěhovalec se

pokouší vyměnit orientační systém vlastní kultury za normy, hodnoty a způsoby chování hostitelské společnosti. K tomu dochází v souvislosti s efektem ‚kulturního kotle‘, ve kterém se odlišnost rozpouští v jednotě (Nový, Schroll-Machl, 2005).

Tato strategie předpokládá častý a intenzivní kontakt imigranta s majoritou, jejími zvyky, jazykem, hodnotami, atd. Právě jazyková bariéra může asimilaci značně zkomplikovat. Další nesnáze asimilace mohou být např. nedostatek peněz, který ztěžuje kontakt s majoritou ve volném čase, u méně kvalifikovaných imigrantů může asimilaci komplikovat obtížné uplatnění na uspokojivých pracovních pozicích, která jsou zpravidla obsazena majoritním obyvatelstvem. Ztížení může představovat i věk nebo zdravotní stav. Jako jeden z nejlepších ukazatelů míry asimilace je projevovaná touha strávit zbytek života v hostitelské zemi. Toto přání souvisí se spokojeností a identifikací se s prostředím. Jaunzems a Brown (1972) ve svých studiích dospěli k závěru, že právě spokojenost je nejkřičivějším faktorem asimilace. Přijetí klimatu, krajiny, způsobu života místní populace je podle nich pro imigranty mnohem důležitější, než materiální spokojenost, a pokud jsou v této oblasti ukojení, asimilace je vysoce pravděpodobná. Zároveň však upozorňují na obezřetnost při zacházení s informacemi. Např. naturalizaci považují za chabou míru asimilace, protože občanství může být získané z důvodů poměrně nesouvisejících s identifikací. Spokojenost se životem v novém prostředí silně koreluje s identifikací a ta podstatně působí na výběr asimilace jako adaptační strategie.

4.2.3. Separace

Na rozdíl od integrace a asimilace, separace nepředstavuje model úspěšné adaptace na nové prostředí, prakticky k žádné adaptaci vůbec nedochází. Imigranti se účelově straní cizí kultuře i jejím příslušníkům (Průcha, 2004). Cizí kulturu nepovažují za důležitou, dokonce jí odmítají. Namísto toho svou vlastní vysoce kladně hodnotí a udržují. Pohybují se pouze v komunitě nositelů společné kultury a prostředí, ve kterém žijí, si přizpůsobují tak, aby bylo co nejvěrnější prostředí původnímu. Uvnitř cizí kultury dochází k lokální a sociální izolaci přistěhovalců od

obyvatelstva hostitelské země (Nový, Schroll-Machl, 2005).

4.2.4. *Marginalizace*

Z pohledu psychologa je tato strategie nejnevhodnější, jelikož hrozí zvýšené riziko vzniku psychických poruch. Ti, kteří tuto strategii zvolí, se dobrovolně uchylují do obecné lokální i sociální izolace. Vlastní i cizí kulturu odmítají. Vůbec necítí potřebu kontaktu s dominantní kulturou a svou vlastní neuchovávají. Takováto izolace často vede k pocitům strachu, osamění a ke ztrátě identity. Může vyvolat až trvalé poruchy osobnosti (Průcha, 2004; Nový, Schroll-Machl, 2005).

4.3. Psychologické problémy adaptace

Ani nejdůkladnější plánování nemá tu moc nás zcela připravit na situace, které během migrace a adaptace mohou nastat. Změny fyzické i sociální podoby životního prostředí mohou být natolik nečekané a intenzivní, že v extrémních případech působí až fatálně. Neznámé stimuly nového místa nás dráždí a aktivizují naši pozornost. Setkáváme se s nápisy, značkami, jazykem, kulturou oblékání, architekturou atd., ve které se nevyznáme a neorientujeme. Nedokážeme tyto informace dekódovat. Pokud je člověk vystaven příliš mnoha změnám v příliš krátkém čase dochází ke stresu (kap. 4.3.1.) a desorientaci, které vyvolají nemoc ze změny, jež je provázena psychosomatickými projevy. Psychická stabilita může být ohrožena nejenom charakterem nového prostředí. Vedle ‚kde‘ je podstatné také s kým a za jakým účelem se zde nalézáme. Právě kvalita mezilidských vztahů je rizikovým faktorem duševní rovnováhy. Nemáme-li dostatečně dobré vztahy s těmi, se kterými se vydáváme na cestu, nutně riskujeme, že právě cestovní zátěž odhalí všechna slabá místa (Šípek, 2001).

Tito činitelé působí na představy o podobě pobytu v cílové zemi, o ní samotné, o našem životě a sociální roli, kterou zde budeme zastávat. Idey si přinášíme s sebou. Skrze ně pronikáme do struktur ‚nového domova‘. Ony a náš původní domov plní

funkci normativu, se kterým vnímanou skutečnost srovnáváme a posuzujeme. Vlastní přesun přináší prvotní adaptivní selhávání, protože jedinec zjišťuje, že jeho očekávání nejsou zcela naplněna a dosavadní návyky selhávají, nefungují. Nechápe význam jevů v jeho okolí, nedokáže se s nimi identifikovat a to ho znejišťuje. Výsledkem je pocit opuštění, dojem izolovanosti a samoty. A jak konstatuje Erazim Kohák (Kohák, Kolářský, Míchal et al., 1996, s. 10), „když se nás zmocní nejistota, udeříme. Zlá vůle je tedy výrazem zoufalství, které vzniká z oslabení sebedůvěry, když se člověku nedostává posílení. Zlo vzniká z odcizení.“.

Stres, krize etnické identity, proces identifikace s novým prostředím, kulturní distance, předsudky a mezilidské vztahy ovlivňují úspěšnost adaptace. Adaptivní selhání může vést až ke vzniku sociálně patologickým jevům jako jsou např. duševní poruchy nebo sociální exkulze. Abychom mohli nežádoucím vedlejším jevům předcházet a konstruktivně je řešit, je nezbytné si jejich existenci zejména připustit, a posléze pracovat na odstraňování jejich příčin.

4.3.1. Stres z adaptace

Každá životní změna, byť i dočasná, je spojena se **stresem**. Fyziolog Hans Selye (Šípek, 2001, s. 156) jev definoval, jako „nespecifickou odpověď na jakékoliv narušení rovnováhy organismu“. Stresová situace představuje zátěž jak pro organismus, tak pro psychiku. Jelikož se jí nedá přizpůsobit, je provázána příslušnými psychosomatickými odezvami, které jsou vyústěním nadměrné zátěže neúnikového charakteru. Stres je možné chápat jako, fyziologickou odpověď na poškození nebo ohrožení organismu, která se projevuje prostřednictvím adaptačního syndromu²⁹. Dochází k úzkosti, frustraci, vnitřnímu konfliktu, vyšší aktivizaci a situacím nepříjemně pocíťovaným vůbec. V zátěžové situaci organismus mobilizuje své obranné schopnosti a nastává alarmová reakce, rezistence a nakonec při pokračujícím stresu stav vyčerpání a selhání organismu. Pokud stres není příliš

²⁹ Viz. Selyeova teorie stresu. Adaptační syndrom je reakce organismu na stres, která zahrnuje tři fáze: poplachovou reakci, kdy se obranné mechanismy začínají mobilizovat, adaptaci na zátěž a vyčerpání (Hartl, P., Hartlová, H.: *Psychologický slovník*. s. 580).

intenzivní, a jsou zachovány životní perspektivy, má pozitivní hodnotu, protože vede jedince k adaptaci a ke zlepšení výkonu. ‚Pozitivní stres‘ je tedy předpokladem aktivního života (Hartl, Hartlová, 2004).

Cestování, ať už s úmyslem ‚pouhého‘ turismu, je samo o sobě stresovým jevem. Změna prostředí a rychlost této změny působí na psychiku všech aktérů, tedy nejen vlastních cestovatelů, ale i obyvatel oblastí, do kterých přichází. Stres, který vyvstává v důsledku kontaktu dvou kultur je označován jako **akulturační stres** (Průcha, 2004). Akt cesty s sebou přináší mnoho nečekaných, nestandardních a náročných okamžiků, ve kterých se projeví osobnostní charakteristiky každého jedince, a podle Eysencka (Šípek, 2001) právě tyto osobnostní charakteristiky určují psychologický stresový práh a stresovou toleranci. Při styku imigrantů s majoritní populací nastává u příslušníků minoritní skupiny celá škála změn. Od poměrně jednoduchých jako například změna oblékání, stravování, vyjadřování, až po obtížné stavy deprese a nejistoty. Adaptace resp. akulturace s sebou přináší i akulturační stres, který může vést k selhání jedince až celkovému kolapsu (Berry, 1997). Proto imigranti kladou „důležitost na uvědomování si své etnické identity, která jim pomáhá vyrovnávat se s požadavky, jež na ně klade nové kulturní prostředí, a snižovat stres plynoucí ze života v novém prostředí“ (Průcha, 2004, s. 105). Adaptivní selhání však nemusí nutně nastat pouze při kontaktu s dominantní kulturou. Jelikož lidé se vyznačují rozdílnými osobnostními charakteristikami, i ve skupině svých krajanů dochází k pluralitě myšlení, která umožňuje každému člověku mít své vlastní představy o životě, morálce, o zvyklostech kultury, ke které se hlásí, a těch se drží. Může se tedy stát, že ani v této komunitě nemůžeme některé své návyky aplikovat, protože jsou naše osobní (Šípek, 2001).

Stres doprovází migranta na celé jeho cestě. Jedinec na počátku řeší dilema, zda odejít či zůstat. Blížící se odloučení zvedá vlnu úzkosti, smutku a bolesti. Jedinec na odloučení reaguje dvěma obranými mechanismy. V prvním případě jej využívá účelně k ochraně jeho samotného před bolestivým efektem těchto nesnesitelných emocí. Úmyslně pošpiňuje význam míst, které důvěrně zná, jeho milované rodiny, kamarádů, objektů každodenního života. Zveličuje obdiv pro nové a neznámé. Má

tendence negovat pocit úzkosti a viny, pocity, které jsou pro každou migrační zkušenost téměř nevyhnutelné. V druhém případě odloučení naopak zveličuje význam původního. Opuštěné zemi jedinec dodává nostalgické ctnosti, zatímco země příjezdu je viděna jako plná defektů. Udržovat ‚odloučení‘ se pro migranty stává základním mechanismem ochrany před kolapsem, zmatkem a úzkostí se všemi jejich obávanými následky. Jednotlivec se ocitá tváří v tvář strachu ze ztráty vybudovaných vazeb a struktur, strachu ze ztráty důvěrně známých pravidel sociálního chování. V návaznosti na tento strach člověk hluboce pocítuje nejistotu, narůstající izolaci, osamělost a podstatné oslabení pocitu přináležení k ustanovené sociální skupině. Dokonce i lidé, kteří cítí, že jsou schopni přijímat změny, jež jsou součástí migrace, lidé, kteří mají platné vnitřní i vnější důvody k odchodu z jejich domoviny, musí projít složitým vývojovým procesem, který zahrnuje nevyhnutelné váhání, které prožívá od okamžiku vzniku idey odchodu k finálnímu rozhodnutí odejít (Grinberg, Grinberg, 1989).

Úzkost ruku v ruce s pocitem odcizení a vymístění může vést k apatii až k agresi vůči sobě samotnému i svému okolí. Této situaci se dá částečně předcházet důslednou přípravou své cesty, dostatečnou informovaností, naplánováním, funkčními mezilidskými vztahy jak s krajany, tak s majoritním obyvatelstvem, a symbolikou domova, kterou si imigrant veze s sebou a která mu připomíná, že nebyl vykořeněn (Šípek, 2001). Člověk, který nežije ve stresu, nemá potřebu konzervovat sebe a své prožitky do svého nitra, komunikuje, je otevřený a lépe se adaptuje na okolní změny.

4.3.2. Faktory ovlivňující výběr adaptační strategie

Volba adaptační strategie není záležitostí pouze migranta, ale i majoritní společnosti a jejího vztahu k imigraci jako takové. Většinové názory se promítají přímo do nástrojů regulace imigrace – migrační politiky. Její podoba se odvíjí od představy o sociálním umístění imigrantů a jejich možnosti trvale žít v zemi. Podle Fonse Trompenaarse (1993) jednou z kategorií, která specifikuje dílčí národnosti, je

získávání společenského uznání, které vychází buď z výkonu, nebo ze společenského statusu daného věkem, rodinným zázemím, hodností, titulem atd. V ekonomicky vyspělých zemích, Česka nevyjímaje, se společenského uznání dostává převážně z výsledků práce. Tento fakt většinu cizinců, převážně ze zemí na východ od Česka, odsouvá na okraj společnosti, která od nich vyžaduje ‚standardní‘ schopnosti a dovednosti jako je znalost jazyka a prostředí, pracovitost a příliš se nelišit.

Společnost působí jednak pozitivně, v takovém případě přispívá k základní orientaci jedince ve světě a představuje zdroj jistoty, nebo naopak negativně, kdy postihuje buď jednotlivce, nebo celou skupinu. ‚Odlišnosti‘ imigrantů většina majoritní společnosti nerozumí. Zpravidla volí nejjednodušší obranný mechanismus – odmítání. Pokud se jedinec liší v rámci společensky uznávaných norem, je pouze obtížněji akceptován, hůře hodnocen a zpravidla mu je přidělen nižší sociální status. Pokud odchylka od normy je za hranicí přijatelnosti, odlišnost se stává **sociokulturním handicapem**, který přináší značná znevýhodnění. Jedinec je stigmatizován, což může mít vážné sociální důsledky. V případě, že se handicap týká celé skupiny, zpravidla tato zátěž vzájemné vazby ve skupině posiluje. Pokud nositelem handicapu je pouze jedinec, je vážně ohrožen sociální exkluzí. Existence sociálního handicapu je odrazem postoje majority, která u cizinců dává přednost asimilační strategii adaptace. Tlak, který většinová společnost na minimalizaci odlišností minorit vyvíjí, vychází z potřeby co nejvíce eliminovat nesrozumitelnost jejich projevů a snížit tak napětí vyvolané orientační nejistotou (Vágnerová, 2004).

4.3.2.1. Předsudky, stereotypy a hypotéza kontaktu

Společenské mínění a přijímání cizinců je ovlivňováno předsudky vůči dalším národům, etnickým, kulturním a subkulturním skupinám. Často vycházejí z historické zkušenosti a díky jejich přenosu z generace na generaci časem přecházejí ve stereotypy, které nemají racionální opodstatnění v současnosti. Proces stereotypizace nemusí mít vždy negativní nádech. Stereotypy na rozdíl od předsudků „neodrážejí

zjednodušující, nereflektované poznámky, postoje, názory týkající se určité cílové skupiny, ale vycházejí ze systémové analýzy reálných každodenních situací“. Právě stereotypizace nám pomáhá se rychleji zorientovat při kontaktu se zástupci kulturně odlišných skupin (Nový, Schroll-Machl, s. 18). Naopak předsudky představují zjednodušující mnohdy iracionální závěr učiněný zpravidla bez reflektování osobní zkušenosti. A i přes osobní zkušenost s danou skupinou cizinců a vyvrácením platnosti daného předsudku je velice obtížné jej z celospolečenské paměti vymazat. Takovýto hluboce zarytý postoj může klást překážky úspěšnému soužití majoritní společnosti s daným etnikem v jedné zemi. G.W.Allport (Průcha, 2004) při řešení otázky, jak eliminovat či dokonce odstranit předsudky zformuloval **hypotézu kontaktu**, ve které tvrdí, že kontakt vizuálně, či etnicky odlišných skupin může snižovat předsudky, které tyto skupiny navzájem mezi sebou mají. Aby však takováto blízkost mohla působit pozitivně, a to i v případě, kdy skupiny sdílejí naprosto odlišnou kulturu, musí být dobrovolná a zároveň podporovaná nadřazenými institucemi, skupiny musí sdílet přibližně stejný sociální status, řídit se platnou legislativou a kooperovat za stejný cíl.

4.3.2.2. *Mezigenerační transmise hodnot*

Průběh adaptace na nové prostředí a výběr její strategie výrazně ovlivňuje intenzita tzv. **mezigenerační transmise hodnot**. Co, jak a v jaké intenzitě předávají rodiče svým dětem působí na utváření vztahu přistěhovalců k hostitelské zemi a naopak. Přistěhovalec v novém prostředí musí najít individuální rovnováhu mezi požadavky okolí a potřebami vlastní sebeprojekce, sebeprosazení. Pokud žijí vedle sebe dvě skupiny s naprosto rozdílnými vzorci chování, jiný hodnotový systém se stává příčinou komplikovaného soužití (Průcha, 2004).

4.3.2.3. *Přístup české společnosti k adaptační strategii migranta*

Česká republika je jednou z národnostně nejjednotnějších zemí v Evropě.

Podle výzkumu ISSP Nacionalismus³⁰ z roku 1995 je v této zemi 99% domácností, kde převažuje čeština. Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi jsme usedlí a nejsme příliš nakloněni změně bydliště. Výzkum ukázal, že až 73% obyvatel Česka během svého života nezměnilo lokalitu bydliště (56% žije v místě rodiště a 16% v okrese, ve kterém se narodili). Tato stabilita a národnostní jednota silně „působí na asimilaci a přechod k české národnosti i pro ty, kteří se narodili jako potomci rodičů jiné národnosti než české“ (Prudký, 2004 II., s. 5). Postoj k jednotlivým národnostem se liší podle možnosti osobní zkušenosti. Z výzkumu Naše společnost³¹ vedeném CVVM v roce 2003 vyplynulo, že Severočeši a Severomoraváci mají pozitivnější vztahy k Polákům než zbytek země. To je dáno zejména každodenním setkáváním s tímto etnikem a vztahovou provázaností, kde smíšená manželství nejsou nic neobvyklého. Totéž platí pro vztah obyvatel Karlovarska k Němcům, kterým jsou sympatičtější než ostatním oblastem Česka. Naopak Češi z jihozápadu nepovažují za sympatické Vietnamce a občany balkánských zemí. K 31.3.2007 bylo na území České republiky evidováno 339 589 cizinců³² s trvalý pobytem a dlouhodobými pobyty nad devadesát dní. Více jak polovina (65,87%) z nich pochází ze zemí, jejichž morální, hodnotový a kulturní základ nevyhází, tak jako v Česku, ze západokřesťanské tradice³³. Pokud se v zásadních bodech liší hodnotový žebříček domácí a přistěhovalecké populace, míra mezigenerační transmise těchto hodnot určuje vzájemný vztah skupin. V případě, že obě skupiny své hodnoty předávají z generace na generaci silně a s důrazem na jejich udržení, dochází podle Hessové (Hess, Markson, Stein, 1992) ke vzájemné segregaci, která přibližně odpovídá Berryho ‚separaci‘. Pokud na obou stranách je přenos slabý a skupiny jsou si navzájem otevřené, aby mohlo dojít k úplnému promíchání menšinového a

³⁰ Výzkum řady ISSP (mezinárodní projekty sociálních výzkumů) *Nacionalismus* z roku 1995. (Prudký, L.: *Přináležitost k národu, vťahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice*. s. 15.)

³¹ Chudilová, I.: *Pracovně podmíněná migrace jako součást mezinárodního (přeshraničního) trhu práce Česka v kontextu evropské integrace*. In: *Naše společnost*. 2003, 03-05. CVVM. GA ČR č. 205/02/0321.

³² Zdroj: Český statistický úřad. 31.3.2007.

³³ V hodnocení jsme využili příslušnost k civilizaci podle publikace S.P. Huntingtona *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. (s. 33), kterou chápe jako celkový způsob života toho či onoho národa, jehož součástí jsou hodnoty, normy, instituce a způsoby myšlení, jimiž po sobě jdoucí generace přisuzovaly primární důležitost. Při dělení světa text vychází z Huntingtonovy typologie civilizací po roce 1990 na Západní, Latinskoamerickou, Africkou, Islámskou, Čínskou, Hinduistickou, Pravoslavnou, Buddhistickou a Japonskou.

většinového obyvatelstva včetně jejich hodnotových systémů, dochází podle Hessové k tzv. amalganaci.

Z výzkumu Výzkumného centra osobnosti a etnicity³⁴ realizovaném v průběhu roku 2002 vyplývá, že 69,3% dotazovaných Čechů vyžaduje, aby vláda omezila přistěhovalectví z východoevropských zemí a 27,3% ze zemí EU. V případě, že cizinci jsou už na našem území, téměř 50% dotazovaných se domnívá, že vláda nemá národnostním menšinám poskytovat pomoc k udržení jejich tradic a zvyků. Výzkum Naše společnost potvrzuje, že naladění majoritní společnosti k imigraci je spíše skeptické. Téměř tři čtvrtiny dotázaných připustily možnost udělení dlouhodobého pobytu cizincům, ale jen za určitých podmínek (tab. 3.) a více jak 55% dotázaných si myslí, že by se cizinci v České republice měli co nejvíce přizpůsobit našim zvyklostem.

Tabulka 3.: Dlouhodobý pobyt cizincům v ČR (%)

	v %
neměli by vůbec mít možnost	16,8
měli by mít možnost jen za určitých podmínek	72,9
měli by mít možnost bez omezení	5,5
neví	4,7

Zdroj: Naše společnost 2003, 03-05. Realizovaný CVVM a podporován grantem GA ČR č. 205/02/0321. Chudilová I.

Z výzkumů Naše společnost, ISSP Nacionalismus a Výzkum postojů k nacionalismu a etnickým menšinám a cizincům v ČR jasně vyplývá, že česká společnost od imigrantů vyžaduje asimilační strategii. Podle Vágnerové (2004) základ odmítavého postoje majority bývá nejčastěji obava z vlastního ohrožení, především ekonomického, která plyne zejména z nedostatečné informovanosti a omezených či negativních zkušeností.

³⁴ Prudký, L., Moravcová, M.: *Výzkum postojů k nacionalismu a etnickým menšinám a cizincům v ČR*. In: *Přínáležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a cizincům v České republice*. FSS MU a FHS UK, 2002 05-10, s. 10.

4.3.3. *Kulturní, etnická a národní identita*

Jednou z důležitých psychických potřeb člověka, je potřeba přináležení k určitému společenství, být jím přijat a pozitivně hodnocen. Tato potřeba tvoří základ naší skupinové identity (Vágnerová, 2004), našeho „prožívání příslušnosti k větším nebo menším společenským celkům“ (Jandourek, 2007, s. 104). Identita ovládá naše prožívání a uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti i odlišnosti od ostatních (Hartl, Hartlová, 2004, s. 221). Je vymezena jednak podle toho, kým se cítíme být, ale i podle toho, kým nejsme.

V souvislosti s přináležením k širšímu společenství je možné určit *kulturní identitu, etnickou identitu a národní identitu*. **Kulturní identita** je vymezena jako „souhrn přesvědčení a postojů, které lidé sdílejí o sobě samých jako členech určité kulturní skupiny“ (Průcha, 2004, s.120). Zpravidla je skrytá a vyvstává pouze při kontaktu s jinou kulturou. **Etnická identita** vychází z vědomí přináležení k určité etnické skupině, které se utváří na základě „společně sdílených objektivních komponentů etnicity nebo rodového původu. Jako forma společenského vědomí je souhrnem názorů na původ, etnický prostor (vlast), historické osudy, postavení, úlohu a povahu vlastního etnika a na jeho místo mezi ostatními etniky“ (Brouček et al., 1991, s. 244). Toto vědomí je tvořeno dvěma složkami: (1) složkou kognitivní, která je „souhrnem znalostí a názorů jednotlivců na původ, odlišnost, historické osudy a jiné atributy týkající se vlastního etnika a (2) složkou emociální, která představuje subjektivní stavy prožívání, cítění, vážící se k vlastní etnické identitě. Např. pocit starosti, lítosti či smutku v případě diskriminace vlastního etnika, nebo naopak pocity radosti, hrdosti v případě úspěchu vlastního etnika“ (Průcha, 2004, s. 52-53). Poměr kognitivní a emociální složky je dynamický a v případech, kdy emotivní přechází do dominantního postavení, solidarita s vlastním etnikem je na prvním místě. Právě etnická identita sehrává významnou roli při utváření národa, ve kterém se formuje solidarita vůči příslušníkům této pospolitosti (Průcha, 2004). **Národní identita** vychází z pocitu přináležitosti k *národu*. Definice tohoto pojmu je však obtížná a nejednoznačná. Všeobecná encyklopedie vyzdvihuje význam

subjektivního prvku svobodného rozhodnutí pro formování národa. Pro existenci národa považuje za „rozhodující akt vůle určité pospolitosti být národem a svobodné rozhodnutí jednotlivce přihlásit se k určitému národu a sdílet jeho osud“ (1999, sv.5, s. 297). Jandourek vedle subjektivních prvků uvažuje i prvky objektivní. Národ definuje jako „skupinu lidí charakterizovanou většinou společnou řečí, kulturou, tradicí a dějinami a vymezující se vůči lidem považovaným za cizince“ (Jandourek, 2007, s. 168). Podobně o národu uvažuje i definice Velkého sociologického slovníku, podle které je „národ osobité a uvědomělé kulturní a politické společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny a společné území“ (Krejčí, 1996, sv. 1, s. 668-669). V moderním pojetí je pojem národ vnímán spíše politicky nežli etnicky a často bývá užíván jako synonymum pro stát (Jandourek, 2004). Národní identita může plnit určité funkce, zejména funkci integrační. Ta je prostředkem k formování solidarity mezi příslušníky pospolitosti. Zároveň může „sehrávat úlohu mobilizačního a sjednocujícího činitele společenství, zejména v situacích vnějšího ohrožení“ (Piscová, 1997, s. 91).

Identita, kterou jsme si přivlastnili, není ‚přirozenou‘. Představuje proces a výsledek interakce mezi námi a sociálním prostředím (Petrucciiová, 2005). Pojem primárně vyjadřuje „shodu ve všech vlastnostech, totožnost“ (Petráčková, Kraus et al., 1995, s. 319). Tato stejnost se formuje na základě vymezení vůči jinému a bez existence jiného by ztrácela na významu, proto je zároveň růzností. Každá identita se etabluje na základě diference v rámci určitého systému. Etnická resp. národní identita představuje specifickou formu kolektivní identity. Tato skupinová identifikace se formuje jako negativní vymezení vůči nečlenům dané komunity, operujeme s vymezením ‚MY‘ a ‚ONI‘. K vymezení vlastního etnického společenství „potřebujeme okolní národy či etnika, jež představují to, čím nejsme“ (Štětka, 2004, s. 79). Tato specifická identita představuje jistou formu horizontální bratrství, jehož společné teritorium konstruujeme pomocí symbolické topografie. Z obyčejné ‚land‘ tvoříme ‚homeland‘, z ‚landscape‘ ‚ethnoscape‘. Vytváříme si ‚morální mapy‘, obdoby mentálních map, do kterých zanášíme symboly, mýty, významná místa a posvátné prvky, které posilují naši etnickou identitu. Ta začala nabývat na významu

od 19.století s postupující sekularizací. Ústup náboženského rozměru ze života posiloval nástup etnického vědomí, které se stalo novým rozměrem duchovna. Čím více je společnost sekularizovaná, tím více je posílena etnická identita na úkor identity náboženské (Štětka, 2004).

Míra identifikace s určitým etnikem a jeho závislost na tomto společenství jedince determinuje v dalších krocích adaptace. Změna sociálního prostředí nutně nevyžaduje posun etnické identity od zdrojového etnika k přijímajícímu. Úspěšnost adaptace je však odkázána na vztah jedince k novému společenství a na míře solidarity, kterou vůči němu projevuje. Totéž platí i pro přijímající pospolitost. Pozitivní bilaterální vztah je základem úspěšného přizpůsobení se rozdílným etnickým skupinám navzájem. Podobu vazby mezi těmito společenstvími významně ovlivňuje skutečnost, jaká verze interpretace národní historie obou etnik ve té dané společnosti právě převládá. Společná historie a její výklad je významným determinantem výsledného soužití, které má zásadní sociální důsledky. Pokud je odraz dějin negativní, vzájemná solidarita je nulová. Identifikace s opačným etnikem je nereálná. Negativní dopady pocítují zejména příslušníci menšinové skupiny. Každý jedinec potřebuje k životu pozitivní interakce se svým okolím, potřebuje vědět, že je akceptován a pozitivně hodnocen. Pokud tomu tak není, vyhledává a posiluje vazby na společenství, které je schopné tuto zpětnou vazbu poskytnout. Míra identifikace s okolním prostředím předurčuje promíšenost společnosti. Pokud jsou jednotlivé etnické skupiny od sebe striktně odděleny, nejsou schopné vzájemné solidarity, není zde předpoklad pro vznik funkční občanské společnosti, jejíž členové by kooperovali za stejný cíl. Nepředpokládá se, že imigranti budou po celou dobu svého pobytu označováni jako ‚cizinec‘ žijící na území České republiky. Zejména u trvale usazených jedinců je vysoce pravděpodobné, že budou usilovat o získání statusu ‚občan‘. Alexander (2006, s. 13) uvádí, že právě „občanská společnost, jež je výjimečně nepoddajnou a odolnou kulturní strukturou, zajišťuje zprostředkování mezi skupinami, které si přejí být více začleněny a těmi, které disponují mocí, jíž tomu mohou zabránit“. Vzájemná solidarita nositelů dvou různých etnických identit posiluje vznik vyšší institucionálně zaštitěné formy soužití v podobě občanské

společnosti. Dobře fungující občanská jednota tvořena etnicky různorodými skupinami je výsledkem dobře zvládnuté vzájemné adaptace.

4.3.4. Migrace jako sociálně patologický jev

Patologické jevy jsou jevy vedoucí k nežádoucím změnám a stavům. **Sociálně patologické jevy** představují abnormální sociální procesy, jako např. zločinnost, alkoholismus, nezaměstnanost, sociální vyloučení, podmíněné psychické poruchy, atd., které jsou společensky nežádoucí (Hartl, Hartlová, 2004). Jelikož jejich existence je dána celou škálou nepříznivých vlivů, nelze příčiny vzniku jednoznačně určit. U imigrantů vše nasvědčuje, že zásadní vliv na vznik sociálně nežádoucích jevů má role sociálně handicapovaného jedince, která je po příchodu přičena téměř každému. Toto postavení je podmíněné zejména neznalostí jazyka, která ztěžuje orientaci a snižuje schopnost porozumění okolnímu prostředí, a neznalost standardních komunikačních vzorců. Podle Vágnerové (2004, s. 654) zejména „nedostatečnost komunikačních kompetencí bývá příčinou sociální izolace“. Právě překonání této bariéry přisuzuje důležitý sociálně psychologický význam, protože „člověk, který zvládl jazyk hostitelské společnosti, jí bývá snáze akceptován“. Toto tvrzení posiluje fakt, že imigrant je člověk, který nikam nepatří. Přirozené prostředí opustil a na nové se ještě neadaptoval resp. jím ještě nebyl přijat. Aby ho společnost přijala, musí respektovat základní normy majority. K tomu ji však nejprve potřebuje poznat.

Cizinci jsou jedna z rizikových skupin, která je ohrožena sociální exkluzí. Jedinec, který je izolovaný, je daleko zranitelnější. Proto imigranti mají tendence sdružovat se do komunit, které jim poskytují pocit jistoty a bezpečí, jež jsou velice podstatné pro zdravý psychický stav. Jak uvádí Vágnerová (2004, s. 667), „tyto komunity mohou mít nestandardní složení, mohou být složeny jen z lidí produktivního věku, eventuálně pouze mužského pohlaví. Pokud člověk dosáhne lepšího socioekonomického statusu, než je v této enklávě běžné, obvykle jí opouští“. Tyto komunity mohou představovat účinný nástroj prevence před vznikem sociálně

patologických jevů, ale i jejich původce. V prvním případě prezentují určitý druh ochrany, saturují imigrantovy potřeby jistoty a bezpečí, působí pozitivně na posilování jeho sebeúcty, jelikož v této skupině je přijímán jako rovnocenný parter, který má svou hodnotu, zajišťují sociální vazby a vztahy, částečně nahrazují ztracený domov, vytváří bezpečné zázemí uprostřed cizího území. Na druhou stranu v uzavřených pospolitostech je riziko vzniku živné půdy pro kriminální chování, které někdy bývá vynucené (např. prostituce, krádeže, překupnictví, atd.) Podle Vágnerové (2004, s. 668) se tak děje obvykle právě „v rámci určité komunity, jež využívá dezorientace i osobní nouze lidí stejného původu“.

Ze skupiny imigrantů se za nejrizikovější skupinu ohroženou sociálně patologickým chováním obecně označují uprchlíci. Zpravidla svou zemi opouštějí nedobrovolně s minimální šancí návratu. Jak uvádí Vágnerová (2004, s. 664), běženci často „přichází s negativními zkušenostmi, které mohou mít až charakter posttraumatického stresového syndromu“. Proto jejich odolnost vůči jakémukoli dalšímu stresu je významně snížena“. Dodává, že základní chybou je, že „v hostitelské zemi s imigrantem většinou nikdo jeho minulá traumata neřeší“. Bývá pravidlem, že uprchlíci po příchodu prochází fází euforie a následného vystřízlivění. Jejich základní fyziologické potřeby jsou saturovány, ale vidina budoucího uplatnění, budoucího života je nejasná. Stres ze změny a ztotožněním se s rolí uprchlíka často vede k reaktivním psychickým a psychosomatickým poruchám. Zvyšuje se sklon k nadměrnému pití a užívání návykových látek, k sebevražedným tendencím a kriminálnímu chování. Zejména tato skupina je ohrožena vysokou mírou nezaměstnanosti a s tím související závislostí na podpůrných prostředcích ze strany státu a neziskových organizací. Stereotypní život v centrech pro žadatele, kde panují přísná pravidla, destruuje lidskou osobnost a důstojnost. Jedinec nemá tu moc sám rozhodovat, kam a kdy chce jít, kdy a co bude jíst. Na malé ploše často bývají příslušníci různých náboženských a etnických skupin. Nezřídka se v jednom centru setkají zástupci společností, které se nacházejí ve vzájemném konfliktu. Lokální neshody se přenášejí na půdu tábora a vytváří negativně působící prostředí. Doba strávená bez jakéhokoliv režimu, kdy běželec čeká na rozhodnutí, zda může zůstat či

nikoliv, vážně naruší jakékoliv sociálně žádoucí návyky. Následná reintegrace do občanskopracovního procesu je o to komplikovanější. Zejména u uprchlíků je čekání prožíváno jako stresující a deprimující období, které je spojováno s narušením uspokojování většiny psychických potřeb.

4.4. Instrumentální problémy adaptace

Celý imigrační proces včetně úspěšnosti adaptace je usměrňován platnou legislativou a zejména její aplikační praxí. Charakter imigrační politiky vychází z objektivně posuzované politické, ekonomické a sociální reality. Hlavními argumenty, které obhajují nepostradatelnost imigrační strategie v právním řádu vyspělých států, jsou (1) ochrana vlastního území a všech jeho institucí před stále sílícím imigračním tlakem, tedy nutnost účinných regulačních opatření, které mají oporu v zákoně, a (2) ochrana ekonomické stability země v podobě vyrovnávání poptávky a nabídky na pracovním trhu, která je reakcí na stárnutí populace vyspělých zemí. Zejména demografická realita těchto států tlačí politiky do úvah nad dalšími problémy, které s ní přímo souvisí, jakými jsou důchodové reformy, reformy veřejných financí, úbytek ekonomicky aktivních obyvatel a s ním spojený růst respektive úpadek ekonomiky, atd. Výsledky analýz společnosti SEO naznačují, že pokud se demografické trendy v české společnosti nezmění, mohlo by okolo roku 2050 chybět na trhu práce až 1,5 milionu zaměstnanců, což představuje téměř jednu třetinu pracovní síly³⁵. To by pro českou populaci mimo jiné znamenalo odchod do důchodu v daleko pozdějším věku a výrazné škrty v rozpočtu MPSV ČR. Z těchto důvodů samo MPSV ČR v roce 2003 nastartovalo projekt v duchu aktivní imigrační politiky *Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků*, který má kvalifikovaným a schopným jedincům umožnit vstup na český trh práce a získat ve zkrácené lhůtě 1,5 (pro vysoce kvalifikované) a 2,5 let (standardně kvalifikované pracovníky) povolení k trvalému pobytu na území České republiky místo legislativou nastavených pěti let

³⁵ Studie: *ČR bude trpět největším nedostatkem pracovníků v EU*. SEO, Brusel 28.2.2007. <http://ekonomika.ihned.cz/c1-20546420> (staženo 26.6.2008).

(web 3). Průběžné výsledky pilotního verze, která byla ukončena v červenci roku 2008, napovídají že takto nastavená strategie se může stát jen stěží základním kamenem české imigrační politiky. Sociální geograf Dušan Drbohlav v rozhovoru pro portál Migraceonline.cz v červnu 2005 (Čaněk, 2005, s. 2) zhodnotil projekt jako „důležitý článek v mozaice různých kroků a přístupů“, který je reprezentantem aktivních snah českých zákonodárců problematiku migrace řešit. Nicméně dodává, že „čísla jsou natolik malá, aby něco skutečně ovlivnila.“ Za veliké mínus projektu považuje jeho orientaci na trvalé pobyty. Právě výběr cílové skupiny podle něj představuje problém, protože „celkový vývoj mezinárodní migrace spěje kromě jiného k rozmnožení dočasných nebo cirkulačních pobytů.“

Čísla úspěšnosti projektu se zdají být vysoká. Až 90% žádostí bylo vyřízeno kladně. Avšak absolutní hodnoty jasně naznačují, že se jedná pouze o nepatrný zlomek k nám přicházejících cizinců. Od července 2003 do března 2008 získalo povolení k trvalém pobytu skrze tento projekt pouze 221 účastníků (web 3). Zdena Caisová z Odboru migrace a integrace cizinců v rozhovoru pro tuto práci z 16.7.2007 přiznala, že „vzhledem k systému přihlašování on-line, kdy počítačový systém už předem vybírá pouze ty úspěšné, není přesné číslo zamítnutých známo. Odhadujeme 80 - 90% úspěšnost potenciálních zájemců. Jelikož tabulka s výběrovými kritérii je přístupná na internetu, mohou si kandidáti předem spočítat, zda mají šanci ve výběrové proceduře do projektu uspět, a tím je bezesporu ovlivněno i vysoké procento jejich úspěšnosti“. Do projektu se mohli přihlásit občané pouze dvanácti států světa Běloruska, Bosny a Hercegoviny, Černé Hory, Chorvatska, Indie, Kanady, Kazachstánu, Makedonie, Moldavska, Ruské federace, Srbska a Ukrajiny, nebo absolventi českých středních a vysokých škol.

Filosofie vyspělých států prochází přerodem z doposud protěžovaného ‚boje proti imigraci‘ v aktivní imigrační politiku a strategii ‚řízeného procesu imigrace‘. Tyto státem řízené projekty jsou však často neefektivní, zdaleka nepokrývají poptávku, kladou si mnoho podmínek a byrokratické řízení vytváří živnou půdu pro korupci.

4.4.1. Imigrační politika

Strategie české imigrační politiky za posledních sedmnáct let prošla vývojem od otevřené k regulující až přísně restriktivní. Reflektuje vývoj postavení České republiky v rámci migračních zón Evropy, ve kterých se posunula z role převážně tranzitní země do role cílové. Počet legálně pobývajících cizinců na území České republiky se od počátku její samostatné existence do roku 2006 znásobil více jak čtyřikrát. Na příliv přistěhovalců reagovala i legislativa, ve které se za stejné období zpětínásobil počet paragrafů cizineckého i azylového zákona.

Podle Baršových (2006) české politické špičky v devadesátých letech stály před rozhodnutím, kterým směrem imigrační politiku ubírat. Zda zvolit *strategii popření* a přistěhovalectví označit za falešný problém, nebo *strategii zadržetí* a k imigraci se postavit jako k hrozbě, která musí být eliminována, nebo do třetice vybrat *strategii přijetí* a na přistěhovalectví pohlížet jako na šanci a obrátit jej ve prospěch společnosti. Podle autorů se „Evropská unie, k níž se ČR připojila, v posledních desetiletích 20.století ocitla v historicky nové situaci. Přistěhovalectví přestalo být výjimkou a stalo se trvalým rysem evropské reality“ (s. 4). Logickou volbou by tedy měla být třetí varianta. I tato strategie má své limity a nepředstavuje pouhé otevření hranic a eliminaci byrokratických bariér na minimum. Politické špičky nejprve musí vyřešit otázky jaké imigranty potřebujeme, jak je získat a kolik jich jsme schopni přijmout. Zároveň ruku v ruce by s otvíráním hranic měla probíhat informační kampaň, která by měla majoritní společnost připravit na příliv imigrantů a obhájit prospěšnost této otevřenosti. Místo zvyšování povědomí o přínosu imigrantů pro naši zemi dochází k opaku vlivem heterogenitě politických názorů. Liberální pravicoví a levicoví politici imigraci obhajují. Jedni z pohledu otevřeného trhu, druzí otevřené společnosti. Do opozice vstupují tradiční pravicoví politici hájící ochranu národní identity a levicoví ochranu domácích pracujících. Veřejnost je zmatená a její postoje vůči imigrantům jsou ovlivněny předsudky. Výsledkem je společensko-politická nesourodost veřejného mínění. Na jedné straně vznikají strategické dokumenty o posilování multikulturních postojů celé společnosti a na druhé opatrná

spíše restriktivní legislativa kopírující společenské nálady³⁶.

Česká imigrační politika a její vývoj jsou podmíněné postoji a požadavky EU a sama o sobě nemá hlavní vizi, kam směřovat. Sám klíčový dokument *Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky* prošel četnými novelami a je terčem kritiky nejen odborníků na justici. Především je mu vyčítána nepřehlednost vlivem četných novelizací. Vlastním tvůrcům zákona je vytýkáno upřednostňování novelizací z důvodů uspokojení požadavků EU, nežli potřeb vyplývajících ze situace na české imigrační scéně (Čižinský, 2006). Právník Pavel Čižinský (2006, s. 1-2) za stěžejní problém imigrační politiky považuje převahu praxe nad textem, která je podle něj tak výrazná, že „lze s nadsázkou říci, že orgány cizinecké správy nejsou vázány zákonem, ale naopak, že text zákona je určován příslušnými pracovníky státní správy (...) Zákon si pak vytváří a dotváří ti, kdo jej aplikují. I styl zákona připomíná spíše metodický návod pro policisty, (...) čímž ztrácí charakter zákona co by abstraktní normy vytvářející prostor pro jednání úředníků“. Dodává, že důsledkem toho se zákon stává velmi restriktivní, protože neumožňuje policistům a úředníkům flexibilně a adekvátně reagovat. Ani poslední novelizace zákona z roku 2006 se neobešla bez kritiky. Změny, které novela přináší, podle Čižinského představují „reakci na určitou momentální situaci anebo na okamžitý dojem a zákon se tak stává zoufale nestabilním“ (s.5). To vše je odrazem smutného faktu, že cizinecká legislativa není předmětem veřejné debaty.

Pravidla, která řídí imigraci a udělování práv a kompetencí cizincům, kteří

..

³⁶ *Koncepce integrace cizinců z roku 2005* publikovaná MV ČR upozorňuje na nesourodost výkladu pojmu ‚integrace cizinců‘ jednotlivými členskými státy EU. Za extrémní pojetí jsou považovány ‚asimilace‘ a ‚multikulturalismus‘, který „počítá s tím, že se vytvoří etnické komunity, které zůstanou odlišné od majoritní společnosti jak v oblasti jazykové, tak kulturní a sociálního chování“ (s. 15). Doplnuje, že politika většiny států EU od obou krajních pojetí opouští. Ale jak dokládá např. rétorika *Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice – Bílé knihy*, které vydalo v roce 2001 MŠMT ČR, každý resort hlásá jinou filosofii. Dokument je prostoupen akcentem na multikulturní výchovu, klade důraz na upevňování multikulturních postojů dětí, mládeže i dospělých a multikulturního soužití. S pojmem ‚multikulturní výchova‘ se můžeme setkat i v Koncepci, která ji považuje za jeden ze základních nástrojů úspěšné integrace cizinců, a dokonce vyzdvihuje účelnost multikulturního vzdělávání pracovníků veřejné zprávy. Bílá kniha, která představuje národní kurikulum, však nedefinuje ani pojem ‚multikulturní výchova‘ ani ‚multikulturní postoj‘. Právě politici a pedagogové a jejich působení na mladé generace sehrávají nejdůležitější úlohu při utváření veřejného povědomí a názoru na imigraci. Nejasnost pojmů ‚multikulturní výchova‘ a ‚multikulturalismus‘, které se stále častěji objevují ve školních vzdělávacích plánech i strategických dokumentech týkajících se integrace cizinců, mohou vést ke kontraproduktivním výsledkům. Nejednotná interpretace znemožňuje stanovit objektivně ověřitelné cíle k jejichž naplnění by osobnosti veřejnosti (politici, novináři, pedagogové, atd.) celou společnost vedli.

přicházejí do Česka, jsou natolik proměnlivá, že nejsou schopná poskytnout stabilní zázemí, které podporuje pocit jistoty budoucího života a uplatnění. Nejistota a nemožnost jakékoliv předpovědi do budoucna nepředstavují ideální podmínky pro úspěšné zvládnutí adaptace, resp. k adaptaci nemotivují.

4.4.2. *Integrační politika*

Ministerstvo vnitra České republiky, které spravuje agendu imigrační politiky, definuje pojem *integrace* jako „přirozený důsledek imigrace, který je chápán jako proces postupného začleňování imigrantů do struktur a vazeb společnosti domácího obyvatelstva“ a je vnímána jako „komplexní jev, který má své podmínky a politické, právní, ekonomické, sociální, kulturní, psychologické a náboženské aspekty“³⁷. Tato základní definice, ze které vychází veškeré české vládní dokumenty zabývající se integrací imigrantů do majoritní společnosti, už nekonstatuje, že aktéry integračního procesu nejsou pouze cizinci, ale i sama domácí společnost, tedy že se jedná o bilaterální kooperaci. Zároveň neklade důraz na zachování původních zvyků, tradic, kultury a vazeb imigrantů na původní zemi. Hovoří pouze o „začleňování imigrantů“. V roce 2004 agendu integrace od MV ČR převzalo MPSV ČR a od téhož roku je pověřeno koordinací integrace cizinců. Na portálu určenému právě této tematice (www.cizinci.cz) se ve slovníku pojmů ani nepokouší ‚integraci imigrantů‘ definovat (web 1).

Oficiální politika adaptace přistěhovalců operuje s pojmem integrace cizinců a jejího upřednostňování před asimilací. Skutečnost je však jiná. Český imigrační systém dělí cizince podle přiznaného pobytového statusu, se kterým je spjata nabývání práv. U dočasné či cirkulující migrace tento systém může být vyhovující, ale odrazuje od trvalého přistěhovalectví. Jedinci jsou nuceni žít v nejistotě, zda jim bude vízum prodlouženo či nikoliv. Po několika letech strávených v hostitelské zemi, kde prošli úspěšnou integrací v dimenzi socio – ekonomické, mají silná pouta

³⁷ Definice uvedena v dokumentu *Zásady integrace cizinců na území ČR*. Praha, MV ČR 1999, s.4.

s místní komunitou, dokonce i partnery z řad majoritní populace, by ji měli opustit a začít jinde na novo? Sociopolitolog Pavel Barša (Barša a Baršová, 2006, s.6) českému pojetí integrace vytýká, že sama sebe označuje za integraci cizinců nikoliv přistěhovalců, kteří se mohou a mají stát Čechy. Zdůrazňuje, že „cílem přistěhovalecké politiky by nemělo být vytvoření zvláštní vrstvy trvalých zahraničních rezidentů v Česku bez českého státního občanství a bez schůdné možnosti ho získat“, což se děje, ale „přistěhovalecká politika musí přistěhovalcům vyslat zřetelný vzkaz, že Čechem se člověk nejen rodí, ale může se jím stát i svobodnou volbou“.

Ve vládním dokumentu *Koncepce integrace cizinců na území ČR* autoři přiznávají, že „doposud neexistuje, a to jak na vnitrostátní, tak mezinárodní úrovni, vyčerpávající definice pojmu integrace cizinců“ (2005, s. 10). Přesto se členské země EU dokázaly shodnout na principech realizace ‚nedefinovaného pojmu‘ integrace v dokumentu z roku 2004 *Společné základní principy politiky integrace přistěhovalců v Evropské unii* který podotýká, že „integrace představuje dynamický, obousměrný proces vzájemného přizpůsobování všech přistěhovalců a obyvatel členských států a vyžaduje úctu k základním hodnotám EU“. Zdůrazňuje, že klíčovou roli v procesu integrace hraje zaměstnanost, vzdělávání, znalost jazyka, historie a institucí hostitelské společnosti a zároveň podotýká, že „je nezbytné, aby přistěhovalcům bylo umožněno nabývat těchto znalostí“. Dokument konstatuje, že „základním mechanismem integrace je častý styk mezi přestěhovalci a státními občany členského státu“, který je obohacován „společnými fóry, dialogy kultur, vzděláváním o přistěhovalcích a jejich kulturách a povzbudivé životní podmínky v městských sídlištích“. Na závěr podotýká, že „projevování kultur a vyznání je zaručeno podle *Charty základních práv* a musí být chráněno vždy, když není v rozporu s jinými nedotknutelnými evropskými právy nebo s vnitrostátními předpisy“ (Koncepce, 2005, s. 4-7). Evropská rétorika, která vychází ze zasedání Evropské rady v Tampere v roce 1999, která potvrdila nezbytnou nutnost zajisti čestné a spravedlivé zacházení se státními občany třetích zemí, prostupuje všemi vládními dokumenty týkajícími se integrace cizinců na území ČR.

Hlavním aktérem integrace je sám cizinec, který svým příchodem do hostitelské země vstupuje do interakčního vztahu s hostitelskou společností. Proces integrace je usměrňován platnou legislativou hostitelské země a vedlejšími aktéry jako jsou například NNO, EU, mezinárodní úmluvy. Interakce je realizována v prostoru občanské společnosti, jejíž většinové postoje by měli být odráženy ve vládních dokumentech. Pokud tomu tak není, zpravidla dochází ke kontraproduktivním výsledkům jejich účinnosti. V případě nadhodnocených cílů vládních dokumentů, které není schopná majoritní společnost akceptovat, může dojít ke vzniku prostředí, ve kterém jsou úspěšnému průběhu integrace imigrantů kladeny nikoli legislativní, ale společenské překážky.

5. MENTÁLNÍ MAPY PROSTOROVÝCH PREFERENCÍ A PSYCHOLOGICKÉ POZADÍ MIGRAČNÍCH A ADAPTAČNÍCH TENDENCÍ U ZAHRANIČNÍCH STUDENTŮ STUDUJÍCÍCH V ČESKÉ REPUBLICE

Ve studii psychologického pozadí mezinárodní migrace a integrace cizinců do majoritní společnosti jsme se zaměřili na potenciální migranty, kteří mohou Českou republiku zvolit jako alternativní destinaci dlouhodobého nebo trvalého bydlení. Nejvhodnější skupinou se ukázali zahraniční studenti, kteří do Česka přichází primárně za účelem získání vyššího vzdělání a nikoliv dlouhodobého či trvalého usazení, nicméně tato možnost je u této skupiny stále otevřená. Cílem šetření bylo odhalit faktory, které ovlivňují rozhodovací proces a které podmiňují obraz alternativních destinací života, jak uvažují potenciální migranti o jejich jednání v novém prostředí a jakou váhu v těchto procesech má profil osobnosti.

5.1. Terénní šetření

Terénní šetření psychologického pozadí mezinárodní migrace a integrace cizinců do majoritní společnosti probíhalo od 25.6. do 25.7.2008 na území hlavního města Prahy a na internetových sociálních sítích Facebook.com, VKontakte.ru a Unister.de. Respondenti byli uvedeni do hypotetické situace „*Kdybych se rozhodl nevrátit zpět do své země, tak bych...*“. Kondicionál postupoval celým dotazníkem, na základě něhož byl kvantitativní výzkum proveden. Účelem podmiňovacího způsobu bylo uvažovat o pobytu mimo svou zemi jako o pobytu emigračním, a jak by se v této nové roli pohybovali. Jedná se tedy o testování tendencí nikoliv reálného chování. Dotazník, který byl přeložen do angličtiny a ruštiny, se celkem skládal ze čtyř tematických celků (česká verze dotazníku příloha 1.).

První část dotazníku byla zaměřena na preference alternativních destinací

v kontextu potenciální migrace a na výběr faktorů, které podmiňují volbu alternativní destinace dlouhodobého či trvalého usídlení. Respondentům byl předložen seznam 14 faktorů, které byly rozděleny do pěti oblastí: (1) ekonomické faktory, (2) politické faktory, (3) kultura, (4) geografie, (5) vztahy a emoce. Patnáctá možnost byla ponechána na volbě každého z dotazovaných. Zde mohl doplnit ten faktor, který on sám považuje za důležitý a ve výčtu mu chyběl. Tyto činitele oslovení hodnotili na škále 1 – 5 podle míry vlivu na výběr místa, které by volili k dlouhodobému či trvalému pobytu. Téma mentálních map prostorových preferencí bylo šetřeno v případě České republiky hodnocením jednotlivých krajů na škále 1 – 5 od velmi nežádoucí lokality až po velmi atraktivní s možností nehodnotit, která je ukazatelem nedostatečné informovanosti o regionu. V případě mentální mapy světa respondenti pouze uváděli 3 vysoce atraktivní a 3 vysoce nežádoucí lokality pro život. U obou typů byl testován i charakter informovanosti. Zda jde o znalost regionu přímou či nepřímou.

Druhá část se zabývala volbou adaptační strategie resp. sklony k výběru adaptační strategie podle Berryho (1997). Respondenti hodnotili 20 hypotetických výroků „*Kdybych se rozhodl žít v cizí zemi, tak bych...*“, které vycházely z pěti oblastí sociálního života: (1) rodina, (2) kultura, (3) komunikace a jazyk, (4) sociální aktivity a (5) mezilidské vztahy. Tyto výroky byly dále členěny na jednání spíše upřednostňující vztah k původnímu prostředí a minoritě krajanů v hostitelské zemi a na chování preferující nové prostředí a majoritní obyvatelstvo.

Třetí část psychologického výzkumu byla zacílena na psychologii osobnosti a profily osobnosti. V tomto oddíle respondent odpovídal na soubor 48 otázek, které byly sestaveny na základě Pětifaktorového modelu osobnosti a testovaly míru (1) otevřenosti vůči zkušenosti, (2) svědomitosti, (3) extroverze, (4) přívětivosti a (5) neuroticismu. Pro toto šetření byl využit standardizovaný soubor otázek portálu o psychologii www.outofservice.com/bigfive/. Výstupem kapitoly se stal profil osobnosti respondenta podle Pětifaktorového modelu osobnosti: (1) resilient, (2) overcontrolled a (3) undercontrolled.

Poslední oddíl zjišťoval vztah respondenta k Česku a své rodné zemi, jeho

socioekonomický status a základní charakteristiky jako jsou věk, pohlaví, místo studia a délka pobytu v České republice.

5.2. Respondenti

Do studie psychologického pozadí mezinárodní migrace a integrace cizinců do majoritní společnosti se zapojilo 103³⁸ účastníků z celkem oslovených 1 000. Respondenti byli kontaktováni skrze internetové sociální sítě www.facebook.com, www.vkontakte.ru a www.unister.cz, a osobně ve všeobecné studovně Klementina. Celkem odpovědělo 46 žen a 57 mužů z 28 zemí světa³⁹ (Belgie, Bělorusko, Benin, Bosna a Hercegovina, Botswana, Francie, Ghana, Chile, Indie, Izrael, Kanada, Kazachstán, Kolumbie, Kyrgyzstán, Malajsie, Portugalsko, Rusko, Saudská Arábie, Slovinsko, Slovensko, Spojené Království, Španělsko, Taiwan, Turecko, Ukrajina, USA, Uzbekistán, Vietnam) ve věku od 18 do 30 let (příloha 3). Všichni respondenti mají ukončené středoškolské vzdělání a v současnosti studují na 13 univerzitách (UK, ČZU, VŠE, VŠCHT, ČVÚT, AMU, MU, UP, JU, ZU, OU, OEAEP, BIVŠ) v Praze, Brně, Olomouci, Ostravě, Plzni, Českých Budějovicích a Hradci Králové (tab. 4.).

Tab. 4.: Rozložení respondentů podle místa studia

město	počet
Praha	72
Brno	8
Ostrava	8
Plzeň	6
Olomouc	4
Hradec Králové	2
Neuvedli	2
České Budějovice	1
celkem	103

Záměrně byl vzorek vybrán tak, aby zdrojové oblasti byly co nejheterogennější. Vycházíme z tvrzení Goulda a R.Whita (2002), že vedle pohledu, který je jedinečný čistě jenom pro nás, existuje pohled sdílený, který držíme s několika dalšími jednotlivci, jež je podmíněn zejména stejnými základními lidskými potřebami. Hledáme tedy společné prvky přístupu k alternativním destinacím u heterogenní skupiny respondentů.

³⁸ Celkem se šetření zúčastnilo 105 studentů, ale dva byli vyloučeni. Slovenka z důvodu nečitelného formátu vráceného dotazníku a Slovák z důvodu pouze částečného vyplnění dotazníku. Ostatní respondenti dotazník vyplnili v celém jeho rozsahu.

³⁹ Souhrnný přehled rozdělení respondentů podle pohlaví a státní příslušnosti viz příloha 2, tab. 1.

Sjednocujícím prvkem v této práci je přináležení k určitému profilu osobnosti nikoliv zdrojová oblast.

5.3. Metodologie

5.3.1. *Profil osobnosti*

Profil osobnosti byl určen pomocí typologického přístupu vycházejícího z dat získaných z Pětifaktorového modelu osobnosti (Big Five personality traits) Louise L. Thurstona podle metodiky Olivera D. Johna (web 7.). Na základě shlukové analýzy dat byli respondenti rozčleněni do tří skupin: resilient (celkem 57), overcontrolled (30) a undercontrolled (16), podle poměru pěti vlastností (otevřenosti vůči zkušenosti, svědomitosti, extraverze, přívětivosti, neuroticismu). Míra jednotlivých proměnných, které jsou známe pod zkratkou OCEAN⁴⁰, byla získána z odpovědí na soubor 48 výroků, které se vztahují k chování jedince a jeho interakci s okolím. Výstupem byl graf procentuelního zastoupení OCEAN u každého respondenta (každá vlastnost se mohla teoreticky projevit až 100%). Váha jednotlivých vlastností daného profilu osobnosti byla hodnocena podle z-skór⁴¹ průměrných hodnot pro každou vlastnost (směrodatná odchylka = 1).

5.3.2. *Mentální mapy prostorových preferencí a faktory podmiňující výběr alternativní destinace*

Studie mentálních map prostorových preferencí vychází z výzkumů, které v minulosti provedl Stephen E. White (1978), jež byl inspirován Peterem Gouldem (1966).

Studenti hodnotili atraktivitu jednotlivých krajů České republiky z pohledu

⁴⁰ Zkratka OCEAN vychází z anglických názvů měřených vlastností. O = openness (otevřenost vůči zkušenostem), C = conscientiousness (svědomitost), E = extraversion (extraverze), A = Agreeableness (přívětivost), N = neuroticism (neuroticismus).

⁴¹ Z-skór udává, o kolik směrodatných odchylek se jednotlivá pozorování liší od průměru. Pokud jsou hodnoty kladné, z-skór je větší než aritmetický průměr, pokud záporné, je menší než průměr. Hodnoty z-skór se vypočítají jako rozdíl mezi jednotlivými hodnotami souboru a aritmetickým průměrem souboru dat ($X_i - \bar{X}$).

dlouhodobého či trvalého usídlení. Hodnocení bylo prováděno na škále velmi nežádoucí – velmi atraktivní. Respondenti měli možnost nehodnotit, pokud měli pocit, že k tomu nejsou kompetentní. Výsledná mapa prostorových preferencí je představována průměry získaných hodnot, do kterých nebyly započítány nehodnocené položky. Poměr celkového hodnocení ku ‚nehodnoceným položkám‘, které prezentují ‚neznalost‘, byly porovnány s poměrem ‚osobní návštěvy‘, představující ‚znalost přímou‘. Během šetření se ukázalo, že je žádoucí respondenty rozdělit na studenty studující v České republice déle než jeden rok a kratší dobu než jeden rok. Právě délka pobytu významně ovlivňuje charakter informovanosti. V této kapitole jsem se zaměřili i na vliv charakteru původního prostředí na podobu mentální mapy prostorových preferencí. V dotazníku studenti uváděli, z jakého prostředí přišli: megalopole, velkoměsto, středně veliké město, maloměsto a venkov. Velikost sídel nebyla záměrně uváděna podle absolutního počtu obyvatel, protože každý respondent pochází z jiného prostředí, kde různý počet obyvatel má rozdílnou váhu. V následné analýze dat byli studenti uvádějící ‚megalopoli‘ a ‚velkoměsto‘ sloučeni do jedné skupiny a studenti ze ‚středně velkého města‘ a ‚maloměsta‘ do druhé skupiny. Respondenti z venkova tvořili třetí samostatnou skupinu. Posledním bodem této části byl vliv příslušnosti k osobnostnímu typu na podobu mentálního obrazu prostorových preferencí České republiky. Celkem jsme tedy získali devět kartogramů mentálních obrazů prostorových preferencí krajů České republiky k dlouhodobému či trvalému usídlení: (1) celkový pohled, (2) pohled podle studentů studujících v Praze a (3) na Moravě, (4) pohled studentů pocházejících z velkoměstského prostředí, (5) prostředí středně velkého až malého města a (6) z venkova, (7) pohled podle resilientů, (8) overcontrolleds a (9) undercontrolleds.

Druhý bod části mentálních map se týkal podoby prostorových preferencí v celosvětovém kontextu. I přes značnou heterogenitu zkoumaného vzorku, ať už heterogenitu zdrojové, kulturní nebo socioekonomické oblasti, se v odpovědích respondentů určité státy vyskytovaly s vyšší četností než jiné, přičemž tato četnost byla výraznější u hodnocení ‚vysoce atraktivních‘ než ‚vysoce nežádoucích‘ zemí. V kategorii ‚vysoce atraktivní‘ bylo uvedeno celkem 40 států, v kategorii ‚vysoce

nežádoucí‘ 70. Celkem jsme na základě získaných dat mohli sestavit 3 kartogramy mentálních map prostorových preferencí celého světa: (1) schéma nejatraktivnějších zemí (7 kategorií atraktivity), (2) nejnežádanějších zemí (7 kategorií neatraktivity) a (3) celkový pohled na atraktivitu jednotlivých států (atraktivita hodnocena od -3 do 3). Celkem každý respondent uváděl 3 země, které považuje za velice přitažlivé a 3 za nevhodné. Podle pořadí, v jakém byly státy uváděny, byly doplněny o bodové ohodnocení od tří pro ‚vysoce atraktivní‘ do mínus tří bodů u ‚vysoce nežádoucích‘. Na základě celkového bodového zisku byly země rozřazeny do kategorií podle atraktivity. Vedle podoby mentální mapy prostorových preferencí alternativních destinací k dlouhodobému či trvalému pobytu jsme se v této části též zaměřili na definování stěžejních faktorů určujících individuální podobu mentálního obrazu, které se ukázaly pro celou skupinu jako společné, a na vliv příslušnosti k osobnostnímu typu na výběr zemí.

Váha jednotlivých faktorů podmiňujících výběr alternativní destinace pro dlouhodobý či trvalý pobyt byla určena jako z-skór průměrné hodnoty každého faktoru pro celkový vzorek a posléze pro každý osobnostní typ zvlášť (směrodatná odchylka = 1).

5.3.3. Adaptační strategie

Tendence k určité adaptační strategii podle Berryho (1997) byly získány na podkladě postupů Ingy Jasinskaja-Lahti (2000), které byly přizpůsobeny charakteru testovaného vzorku, tedy potenciální imigraci nikoliv už realizované. Z dvaceti hodnocených výroků byly získány souřadnice XY pro deset bodů, které podle umístění ve schématu 3 určovaly tendence k určité

Schéma 3.: Adaptační strategie podle J. Berryho

		5 vysoká	
		ASIMILACE	INTEGRACE
identifikace s minoritou krajanů a původní kulturou	nízká		vysoká
	1	MARGINALIZACE	SEPARACE
		1 nízká	
		identifikace s majoritou a kulturou majority	

adaptační strategii toho konkrétního respondenta. Ve vzorku se vyskytly sklony ke všem čtyřem typům adaptace: integraci (72), asimilaci (20), separaci (7), marginalizaci (2) a nevyhraněné adaptační strategii (2). Vzhledem k nízké četnosti výskytu ‚separace‘, ‚marginalizace‘ a ‚nevyhraněného‘ postoje jsme se ve vyhodnocování získaných dat soustředili pouze na ‚integraci‘ a ‚asimilaci‘. Pomocí testu Pětifaktorového modelu osobnosti byla nejprve určena míra vlastností OCEAN u každé strategie zvlášť pro každý jeden osobnostní typ a to jako z-skór průměru vlastností. V druhé části jsme se zaměřili na identifikaci korelace mezi osobnostním typem a výběrem adaptační strategie v každé oblasti společenského života (rodina, kultura, komunikace a jazyk, společenské aktivity, mezilidské vztahy).

5.4. Výsledky

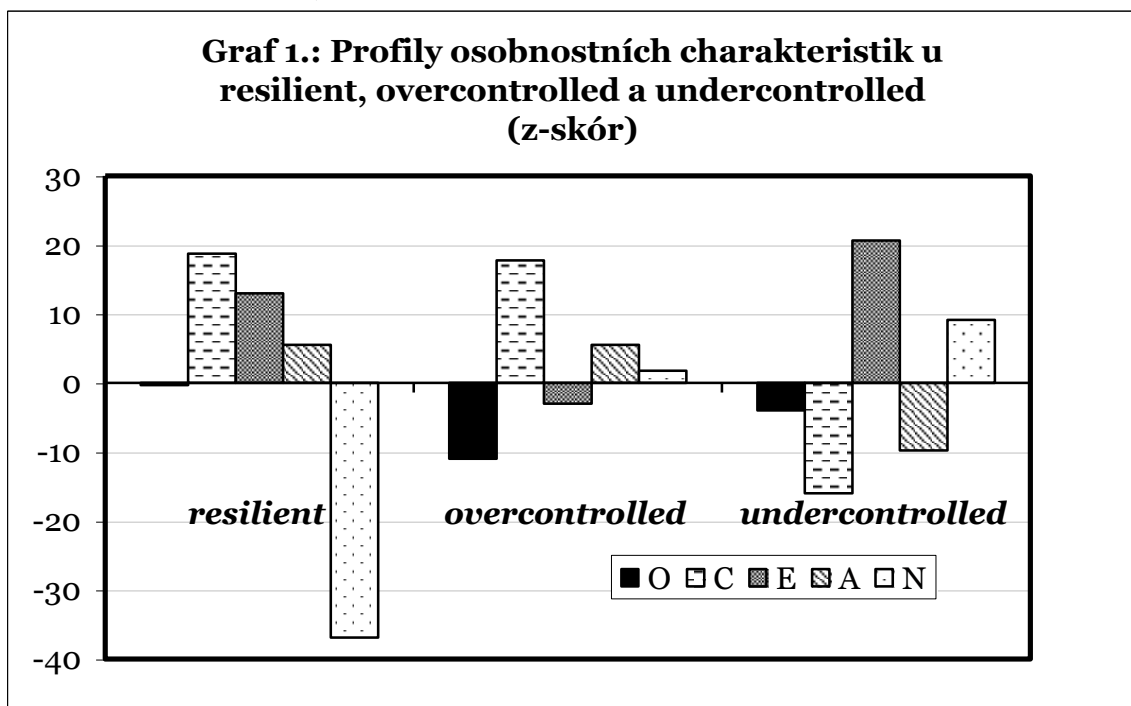
5.4.1. *Profil osobnosti podle Pětifaktorového modelu osobnosti*

Podle podílu jednotlivých vlastností OCEAN byly určeny generalizované profily osobnosti pro tři samostatné osobnostní typy resilient, overcontrolled a undercontrolled (Graf 1.). Resilients testovaného vzorku vykazovali značně podprůměrnou míru neuroticismu a střední až vyšší hodnoty u ostatních charakteristik kromě otevřenosti vůči novým zkušenostem⁴². Naopak u overcontrolleds a undercontrolleds nadprůměrná míra neuroticismu tvoří trvalou součást jejich osobnosti. Overcontrolleds se vyznačují nadměrnou kontrolou svých projevů, která se odráží v nadprůměrných hodnotách vlastností ‚svědomitost‘ a ‚přívětivost‘ a nízkých hodnotách ‚extroverze‘. Oproti tomu undercontrolleds tyto vlastnosti téměř postrádají a dominuje právě neuroticismus v kombinaci s extravertí.

Ve skupině respondentů se nachází celkem 57 resilient, kteří vykazují společností kladně hodnocené vlastnosti. Zejména jsou svědomití ve své práci, dávají přednost asertivnímu nežli agresivnímu či submisivnímu chování a dobře odolávají stresovým situacím. Celkem 30 studentů z testovaného vzorku se profiluje jako overcontrolled. Tito jedinci jsou limitovaní v projevech svých potřeb, často

introvertní povahy submisivního chování. Zástupci overcontrolleds hůře zvládají stresové situace a mohou se u nich vyskytovat více či méně závažné neurozy. Totéž platí i pro poslední osobnostní typ, který je celkově charakterizován nepříliš společensky akceptovatelnými vlastnostmi. Undercontrolleds se v testovaném vzorku vyskytli 16krát. Právě kombinace vlastností tak, jak jimi disponuje tento osobnostní typ, vede k jeho častým neshodám s okolím a ztížené adaptibilitě.

Graf 1.: Profily osobnostních charakteristik u resilient, overcontrolled a undercontrolled (z-skór)

Vysvětlivky: O – otevřenost vůči novým zkušenostem, C – svědomitost, E – extraverte, A – přívětivost, N – neuroticismus.

⁴² Nízké hodnoty 'otevřenosti vůči zkušenostem' nejsou pro Resilients typické. Avšak test Pětifaktorového modelu osobnosti umožňuje sestavit aktuální profil vlastností pro každý jeden testovaný vzorek. V případě zahraničních studentů, kteří se účastnili tohoto výzkumu, hodnota 'otevřenosti' byla nízká.

5.4.2. *Mentální mapy prostorových preferencí*

5.4.2.1. *Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu*

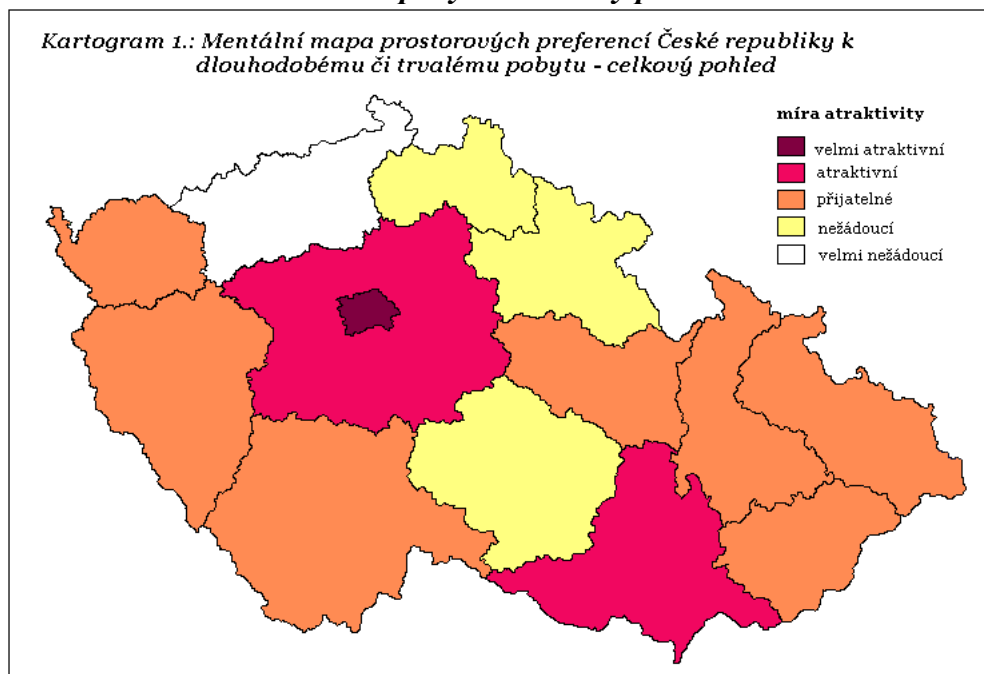
Z šetření vyplývá, že mentální obraz atraktivity jednotlivých krajů České republiky je podmíněn pěti stěžejními faktory: (1) délkou pobytu, (2) osobní návštěvou, (3) místem studia, (4) charakterem původního prostředí a (5) osobnostním typem.

Jako nejdůležitější se jeví **délka pobytu**, která silně souvisí s podobou informovanosti. Čím déle se respondent nachází na území Česka, tím více se znalost přesouvá z roviny nepřímé k přímé, která je podmíněna **osobní návštěvou**. Respondenti, kteří studují v ČR kratší dobu nežli jeden rok, nebyli schopni téměř polovinu (44,35%) hodnocených položek označkovat. Neschopnost ohodnotit je nepřímo úměrná k osobní návštěvě regionu (příloha 4.). Čím je pobyt v ČR delší, tím je informovanost autentičtější a zvyšuje se procento ohodnocených položek (příloha 5.). Studenti studující v České republice kratší dobu nežli rok pouze u 23,5% položek uvedli, že daný region alespoň jednou navštívili a 44,35% hodnocených položek nedokázali vůbec ohodnotit. Naproti tomu studenti pobývajících v Česku déle jak jeden rok u více jak 35% krajů uvedli, že zde byli a byli schopni se vyjádřit k více jak 2/3 krajů. Hlavní město Praha, které v první skupině navštívilo 72% respondentů a v druhé 73,3%, bylo v prvním případě ohodnoceno ze 100% a v druhém se nevyjádřilo pouze 5% dotázaných. U studentů pobývajících v Česku kratší dobu nežli rok je vliv absence osobní zkušenosti výrazný zejména u krajů Vysočina, Libereckého, Ústeckého a Zlínského, kde počet nehodnocených položek přesahuje 50% a míra osobní návštěvy se pohybuje okolo 10% (příloha 4.). U druhé skupiny procento osobní návštěvy u žádného kraje neklesá pod 20% a podíl nehodnocených položek pouze u 4 krajů přesahuje hranici 40% (Ústecký, Liberecký, Vysočina, Zlínský) (příloha 5.).

Obecně nejpozitivněji byly hodnoceny hlavní město Praha a jeho zázemí, a

pak zejména jihomoravské regiony (kartogram 1.). Respondenti tuto volbu argumentovali všeobecnými příležitostmi, které česká metropole nabízí, anonymitou města a vysokým podílem cizinců na obyvatelstvu, které podle respondentů vede k tolerantnějšímu přístupu vůči nim. Pozitiva jihomoravských regionů vidí ve vysoké religiozitě, všeobecně přívětivějším lidem a lokalizací dvou významných univerzit UP a MU. Tento obraz koresponduje s pocitem přijetí v jednotlivých krajích. Podle názorů studentů by byli nejlépe akceptováni majoritním obyvatelstvem právě v Praze, Jihomoravském, Moravskoslezském a Olomouckém kraji (příloha 6.).

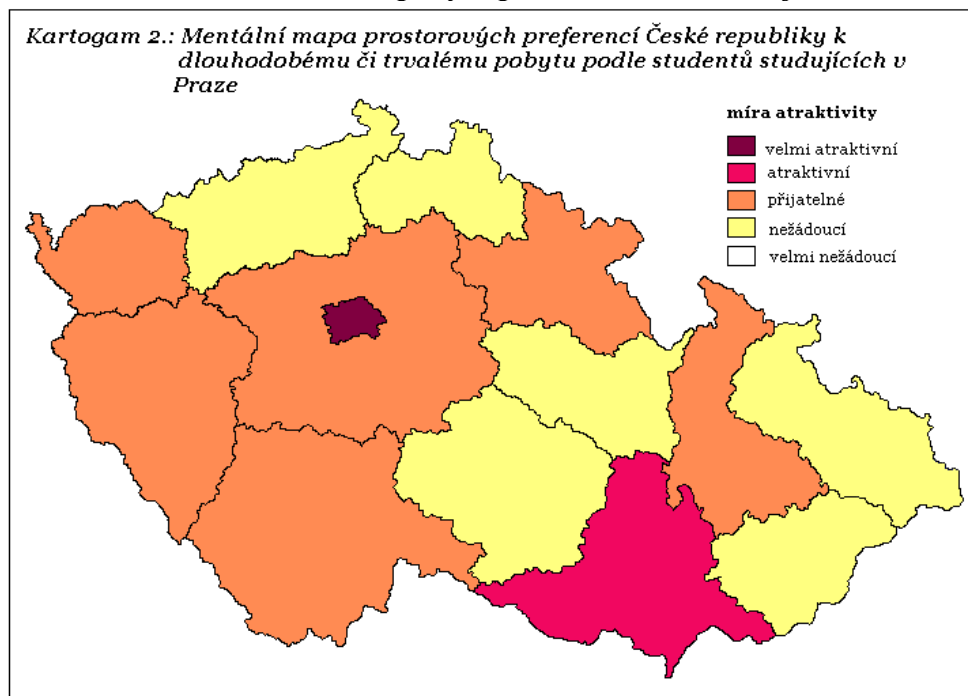
Kartogram 1.: Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu – celkový pohled

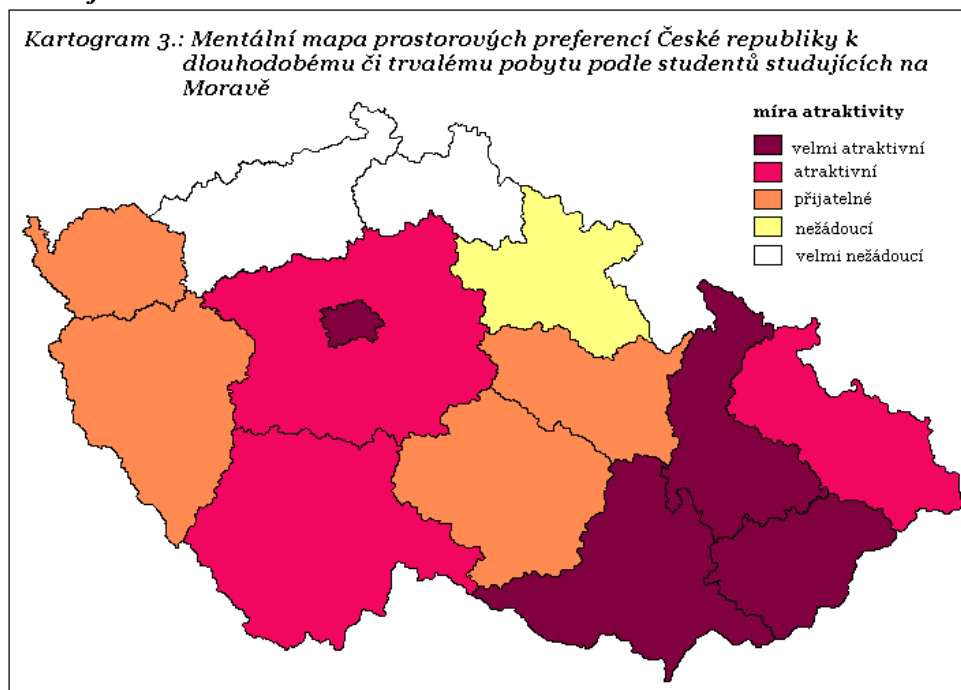
Místo studia představuje těžiště, vůči kterému jsou vztahované jednotlivé kraje. V případě, kdy jsou od sebe odděleny pohled moravských a pražských studentů, obraz získává regionálně podmíněný charakter a míra atraktivity se přesouvá k těžišti hodnocení (kartogram 2. a 3.). Právě u tohoto faktoru se projevuje neighbourhood effect, který je jasně demonstrován moravskocentrickým pohledem (kartogram 3.). Primárně byly pozitivně hodnoceny regiony okolní. Kladná evaluace

vzdálenějších regionů se vyskytla pouze v ojedinělých případech, a to především u těch respondentů, kteří jej osobně navštívili. **Lokalizace významné univerzity** se u vzorku složeného pouze z vysokoškolských studentů projevila jako jeden z nosných činitelů. Studenti nejvýše hodnotili Univerzitu Karlovu v Praze a Hradci Králové, Masarykovu univerzitu v Brně a Univerzitu Palackého v Olomouci. Díky těmto univerzitám kraje, ve kterých sídlí, byly hodnoceny jako atraktivní až velmi atraktivní. Krajské město pro respondenty představovalo synonymum kraje a naopak. Pokud tedy hodnotili Jihomoravský kraj jako vysoce atraktivní, primárně toto hodnocení patřilo Brnu a až pak celému kraji. Přítomnost resp. nepřítomnost univerzity se projevila i u hodnocení ‚neatraktivity‘ a to zejména u regionů ze severu a severozápadu Čech, které jsou prezentovány Libercem a Ústím nad Labem. Obě sídla jsou univerzitními městy, ale s vysokými školami, které nejsou věhlasně známé. V případě Ústeckého kraje se na jeho atraktivitě odrazila i nepopularita regionu mezi majoritní populací.

Kartogram 2.:Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu podle studentů studujících v Praze

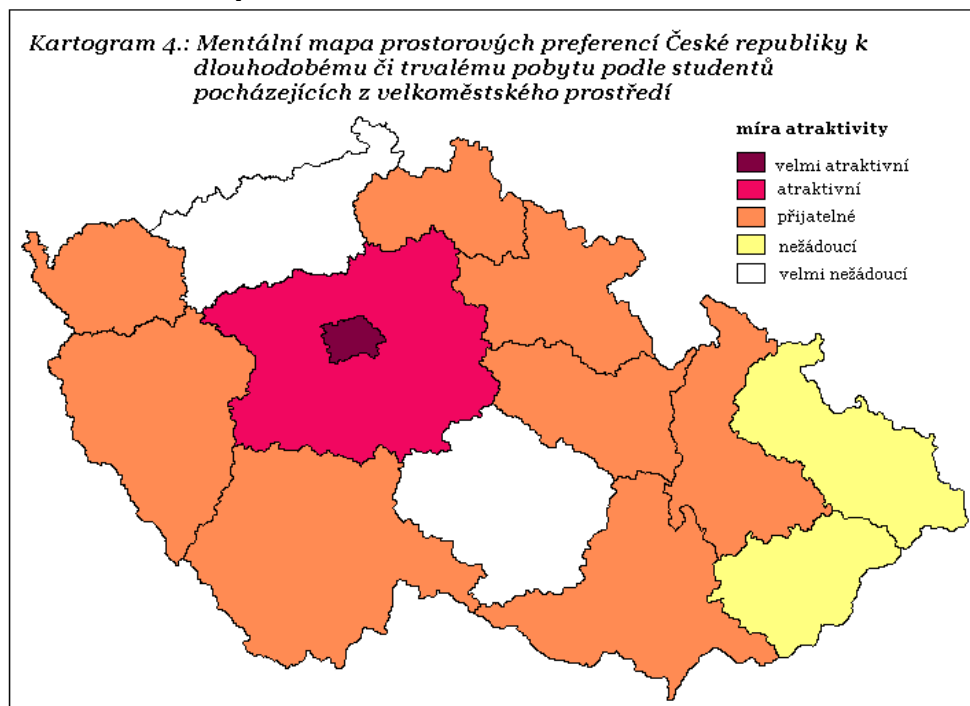

Kartogram 3.: Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu podle studentů studujících na Moravě

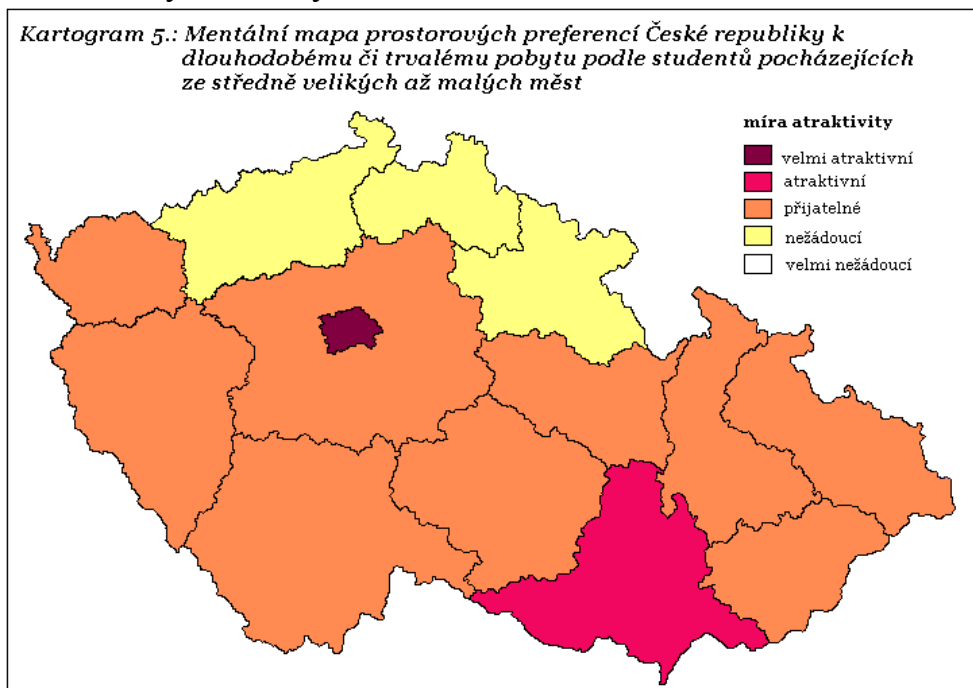

Na otázku „V jakém prostředí jste žili ve své zemi?“ 12% uvedlo megalopoli, 28% velkoměsto, 30% středně velké město, 18% maloměsto a 12% venkov. Právě **charakter původního prostředí** se ukázal jako další významný faktor ovlivňující podobu mentálních map prostorových preferencí. Studenti, kteří pocházejí z velkoměstského prostředí (40%) za atraktivní považují pouze hlavní město Prahu a jeho zázemí (kartogram 4.). Ostatní regiony hodnotí jako průměrné až podprůměrné, tedy nepříliš vhodné pro dlouhodobé nebo trvalé usídlení. S klesajícím počtem obyvatel a významem původního sídla roste počet pozitivně hodnocených krajů České republiky. Studenti, kteří většinu života strávili v prostředí středně velkého až malého města (48%) na rozdíl od předchozí skupiny považují za atraktivní i moravské regiony zejména kraj Jihomoravský (kartogram 5.). Ze všech skupin se Česká republika jeví jako nejvíce atraktivní pro tu poslední, tedy pro respondenty, kteří pocházejí z venkova. Právě tato skupina považuje za atraktivní nejenom Prahu a Brno, ale i přilehlé kraje: Olomoucký, Zlínský a Vysočinu (kartogram 6.).

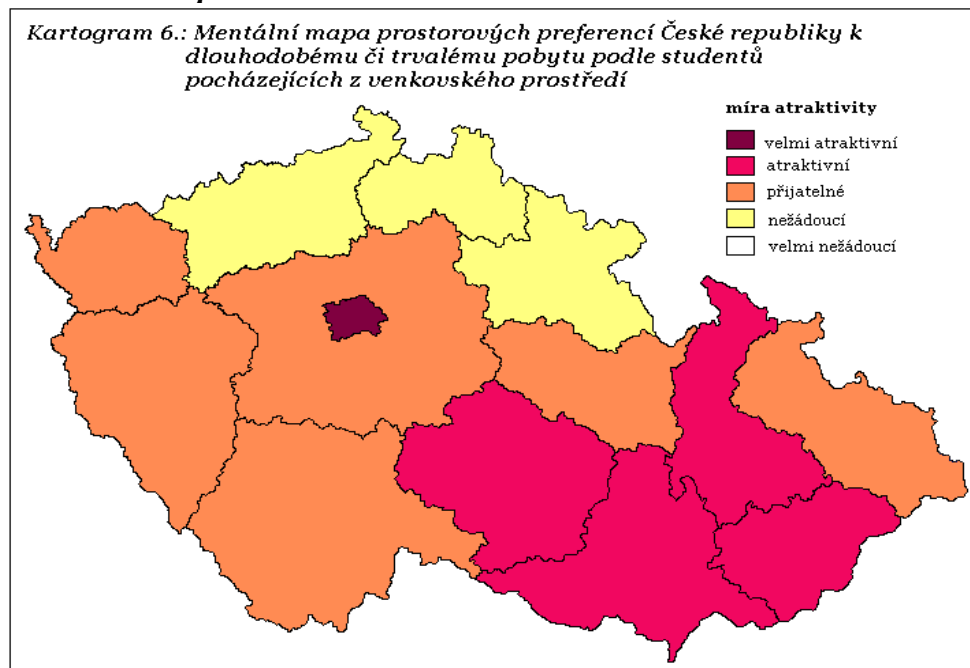
Kartogram 4.: Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu podle studentů pocházejících z velkoměstského prostředí

Kartogram 5.: Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu podle studentů pocházejících ze středně velkých až malých měst

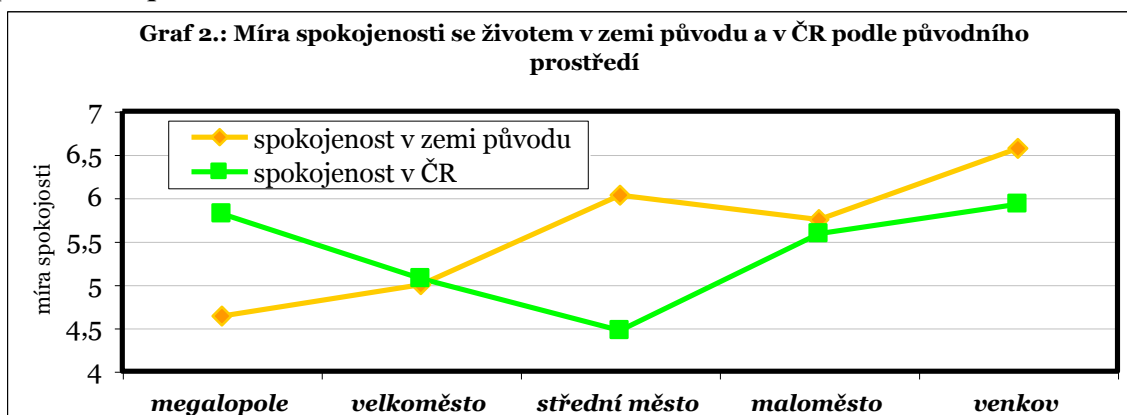

Kartogram 6.: Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu podle studentů pocházejících z venkovského prostředí

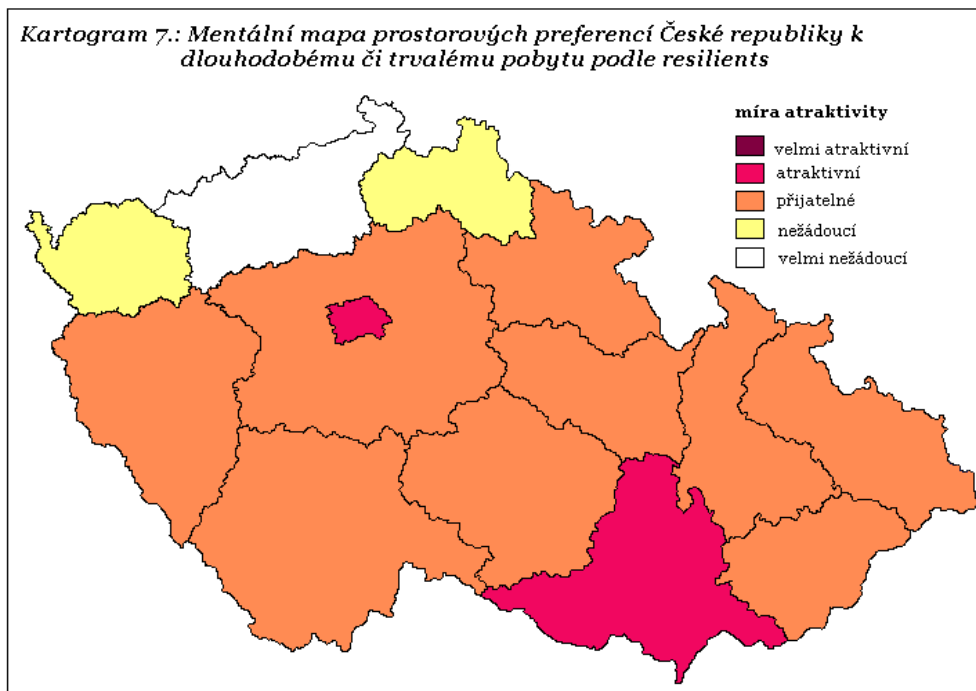
I přes stoupající míru atraktivity českých a moravských krajů s klesající velikostí původního sídla respondentů, spokojenost se životem v České republice je právě u těchto studentů nižší než spojenost s původním prostředím (graf 2). Nicméně hodnota spokojenosti je i tak více než nadprůměrná. Respondenti ji hodnotili na škále od 1 – 7, kde 1 představovala absolutní nespokojenost a 7 absolutní spokojenost.

Graf 2.: Míra spokojenosti se životem v zemi původu a v ČR podle původního prostředí

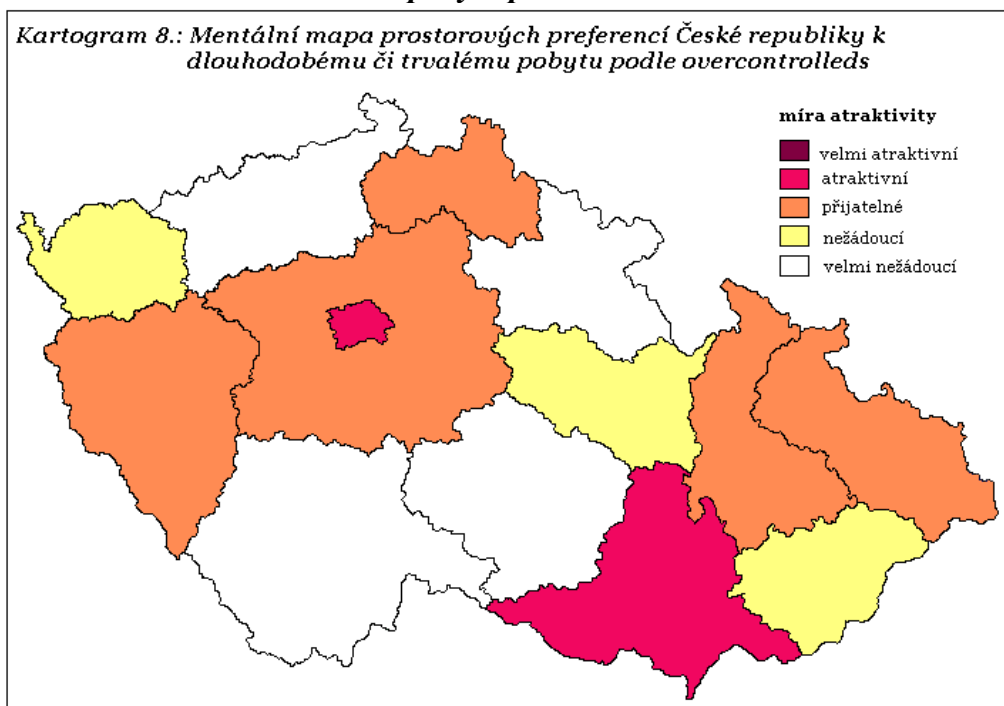

Posledním avšak neméně důležitým faktorem působícím na podobu mentální mapy prostorových preferencí se ukázala příslušnost k osobnostnímu typu. Stabilní resilients téměř celé území České republiky hodnotili jako ‚přijatelné‘. Za nevhodné považují pouze příhraniční regiony na západě a severozápadě Čech a jako přitažlivé Prahu a Jihomoravský kraj (kartogram 7.). Naproti tomu overcontrolleds celou polovinu českých a moravských krajů považují za ‚nežádoucí‘ až ‚velmi nežádoucí‘. Stejně jako resilients kladně hodnotí pouze hlavní město a Jihomoravský kraj, ale ani tyto regiony nebyly hodnocené jako ‚velmi atraktivní‘ (kartogram 8.). Nejvariabilnější je podoba mentální mapy prostorových preferencí posledního osobnostního typu undercontrolled. Nejpritažlivější se ukázala opět česká metropole, ale i s celým jejím zázemím. Jihomoravský a Moravskoslezský kraj jsou též ceněny jako atraktivní regiony pro usídlení. Zbytek republiky dosahuje průměrných až podprůměrných hodnot (kartogram 9.).

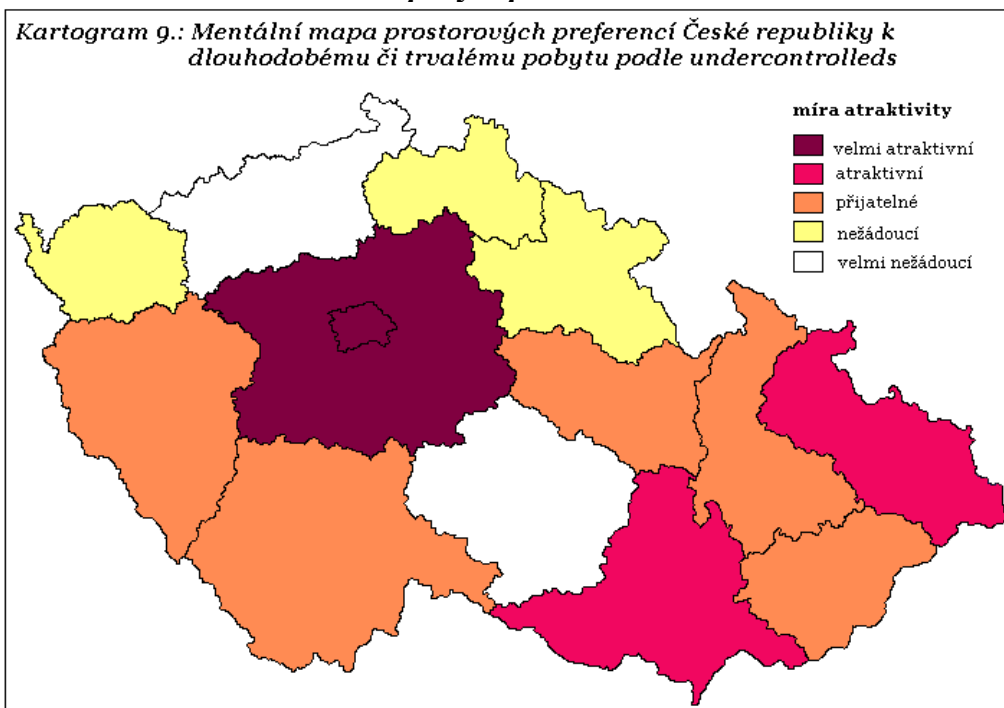
Kartogram 7.: Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu podle resilients

Kartogram 8.: Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu podle overcontrolleds

Kartogram 9.: Mentální mapa prostorových preferencí České republiky k dlouhodobému či trvalému pobytu podle undercontrolleds

38,5 % respondentů uvedlo, že by se chtělo v České republice dlouhodobě nebo trvale usadit. Podle obrazu míry atraktivity Česka k dlouhodobému nebo trvalému pobytu by se místem usídlení mohly stát právě hlavní město Praha a jihomoravské regiony.

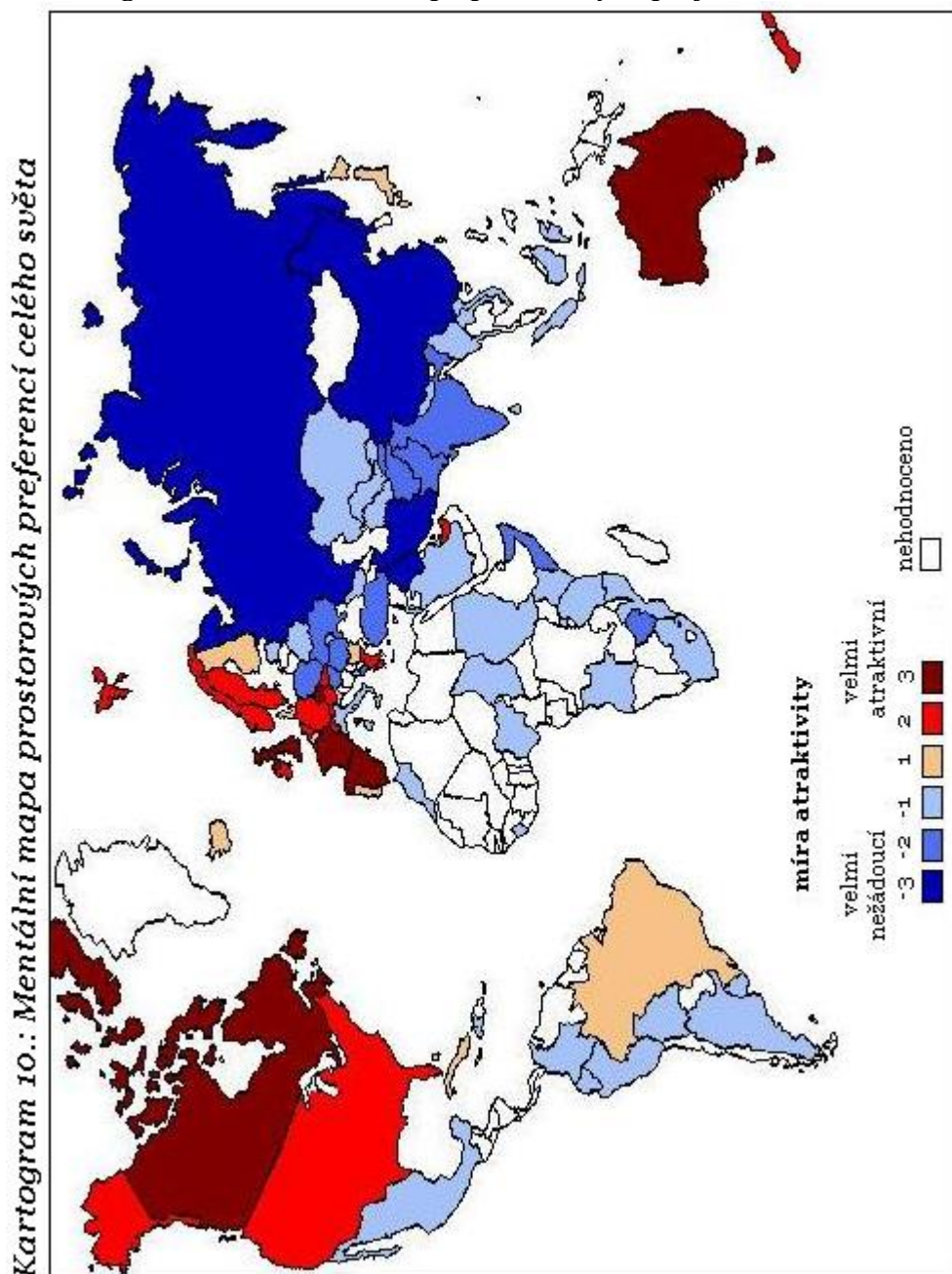
5.4.2.2. *Mentální mapa prostorových preferencí celosvětového měřítka*

Výzkum prokázal, že i u takto heterogenní skupiny je možné identifikovat shodné prvky v uvažování o alternativní destinaci života. Obecně výběr velmi atraktivních resp. velmi nežádoucích zemí byl ovlivněn pěti faktory: (1) profilem osobnosti, (2) osobní návštěvou, (3) mírou kulturní distance, (4) politickou a ekonomickou stabilitou regionu a (5) společnou historií. Ve srovnání s podobou preferenční mapy Česka, mentální obraz atraktivity zemí světa celého vzorku nebyl ovlivněn vzdáleností od země původu. Pouze 13,3% uvedených států bylo sousedících se zemí původu respondenta. Šetření prokázalo, že tento podíl se mění v závislosti na profilu osobnosti. Zatímco stabilní resilients uváděli pouze 3,61% zemí sousedících s jejich domovskou jako velmi atraktivní, u overcontrolleds tento podíl činil již 17,24% a u undercontrolleds vystoupal až na 44,42% (příloha 7.). Z výsledků je možné usuzovat, že s narůstající mírou neuroticismu a klesající otevřeností vůči novým zkušenostem se jedinec uzavírá vzdálenějšími končinami a upřednostňuje známé a jisté. Profil lidské osobnosti tedy přímo ovlivňuje výběr alternativní destinace dlouhodobého nebo trvalého života.

Velmi žádané země byly hodnoceny zejména na podkladě přímé znalosti. Téměř polovinu z nich (48,7%) respondenti osobně navštívili. Naproti tomu země označené jako vysoce nežádoucí navštívila necelá ¼ (23,19%). Tato kategorie států byla charakteristická svou značnou kulturní odlišností od země respondenta. 78,13% uvedených států přináleželo k jiné civilizaci nežli student sám.

Obecně nejpopulárnějšími zeměmi byly ty, které jsou charakteristické svou vyspělostí, dlouhodobou ekonomickou a politickou stabilitou, a které jedinec osobně navštívil (kartogram 1.a 2.). Jedná se o EU 15 s Českem a Slovenskem, Švýcarsko,

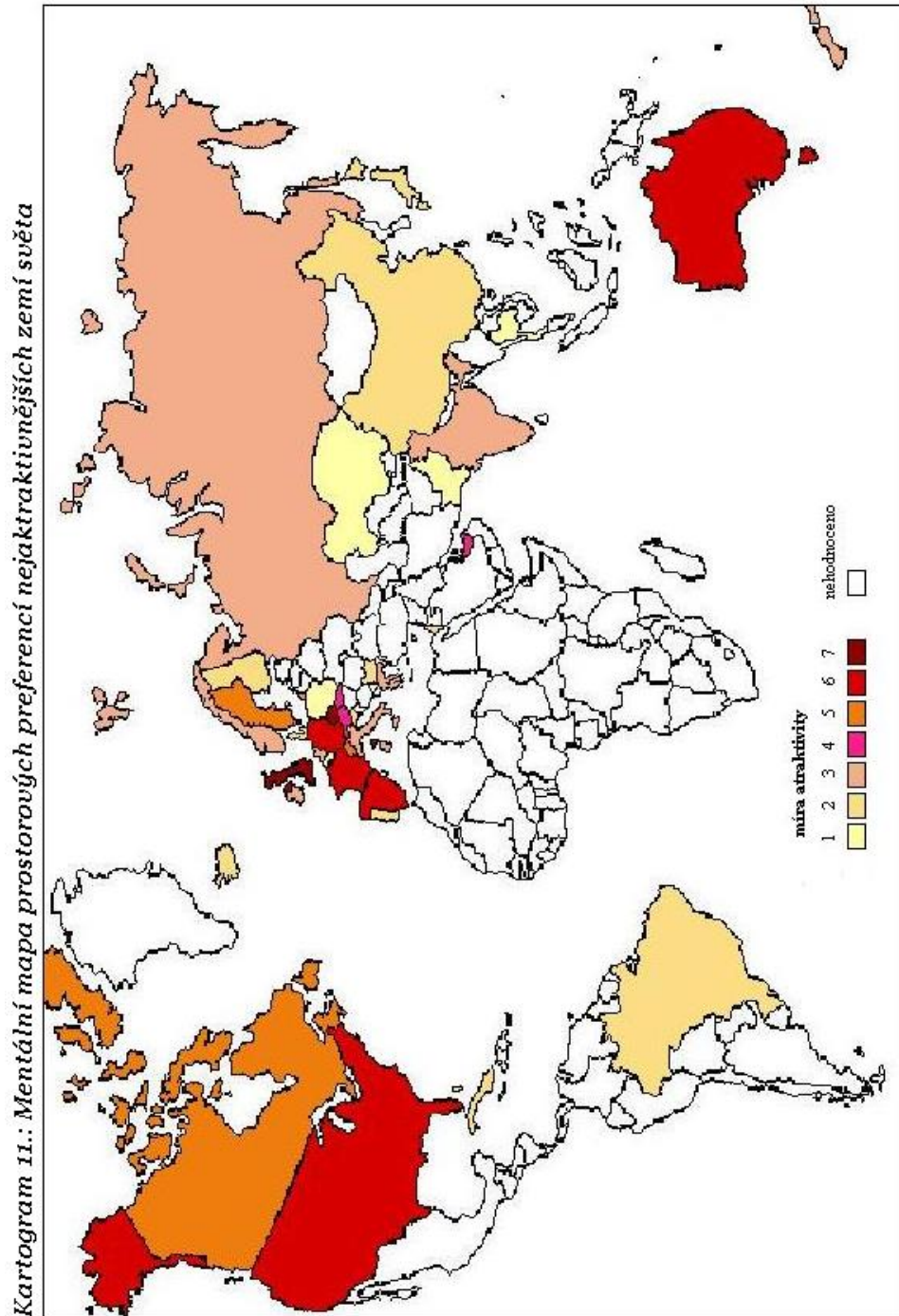
Kartogram 10.: Mentální mapa prostorových preferencí celého světa

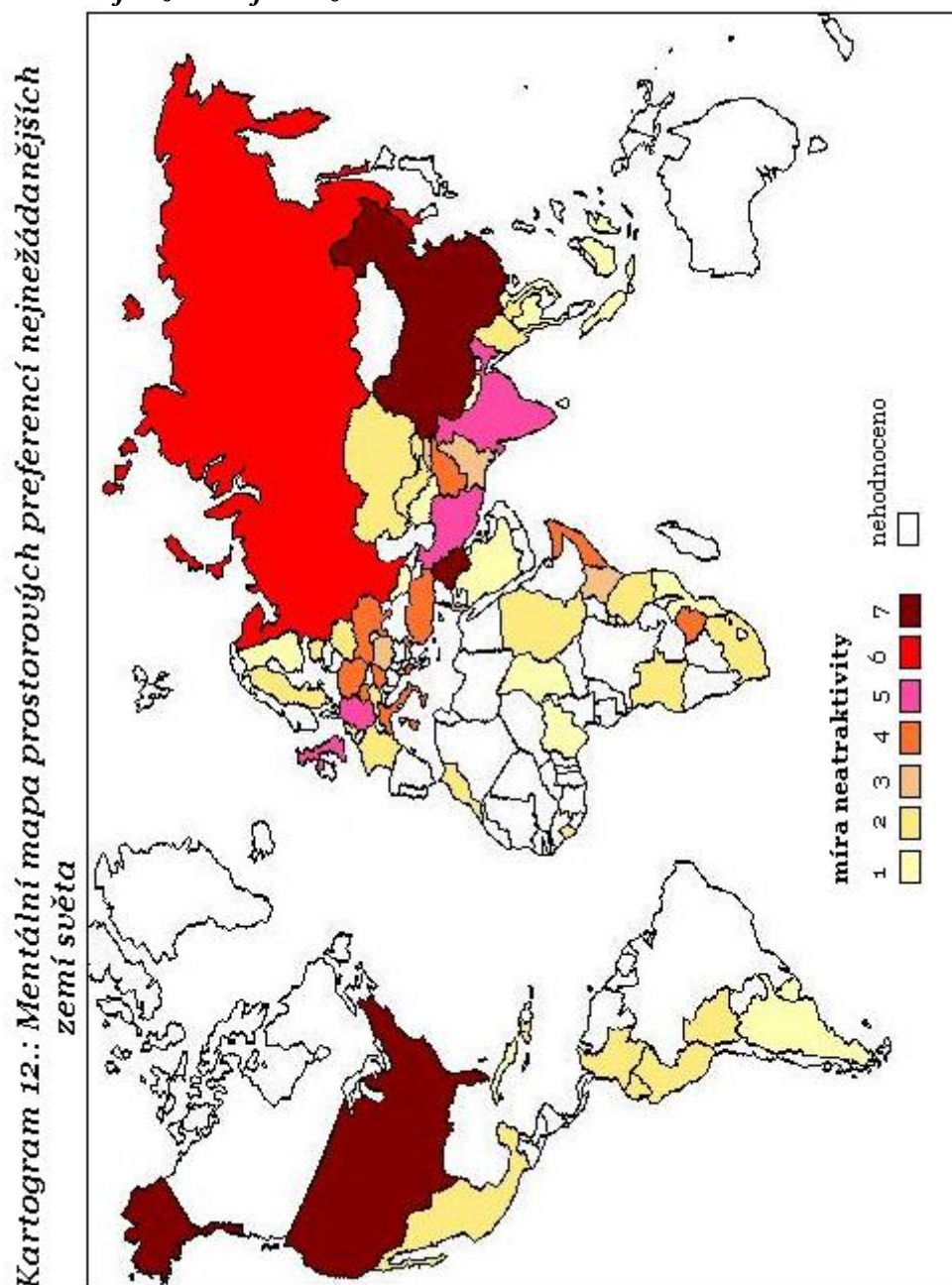
USA, Kanadu a Austrálii (příloha 8.). Naopak země hodnocené jako vysoce nežádoucí jsou typické politickou a ekonomickou nestabilitou, a často se v hodnocení odráží sdílená historie, která je společností respondenta vnímána jako nepříjemná. Slováci uváděli jako nežádoucí zemi zejména Maďarsko, Rusové USA a studenti vyznávající islám Spojené Království a USA. Obecně za nejméně populární (příloha

9.) jsou všemi skupinami hodnocené země ve válečném konfliktu (Irák a Afghánistán) a země, kde jsou porušována základní lidská práva (Čína, KLR, Kuba) (kartogram 1. a 3.).

Kartogram 11.: Mentální mapa prostorových preferencí nejatraktivnějších zemí světa

Kartogram 12.: Mentální mapa prostorových preferencí nejnežádanějších zemí světa

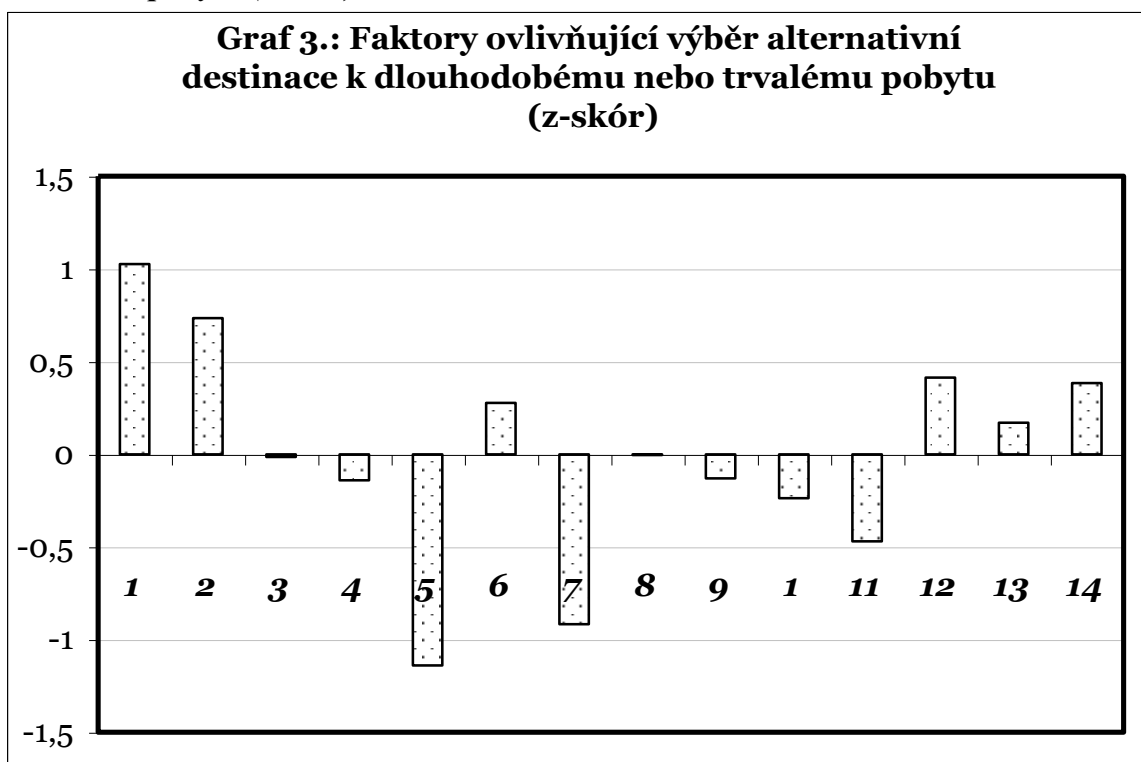
Posledním bodem mentálních map prostorových preferencí bylo hodnocení zemí podle míry tolerance vůči imigrantům. Tato představa byla značně ovlivněna kulturní a jazykovou distancí a etnickým složením jednotlivých států. Jednoznačně dominovaly ty země, které jsou známé jako typicky imigrační, a tedy multikulturní

(Austrálie, Kanada, Nizozemí, Spojené Království, Španělsko, Švédsko, USA), a země, které bezprostředně sousedí se zemí respondenta (příloha 10.). Ve 32% případů se studenti domnívali, že by byli nejlépe přijati právě v zemi, se kterou mají společné hranice. Tento podíl se opět proměňoval podle příslušnosti k osobnostnímu typu. Z výčtu ‚nejtolerantnějších‘ zemí podle resilients 26% sousedí se zemí respondenta, u overcontrolleds 40,7% a u undercontrolleds 40%. Dalším kritériem bylo sdílení kultur a jazyka. Občané bývalých sovětských republik volili zejména další bývalé svazové země, a to především Rusko. Stejně tak studenti z anglofonních zemí nejčastěji uváděli, že by byli nejlépe přijati v nějakém z dalších anglofonních států. Obraz mentální mapy představující vysokou míru tolerance místního obyvatelstva vůči imigrantům se z 34% shodoval s mentální mapou prostorových preferencí vysoce atraktivních států.

5.4.3. Faktory podmiňující výběr alternativní destinace k dlouhodobému či trvalému pobytu

Výběr alternativní destinace k dlouhodobému či trvalému pobytu byl obecně u celého vzorku ovlivněn zejména ekonomickými faktory, jazykovou bariérou a mezilidskými vztahy a emocemi (Graf 3.). Pracovní příležitosti a výše příjmu v cílové zemi představují motivační síly vedoucí k volbě té konkrétní země, a to bez ohledu na vzdálenost od země původu, společnou historii a osobní návštěvu. Přitažlivá síla ekonomických možností je částečně limitována jazykovou vybaveností a mezilidskými vztahy. Skupina respondentů je typická svým věkem a sociálním statutem. Jedná se o studenty, kteří jsou na počátku své kariéry a zpravidla nemají vybudované žádné zázemí ani závazky vůči vlastní rodině. Logicky touha po zkušenosti je dalším klíčovým činitelem, který působí na podobu mentální mapy alternativních destinací života. Kariéra a získávání zkušeností je ústředním tématem jejich studia, proto v této fázi života není stěžejní, zda se jim daná země jeví jako atraktivní nebo nežádoucí pro život, ale jaké možnosti v oblasti zvyšování profesních kompetencí nabízí.

Graf 3.: Faktory ovlivňující výběr alternativní destinace k dlouhodobému nebo trvalému pobytu (z-skór)

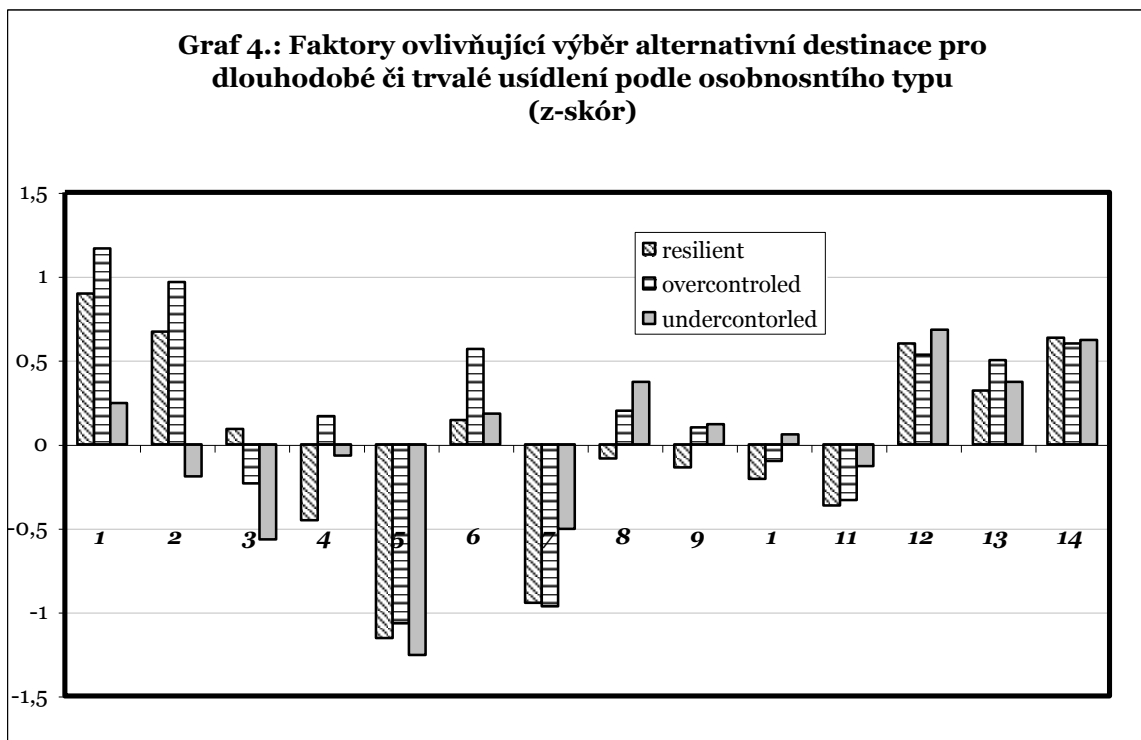
Vysvětlivky: 1 pracovní příležitosti, 2 výše příjmu v cílové zemi, 3 politické klima cílové země, 4 imigrační politika cílové země, 5 společná historie, 6 jazyk, 7 náboženství, 8 kultura cílové země, 9 krajina a podnebí, 10 osobní návštěva země, 11 vzdálenost od země původu, 12 rodinné vztahy, 13 mezilidské vztahy v zemi původu, 14 touha po zkušenosti.

Vliv a charakter faktorů, které ovlivňují výběr alternativní destinace, není totožný pro všechny členy testovaného vzorku. Ukázalo se, že každý osobnostní typ inklinuje k jiné volbě činitelů resp. každému faktoru přisuzuje rozdílný význam (Graf 4.). U všech tří typů podoba mentálního obrazu alternativních destinací více či méně vychází z ekonomických příležitostí uvažované země, jazykových možností respondenta, mezilidských vztahů a touze po zkušenosti. Poměr těchto faktorů u jednotlivých osobnostních typů přímo kopíruje profil vlastností. Význam těchto činitelů u stabilních resilients nenabývá žádných extrémních hodnot a až na hodnocení politického klimatu cílové země, který jako jediný typ považuje za vlivný, se téměř shoduje s průměrnými hodnotami pro celý vzorek (Graf 3.).

U overcontrolleds je na první pohled patrná jejich potřeba stability a jistého zázemí. Ekonomické podmínky, které předurčují sociální status a zejména finanční

soběstačnost a zaručený určitý životní standard, dosahují nejvyšších hodnot ze všech tří typů. Také hodnocení imigrační politiky, která určuje nabývání práv a povinností imigranty, dokresluje potřebu jasného zasazení do struktur nového prostředí. Overcontrolleds vyžadují potvrzení platnosti jejich pobytu v novém prostředí, potřebují pociťovat jistotu ve všech jejich jednáních. Tyto tendence dokládají i hodnoty míry vlivu u bodů ‚jazyk‘, ‚kultura cílové země‘ a ‚krajina a podnebí‘. Overcontrolleds vedle záruk životního standardu kalkulují i se sociální a fyzickou podobou prostředí. Čím věrnější původní zemi, tím věrohodnější a pevnější zázemí může nová země poskytnout. Overcontrolleds jsou charakterističtí jako nepřilíživě otevření vůči novým zkušenostem, a proto kulturní a geografická příbuznost nového prostředí a země původu zaručuje uplatňování již zautomatizovaných behaviorálních vzorců.

Graf 4.: faktory ovlivňující výběr alternativní destinace pro dlouhodobé či trvalé usídlení podle osobnostního typu (z-skór)

Vysvětlivky: 1 pracovní příležitosti, 2 výše příjmu v cílové zemi, 3 politické klima cílové země, 4 imigrační politika cílové země, 5 společná historie, 6 jazyk, 7 náboženství, 8 kultura cílové země, 9 krajina a podnebí, 10 osobní návštěva země, 11 vzdálenost od země původu, 12 rodinné vztahy, 13 mezilidské vztahy v zemi původu, 14 touha po zkušenosti.

Undercontrolleds jsou charakterističtí obecnou uzavřeností vůči novému, až netolerantním přístupem k jinému, a svým nezávazným až nezodpovědným jednáním. Platnost těchto charakteristik dokládá hodnocení všech položek ovlivňujících výběr destinace. Undercontrolleds nevyžadují jisté ekonomické zázemí, a proto ekonomické faktory nehrají ve výběru hlavní roli. Naopak jsou závislí na sociokulturní stabilitě. Právě mezilidské vztahy představují klíčové činitele ve výběru destinace, která musí zároveň být kulturně blízká zemi původní. Vzhledem k silné uzavřenosti vůči novému undercontrolleds upřednostňují ty země, které osobně navštívili a které jsou svým charakterem velmi blízké zemi původní.

Výsledné hodnoty u faktorů ‚osobní návštěva‘, ‚vzdálenost od země původu‘ a ‚společná historie‘ jsou naprosto opačného charakteru než jak se jevíly u testování map prostorových preferencí. Je vysoce pravděpodobné, že tato skutečnost je ovlivněna fází životního cyklu, ve které se respondenti nachází. Většina z nich nemá zodpovědnost vůči dalším osobám (manželům, potomkům) a rozhodnutí, která činí, se více méně týkají jen jich samotných. Studentské období představuje fázi budování životní kariéry a právě ta se může stát klíčovou v uvažování o změně místa působení, bez ohledu na vnímaný charakter země.

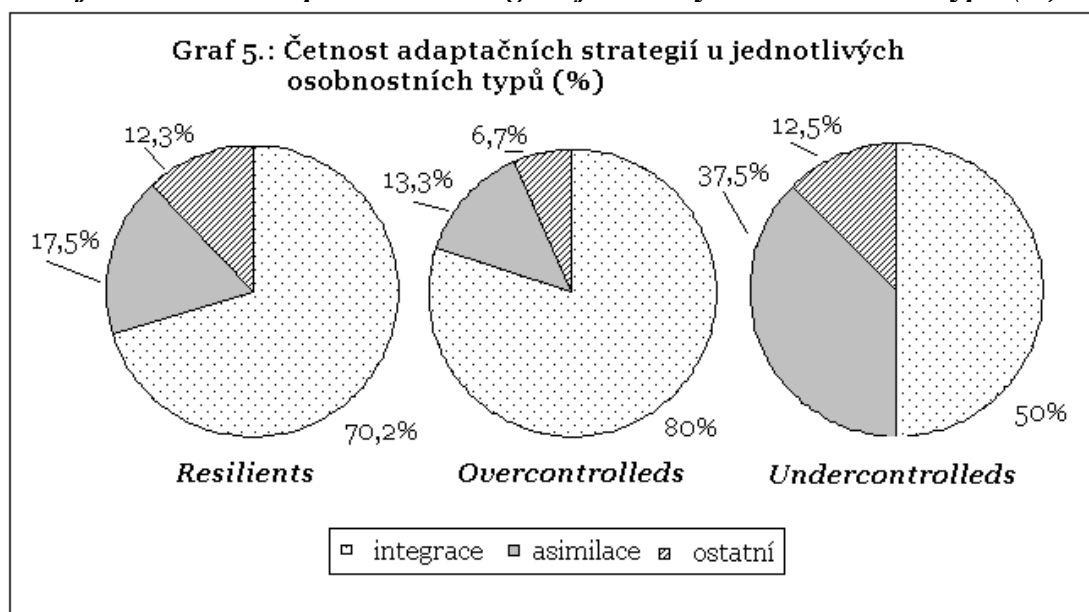
5.4.4. Adaptační strategie a osobnostní typ

Na základě hodnocení dvaceti výroků vystihujících adaptační chování bylo stanoveno 72 studentů inklinujících k integrační strategii, 20 k asimilační, 7 respondentů projevovalo tendence k separaci a dva k marginalizaci. Dva studenti nevykazovali vyhraněnost k žádné z uvedených adaptačních strategií.

Původní předpoklad, že jednotlivé osobnostní typy mají sklon k výběru určité adaptační strategie, nebyl zcela potvrzen (Graf 5.). U všech profilů osobnosti převažovaly sklony k integraci následované asimilačními tendencemi. Pouze u undercontrolleds navzdory profilu vlastností tohoto osobnostního typu se ve srovnání s dalšími dvěma typy výrazněji vyskytl sklon k asimilaci. Ostatní typy adaptačních strategií se nevyskytovaly v takové četnosti, aby byly započítány jako samostatná

položka. Při komparaci profilů vlastností jednotlivých osobnostních typů v případě integrace a asimilace také nebyly shledány žádné sjednocující prvky (příloha 11., 12., 13.). Z detailnějšího pohledu na výběr adaptační strategie (příloha 14.) je patrné hodnocení stejných položek, avšak rozdílnou mírou, která částečně koresponduje s profilem vlastností jednotlivých osobnostních typů. U každého profilu osobnosti jsou očividné jisté tendence k určitým behaviorálním vzorcům v jednotlivých oblastech života: rodina, kulturní aktivity, komunikace a jazyk, sociální aktivity, mezilidské vztahy.

Graf 5.: Četnost adaptačních strategií u jednotlivých osobnostních typů (%)

Resilients nevykazují extrémní přístup v žádném z uvedených modelů jednání. Ze všech tří typů disponují nejvyšší mírou otevřenosti vůči novým zkušenostem, která se odráží v jejich přístupu k majoritní populaci. Kladou veliký důraz jak na udržování kontaktu se svou rodinou, tak na navazování a udržování mezilidských vztahů se zástupci majority. Nevyhraněnost postojů je dobrým předpokladem pro dynamické přizpůsobování se novým situacím. Overcontrolleds věnují zvýšenou pozornost těm oblastem společenského života, které představují sociální jistoty. Jedná se zejména o udržování aktivního vztahu s rodinou, jež je zárukou bezpečného

zázemí, navazování a posilování vztahů se zástupci majority a to jak v soukromí, tak v pracovně profesním vztahu. S tím úzce souvisí vysoce hodnocený bod týkající se co nejrychlejšího osvojení místního jazyka, který představuje vstupní bránu k úspěšné adaptaci v novém prostředí. Undercontrolleds orientují svou pozornost na společenské dění a to v obou zemích. Přisuzují význam interpersonálním kontaktům se zástupci jak majority, tak krajanů, a ze všech osobnostních typů nejvíce upřednostňují svou kulturu před kulturou hostitelské společnosti.

Nebylo prokázáno, že by jednotlivé typy osobnosti inklinovali k určité adaptační strategii v té či oné oblasti společenského života. Každý z nich má stejné vstupní předpoklady k úspěšné adaptaci. Záleží až na konkrétních okolnostech a podmínkách, ve kterých k vlastnímu přizpůsobení dochází, a jak tuto situaci imigrant disponující určitým profilem vlastností ustojí.

5.5. Ověření hypotéz

1. Předpokládáme, že neexistuje univerzální obraz prostorových preferencí k dlouhodobému či krátkodobému pobytu pro celý výzkumný vzorek, ale zároveň předpokládáme, že existují určité shody charakteru alternativní destinace u jednotlivých osobnostních typů.

Univerzální obraz prostorových preferencí ať už v případě krajů České republiky nebo celosvětového měřítka, nebyl zjištěn. Jeho podoba byla podmíněna zejména místem studia resp. umístěním země původu, charakterem znalosti a profilem vlastností. Ty regiony, které respondent osobně navštívil, byly zpravidla hodnoceny jako velmi atraktivní. U krajů ČR byl charakter znalosti dokreslen nejen osobní návštěvou, ale i délkou pobytu v zemi, která se odrážela ve schopnosti region vůbec ohodnotit.

Druhá část hypotézy byla testována na tvorbě mentálních map prostorových preferencí celosvětového měřítka v kontextu potenciální migrace. Bylo potvrzeno, že jednotlivé osobnostní typy opravdu determinují výběr alternativní destinace k dlouhodobému či trvalému pobytu. Zatímco resilients jsou otevření i neznámým a odlehlejší krajinám, overcontrolleds a undercontrolleds upřednostňují ty lokality,

kteří jsou důvěrně známě, nebo které jsou svým charakterem blízké zemi původní.

První hypotéza byla potvrzena.

2. Předpokládáme, že jedinci, kteří vykazují charakterické znaky pro určitý osobnostní typ budou mít sklon k výběru týchž faktorů, které ovlivňují podobu mentálního obrazu prostorových preferencí k dlouhodobému či trvalému pobytu.

Bylo prokázáno, že výběr a vliv faktorů, které podmiňují výběr alternativní destinace k dlouhodobému či trvalému pobytu, koresponduje s profilem vlastností jednotlivých osobnostních typů. Střední míra otevřenosti vůči zkušenostem, nízký podíl neuroticismu a vyšší hodnoty v ostatních vlastnostech u resilientů se promítly do průměrného hodnocení činitelů, z něž jsou patrné sklony k otevřenosti i vůči neznámým zemím a cizím kulturám. Overcontrolleds naopak vyzdvihovali ty faktory, které představují životní jistoty zejména v oblasti mezilidských vztahů a sociálně materiálního zázemí. Pro undercontrolleds, jejichž profil osobnosti je předurčuje k vyšší uzavřenosti a netoleranci vůči novému a jinému, kladou důraz na ty činitele, kteří se týkají kulturně sociálního zázemí.

I druhá hypotéza byla potvrzena.

3. Předpokládáme, že jedinci, kteří vykazují charakterické znaky pro určitý osobnostní typ budou mít sklon k výběru téže adaptační strategie.

Testování korelace mezi osobnostním typem a výběrem strategie adaptace neprokázalo mezi nimi přímou souvislost. U každého osobnostního typu bylo možné identifikovat jedince, kteří mají sklony k integrační, asimilační, separační a marginalizační strategii adaptace. V detailnějším studiu adaptačních strategií a osobnostního typu byly odhaleny určité souvislosti mezi profilem osobnosti a sklonem k jistým behaviorálním vzorcům v dílčích oblastech společenského života. Je možné označit různou míru významu jednotlivých okruhů společenského života pro dílčí typy osobnosti, avšak z výsledků šetření vyplývá, že každý osobnostní typ má stejné možnosti k úspěšné adaptaci a záleží až na konkrétních podmínkách reálné situace, ve kterých se maximálně projeví vlastnosti každého jedince zvlášť.

Třetí hypotéza nebyla potvrzena.

Vzrůstající význam studia mezinárodních migrací v neustále se ‚zmenšujícím‘ světě vede ke zvyšujícímu se zájmu o tento jev u stále více vědních oborů. Problematika migrací už není záležitostí pouze sociologů, politologů, ekonomů, historiků a geografů, ale pomalu se dostává do hledáčku psychologů, genetiků, lékařů, mikrobiologů, religionistů atd. Psychologie se pozvolna ale jistě etabluje na poli tohoto studia, a jak bylo prezentováno na předchozích stranách, oprávněně. Právě psychologický přístup může pomoci odhalit skryté čistě subjektivní aspekty migračního pohybu, zejména vnitřní pohnutky vedoucí k činu, percepci a prožívání reality okolo nás a činitele podmiňující adaptační chování. Poznatky získané psychologií představují důležité elementy koláže faktorů, které působí na migrační a adaptační proces, a doplňují znalosti zejména objektivních činitelů, kterým se věnují především sociologové, geografové, politici a ekonomové.

Přínosem pro migrační problematiku je zejména specifické uchopení tematiky mentálních map prostorových preferencí, které se zaměřuje především na jejich tvorbu, percepci reality, zpracování informací a volbu činitelů podmiňujících výsledný obraz. Behaviorální geografie jako jediný obor integruje psychologii osobnosti a studium mentálních kognitivních map. Hledá souvislosti mezi profily osobnosti migrantů a jejich obrazy alternativních destinací dlouhodobého či trvalého usídlení. Odkrývá jak tendence jedinečné pro jednotlivé osobnostní typy, tak sjednocující prvky, které mohou značně napomoci při celkovém studiu problematiky ostatními vědními disciplínami. Zohledňuje taková specifika, jako je fáze životního cyklu a jeho vliv na podobu mentálních map prostorových preferencí a na motivační síly představující hybatele migračního procesu. Právě studium subjektivních impulsů iniciujících migraci může značně přispět při tvorbě strategie výběru těch imigrantů, které jsou společností žádané resp. jak docílit toho, aby přišli zrovna ti, kteří jsou ‚chtění‘.

Vedle psychologie osobnosti studium migračního a adaptačního procesu

ovlivňuje i speciální psychologický obor interkulturní psychologie, který tuto problematiku obohatil termíny jako jsou kulturní distance, akulturace a prožívání akulturačního stresu, sociokulturní standardy, transmise kultury, etnická, národní a kulturní identita a sociokulturní handicap. Těmito pojmy rozšiřuje záběr kritérií, kterými je pohyb lidí determinován a posléze studován. Interkulturní psychologie má své právoplatné místo na poli studia adaptačního procesu a adaptačních strategií. Právě skrze její perspektivu je zohledňován vliv kulturních rozdílů na možnosti jednotlivých strategií v různých sociokulturních kontextech.

Jak dokládají výsledky práce profil osobnosti a další psychické jevy významně ovlivňují podobu našich představ o alternativních destinacích, ve kterých si umíme představit náš budoucí život. Tím přímo ovlivňují motivační síly, které jsou iniciátory pohybu. Testování těchto faktorů však bylo provedeno na podkladě hypotetické situace, tedy respondenti uvažovali o sobě jako o potenciálních nikoliv aktivních imigrantech. A projevy chování, které dotazování uváděli, se pohybovali v rovině tendencí, nikoliv již realizovaných behaviorálních vzorců. Proto není relevantní z jednoho výzkumu definovat konkrétní závěry o vlivu profilu vlastností jednotlivých typů osobnosti na proces migrace a adaptace. Text si toto ani nedefinoval za svůj cíl. Hlavním cílem bylo přiblížit psychologické pozadí migrace a adaptace a vytvořit tak ucelený přehled přínosu psychologie pro studium mezinárodní migrace. Psychologické pozadí mezinárodní migrace a adaptace cizinců do majoritní společnosti je stále neprobádanou oblastí, která si zasluhuje více pozornosti.

SEZNAM ZKRATEK

AMU – Akademie muzických umění
BIVŠ – Bankovní institut vysoká škola
ČVUT – České vysoké učení technické
ČZU – Česká zemědělská univerzita v Praze
EU – Evropská unie
EU 15 – tato zkratka zahrnuje Belgie, Dánsko, Finsko, Francii, Irsko, Itálii, Lucembursko, Německo, Nizozemí, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko, Švédsko, Velkou Británii
JU – Jihočeská univerzita
MPSV ČR – Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
MŠMT ČR – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
MU – Masarykova univerzita v Brně
MV ČR – Ministerstvo vnitra České republiky
NNO – nevládní neziskové organizace
OCEAN - O = openness (otevřenost vůči zkušenostem), C = conscientiousness (svědomitost), E = extraversion (extraverze), A = Agreeableness (přívětivost), N = neuroticism (neuroticismus).
OEAEAP - Open European Academy of Economics and Politics
OU – Ostravská univerzita v Ostravě
PFM – Pětifaktorový model osobnosti (kap. 1.2.)
UK – Univerzita Karlova v Praze a Hradci Králové
UP – Univerzita Palackého v Olomouci
VŠE – Vysoká škola ekonomická
VŠCHT – Vysoká škola chemicko-technologická
ZU – Západočeská univerzita

1. Literatura:

Alexander, J.C.: *Tehdy a dnes: mé názory na „začlenění“ v průběhu čtvrtstoletí.* In: Marada, R. (ed.): *Etnická různost a občanská jednota. Sociologická řada sv.3.* Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2005, str. 11-15.

Barša, P.: *Politická teorie multikulturalismu.* Brno, CDK 1999.

Barša, P., Baršová A.: *Česká republika jako přistěhovalecká země.* Policy Paper. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 2006. <http://www.iir.cz/display.asp?ida=138> (staženo 8.6.2007)

Baršová, A.: *Integrace přistěhovalců v Evropě: od občanské integrace k multikulturalismu a zpět?* Konference Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit, 24.5.2005.
http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/ABarsova_Integrace_pristehovalcu_v_Evropce.pdf (staženo 1.6.2007)

Berry, J.W.: *Immigration, acculturation and adaptation.* In: *Applied Psychology.* 46/1, 1997, str. 5-34.

Brouček, S. et al.: *Základní pojmy etnické teorie.* In: *Český lid.* 78/4, 1991, str. 237-257.

Buzan, T.: *Mentální mapování.* Praha, Portál 2007.

Čaněk, M. (I.): *Rozhovor s Dušanem Drbohlavem: Česká republika je stále ve vleku harmonizace s Evropskou unií, v naplňování vlastní migrační a integrační politika má ještě mnohé rezervy.* www.migraceonline.cz 22.6.2005.
http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/DDrbohlay_Rozhovor_o_migracni_politice.pdf (staženo 17.6.2007)

Čaněk, M. (II.): *Rozhovor s Dušanem Drbohlavem (2.část): Legální příležitosti k zaměstnávání cizinců neodpovídají poptávce na trhu práce.* www.migraceonline.cz 22.6.2005.
http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/DDrbohlay_Rozhovor_o_legalni_a_nelegalni_migraci.pdf (staženo 17.6.2007)

Černoušek, M.: *Chování prostorové.* In.: *Velký sociologický slovník.* Praha, Karolinum 1991, sv. 1, str. 408-409.

- Černoušek, M.: *Psychologie životního prostředí*. Praha, Karolinum 1992.
- Černoušek, M., Drbohlav, D.: *Mentální mapy*. In.: *Velký sociologický slovník*. Praha, Karolinum 1991, sv. 1, str. 591.
- Čížinský, P.: *Některé úvahy nad povahou současného zákona o pobytu cizinců*. www.migraceonline.cz prosinec 2006.
http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/PcizinskyCizineckyzakon_komentarkdiskusi_1.pdf (staženo 3.8.2008)
- Dragomirecký, A.: *Teorie osobnosti*. Praha, Stratos 2005.
- Drbohlav, D.: *Mentální mapa ČSFR. Definice, aplikace, podmíněnost*. Praha, Sborník ČSGS, 1991, 96, č.3, str. 163-176.
- Drbohlav, D.: *Behaviorální geografie aneb snaha více poznat a porozumět chování člověka v prostoru a čase*. In.: Gardavský, V. (ed.): *Otázky geografie 3*. Praha, ČGS 1995, str. 5-23.
- Flégr, J.: *Mechanismy mikroevoluce*. Praha 1998.
<http://www.natur.cuni.cz/flegr/pdf/flegrevoluce97.pdf> (staženo 2.1.2007)
- Fonagy, P., Target, M.: *Psychoanalytická teorie*. Praha, Portál 2005.
- Fröhlich, W. D., Driver, J.: *Dtv-Wörterbuch zur Psychologie*. München 1990.
- Fuller, G., Chapman, M.: *On the Role of Mental Maps in Migration Research*. In: *International Migration Review*. Vol. 8, No 4. New York, The Center for Migration Studies 1974, str. 491-506.
- Gould, P.: *On Mental Maps*. In: *Michigan Interuniversity Community of Mathematical Geographers*. Discussion Paper No. 9., Michigan, University of Michigan 1966.
- Gould, P.: *Problems of Space Preference Measures and Relationships*. In: *Geographical Analysis I*. January 1969.
- Gould, P., White, R.: *Mental Maps*. London, Routledge 2002.
- Grinberg, L., Grinberg, R.: *Psychoanalytic Perspectives on Migration and Exile*. London, Yale University Press New Haven and London 1989.
- Hartl, P., Hartlová, H.: *Psychologický slovník*. Praha, Portál 2004.

Heckamnn, F.: *Integration Policie in Europe: National Differences and/or Divergence?* EFFNATIS Working paper 28. European forum for migration studies, Institute at the University of Bamberg. Novemer 1999. http://web.unibamberg.de/projekte/effnatis/Paper28_efms.pdf (staženo 24.4.2007)

Hess, B.B., Markson, E.W., Stein, P.J.: *Sociology*. New York, 1992.

Hofstede, G.: *Kultury a organizace. Software lidské mysli*. Praha, Filozofický fakulta UK 1999.

Hřebíčková, M., Urbánek, T.: *Typologický přístup ke zkoumání osobnosti*. In: Blatný, M. (ed.): *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti*. Praha, Academia 2006, str.44–60.

Huntington, S.: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha, Rybka Publisher 2001.

Chudilová, I.: *Cizinci v České republice*. In: *Naše společnost 2003*. Praha, CVVM SÚ AV ČR 2003.

Inkeles, A., Levinson, D. J.: *National character: the study of modal personality sociocultural systems*. In: Lindsey, G., Aronson, E. (ed.): *The Handbook of Social Psychology*. Vol. 4. Reading, MA, Addison-Wesley 1954, 2nd ed. 1969.

Jandourek, J.: *Sociologický slovník*. Praha, Portál 2007.

Jasinskaja-Lahti, I.: *Psychological Acculturation and Adaptation among Russian-Speaking Immigrant Adolescents in Finland*. Academic Dissertation, March 2000, University of Helsinki. Department of Social Psychology, Faculty of Social Sciences.

<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosps/vk/jasinskaja-lahti/> (staženo 11.6.2008)

Jaunzems, I., Brown, L.B.: *A Social-Psychological Study of Latvian Immigrants in Canberra*. In: *International Migration*. Vol. X, No ½, 1972, str. 53-70.

Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P.: *Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie*. KSGRR Přf UK, 2000.

<http://prg.xf.cz/#skripta> (staženo 18.3.2008)

Johnston, R. J. et al. (ed.): *The Dictionary of Human Geography*. London, Blackwell 1994.

Kern, H., Mehlová, Ch., Nolz, H., Peter, M., Winterspergerová, R.: *Přehled psychologie*. Praha, Portál 1999.

- Kohák, E., Kolářský, R., Míchal, I. (ed.):** *Závod s časem. (Texty z morální ekologie)*. Praha, Ministerstvo životního prostředí 1996.
- Kouřil, P.:** *Displacement a pojem tradiční lidové kultury*. In.: *Sociální studia*. Brno, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2004, č.2, str. 43-56.
- Krejčí, J.:** *Národ*. In.: *Velký sociologický slovník*. Praha, Karolinum 1996, sv. 2, str. 668-669.
- Lehmanová, Z.:** *Mezikulturní komunikace a evropský proces*. In. Urbánek, P. (ed.): *Interkulturní vzdělávání ve sdejnocující se Evropě*. Liberec, Pedagogická fakulta TU 1999, str. 20-28.
- Lynch, K.:** *The Image of the City*. Cambridge, Mass., MIT Press 1960
- Metiková, M.:** *Imaginárne domoviny: vymiestenie v tvrobe Salmana Rushdieho*. In.: *Sociální studia*. Brno, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2004, č.2, str. 71-78.
- Nový, I., Schroll-Machl, S.:** *Spolupráce přes hranice kultur*. Praha, Management press 2005.
- Pekerti, A.E., Thomas, D.C.:** *Communication in Intercultural Interaction*. In: *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 34/2, 2003, str. 139-154.
- Petráčeková, V., Kraus, J. (ed.):** *Akademický slovník cizích slov*. Praha, Academia 1995.
- Petruciová, J.:** *Multikulturalismus, kultura a identita*. Ostrava, Ostravská univerzita 2005.
- Petrusek, M.:** *Adaptace*. In.: *Velký sociologický slovník*. Praha, Karolinum 1991, sv. 1, str. 40.
- Petrusek, M.:** *Prostor sociální*. In.: *Velký sociologický slovník*. Praha, Karolinum 1996, sv. 2, str. 868.
- Piscová, M.:** *K niektorým poznatkom sociologického výskumu národnej identity*. In: Bačová, V, Kusá, Z. (ed.): *Identity v meniacej se spoločnosti*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1997, str. 88-98.
- Prudký, L. (I.):** *Hodnoty a normy v české společnosti – stav a vývoj v posledních letech*. Praha, KVDO FHS UK 2004.

Prudký, L. (II.): *Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice.* Praha, KVDO FHS UK 2004.

Prudký, L., Moravcová, M.: *Výzkum postojů k nacionalismu a etnickým menšinám a cizincům v ČR.* In: *Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a cizincům v České republice.* FSS MU a FHS UK, 2002 05-10, s. 10.

Průcha, J.: *Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů.* Praha, Portál 2004.

Renas, S. M., Kumar, R.: *The Cost of Living, Labour Market Opportunities, and the Migration Decision: a Case of Misspecification?* In: *The Annals of Regional Science.* No 2. Washington, Union Printing Company 1978, str. 95-103.

Řičan, P.: *Psychologie osobnosti.* Praha, Pyramida Orbis 1975.

Svozil, B.: *Znojmo a Retz na mentálních mapách studentů – enviromentální pohled.* 8.vedecká konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků, FPV UKF Nitra, 18-19.4.2007.

http://citadel.ukf.sk/konferencia/papers/PDF_Geografia/Svozil.pdf

(staženo 7.3.2008)

Szaló, C.: *Vymístění uvnitř životního světa: kulturní vymístění jako přepis.* In.: *Sociální studia.* Brno, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2004, č.2, str. 27-41.

Šípek, J.: *Úvod do geopsychologie.* Praha, ISV nakladatelství 2001.

Šišková, T. (ed.): *Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturním společenství 21. století.* Praha, Portál 2001.

Šmausová, G.: *Genderové aspekty displacementu.* In: *Sociální studia.* Brno, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2004, č.2, str. 9-26.

Štětka, V.: *Symbolická vymístění, národní identita a (re)konstrukce paměti.* In: *Sociální studia.* Brno, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2004, č.2, str. 79-91.

Tardy, V.: *Psychologie osobnosti.* Praha, SPN 1964.

Toffler, A.: *Šok z budoucnosti.* Práce, Praha 1992.

Tollarová, B.: *Integrace cizincův Česku: pluralita nebo asimilace?* In: *Biograf.* 39/2006. ISSN 1211-5770.

Trompenaars, F.: *Handbuch Globales Managen. Wie man kulturelle Unterschiede im Geschäftsleben versteht.* München 1993.

Vágnerová, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese. Rozšířené a přepracované vydání.* Praha, Portál 2004.

Vláčil, J.: *Motivace.* In.: *Velký sociologický slovník.* Praha, Karolinum 1991, sv. 1, str. 651-652.

Národ. In: *Všeobecná encyklopedie.* 1999, sv. 5, str. 297.

White, S. E.: *Mental Map Variability: a Migration Modeling Problem.* In: *The Annals of Regional Science.* No 3. Washington, Union Printing Company 1978, str. 89-97.

Studie: ČR bude trpět největším nedostatkem pracovníků v EU. Brusel, SEO 28.2.2008. <http://ekonomika.ihned.cz/c1-20546420> (staženo 26.6.2007).

2. Vládní dokumenty:

Koncepce integrace cizinců v roce 2005. In: *Usnesení vlády ČR č. 126 z 8.2.2006 ke Koncepci integrace cizinců v roce 2005.*
http://www.cizinci.cz/files/clanky/324/KIC_aktualizovana.pdf (staženo 10.7.2007).

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha. Praha, MŠMT ČR 2001. <http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf> (staženo 12.1.2007).

Společné základní principy politiky migrace v Evropské unii. Přijatý Radou EU 19.11.2004.

Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně některých zákonů, ve změně pozdějších předpisů.

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve změně pozdějších předpisů.

Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky. In: *Usnesení vlády ČR č. 689 ze 7. 7. 1999.*

3. Internetové portály:

Web 1: <http://www.cizinci.cz/> Cizinci v České republice. Stránky Ministerstva práce a sociálních věcí o integraci cizinců. MPSV ČR.

Web 2: <http://www.domavcr.cz/> Doma v České republice. MPSV ČR a IOM.

Web 3: www.imigracecz.org Legální migrace otevřená šance. Pilotní projekt Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků. MPSV ČR a IOM.

Web 4.: www.facebook.com Internetová sociální síť Facebook.com

Web 5.: www.unister.cz Internetová sociální síť Unister.de

Web 6.: www.vkontakte.ru Internetová sociální síť VKontakte.ru

Web 7.: www.outofservice.com/bigfive/ U.C.Berkeley psycholog *Oliver D. John*, Ph.D.

PŘÍLOHA 1.: Dotazník česká verze

A)

1) Kdybyste se rozhodli nevrátit zpět do Vaší rodné země, jakou mírou by ovlivnily Vaše rozhodování ve výběru místa, kde byste chtěli dlouhodobě nebo trvale žít, následující faktory?

Ohodnoťte **1** (žádný vliv) – **5** (silný vliv)

					žádný vliv				silný vliv
1	2	3	4	5					
1.	Pracovní příležitosti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2.	Výše příjmu v cílové zemi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.	Politické klima cílové země	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4.	Imigrační politika cílové země	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5.	Společná historie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6.	Jazyk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7.	Náboženství	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8.	Kultura cílové země	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9.	Krajina a podnebí	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10.	Osobní návštěva země	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11.	Vzdálenost od země původu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12.	Rodinné vztahy	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13.	Mezilidské vztahy v zemi původu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14.	Touha po zkušenosti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15.	jiné:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2) 2a) Do tabulky napište ty země, které hodnotíte pro dlouhodobý nebo trvalý pobyt jako velmi atraktivní (3 země) a jako velmi nežádoucí (3 země):

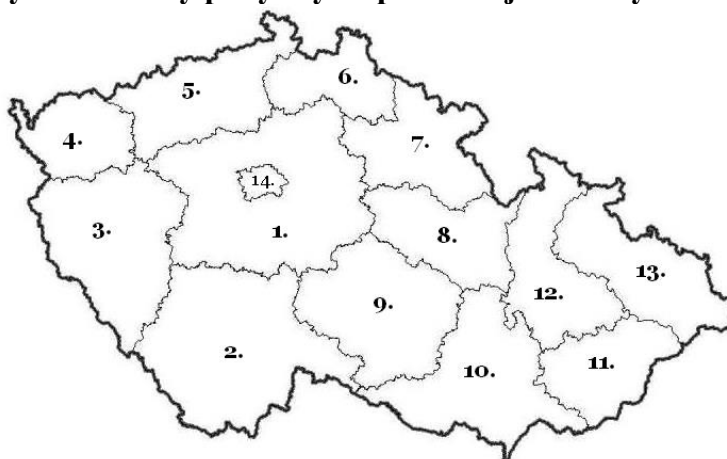
	země
a) velmi atraktivní	1.
	2.
	3.
e) velmi nežádoucí	1.
	2.
	3.

2b) Z Vámi uvedených zemí podtrhněte ty, které jste osobně někdy navštívili.

3) Uveďte tři země světa, ve kterých byste byly podle Vás nejlépe přijati místním obyvatelstvem? (Nemusí se jednat o ty samé země, které jste uvedli v otázce 2a.)

1.
2.
3.

4) 4a) Kdybyste se rozhodli zůstat v České republice, jakou míru atraktivity pro dlouhodobý nebo trvalý pobyt byste přiřadili jednotlivým krajům?

		velmi nežádoucí	nežádoucí	přijatelné	atraktivní	velmi atraktivní	nevím
1.	Středočeský	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2.	Jihočeský	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.	Plzeňský	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4.	Karlovarský	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5.	Ústecký	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6.	Liberecký	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7.	Královehradecký	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8.	Pardubický	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9.	Vysočina	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10.	Jihomoravský	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11.	Zlínský	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12.	Olomoucký	☐	☐	☐	☐	☐	☐

13.	Moravskoslezský	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14.	Praha	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4b) Podtrhněte ty kraje, které jste osobně někdy navštívili.

5) Ve kterých krajích byste byli podle Vás nelépe přijati místním obyvatelstvem?

1.
2.
3.

B)

6) Kdybych se rozhodl žít v cizí zemi, tak bych...

					určitě ne						určitě ano			
1	2	3	4	5										
1.	...	udržoval pravidelný kontakt s rodinou ve své zemi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
2.	...	usiloval o to, aby se má rodina za mnou přistěhovala.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
3.	...	dodržoval tradice a zvyky své země.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
4.	...	účastnil se kulturních akcí, které pořádají mí krajané.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
5.	...	chtěl, aby moje děti hovořily mým mateřským jazykem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
6.	...	sledoval bych filmy a četl knihy v mateřském jazyce.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
7.	...	pravidelně sledoval dění v zemi původu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
8.	...	se účastnil voleb své země.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
9.	...	se snažil najít krajaný, kteří žijí v hostitelské zemi.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
10.	...	navštěvoval diskusní fóra na serverech země původu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
11.	...	si hledal životního partnera mezi majoritním obyvatelstvem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
12.	...	chtěl, aby moje děti chodili do školy s majoritou.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
13.	...	snažil přijmout životní styl majoritního obyvatelstva.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
14.	...	dodržoval tradiční zvyky hostitelské země.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
15.	...	se snažil co nejdříve naučit jazyk hostitelské země.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		
16.	...	hovořil v soukromí jazykem hostitelské země.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		

17. ... se snažil najít práci mezi místním obyvatelstvem.
18. ... usiloval o získání státního občanství hostitelské země.
19. ... se snažil najít přátele mezi místním obyvatelstvem.
20. ... se snažil trávit volný čas s místním obyvatelstvem.

C)

7) Vnímám se jako člověka, který...

ohodnoťte **1** (nesouhlasí) – **5** (souhlasí)

		nesouhlasí				souhlasí
		1	2	3	4	5
1.	... je hovorný.	☐	☐	☐	☐	☐
2.	... má tendenci hledat na druhých chyby.	☐	☐	☐	☐	☐
3.	... dělá svou práci svědomitě.	☐	☐	☐	☐	☐
4.	... je deprimovaný, smutný.	☐	☐	☐	☐	☐
5.	... je originální, přichází s novými nápady.	☐	☐	☐	☐	☐
6.	... je uzavřený.	☐	☐	☐	☐	☐
7.	... vstřícně pomáhá druhým.	☐	☐	☐	☐	☐
8.	... je trochu neopatrný ve svém jednání.	☐	☐	☐	☐	☐
9.	... je uvolněný a dobře zvládá stres.	☐	☐	☐	☐	☐
10.	... je zvědavý a zajímá se o nové věci.	☐	☐	☐	☐	☐
11.	... je plný energie.	☐	☐	☐	☐	☐
12.	... snadno se začne s druhými hádat.	☐	☐	☐	☐	☐
13.	... je spolehlivý pracovník.	☐	☐	☐	☐	☐
14.	... je někdy nervózní, napjatý.	☐	☐	☐	☐	☐
15.	... je vynalézavý a o věcech hluboce přemýšlí.	☐	☐	☐	☐	☐
16.	... snadno se pro něco nadchne.	☐	☐	☐	☐	☐
17.	... umí odpouštět.	☐	☐	☐	☐	☐
18.	... má tendenci k zmatenému jednání.	☐	☐	☐	☐	☐

19.	... je hodně starostlivý.	☐	☐	☐	☐	☐
20.	... má představivost.	☐	☐	☐	☐	☐
21.	... má tendenci být klidný, tichý.	☐	☐	☐	☐	☐
22.	... je důvěřivý.	☐	☐	☐	☐	☐
23.	... má tendenci být líný.	☐	☐	☐	☐	☐
24.	... je emociálně stabilní.	☐	☐	☐	☐	☐
25.	... je tvořivý, vynalézavý.	☐	☐	☐	☐	☐
26.	... se chová asertivně, umí nenásilně a otevřeně projevít svůj názor.	☐	☐	☐	☐	☐
27.	... může být chladný a stranit se.	☐	☐	☐	☐	☐
28.	... má tendenci dělat věci, dokud je nedokončí.	☐	☐	☐	☐	☐
29.	... může být náladový.	☐	☐	☐	☐	☐
30.	... oceňuje umělecké a estetické zkušenosti.	☐	☐	☐	☐	☐
31.	... je někdy stydlivý.	☐	☐	☐	☐	☐
32.	... je pozorný a milý téměř ke každému.	☐	☐	☐	☐	☐
33.	... je ve své práci efektivní.	☐	☐	☐	☐	☐
34.	... v napjatých situacích zůstává chladným.	☐	☐	☐	☐	☐
35.	... dává přednost stereotypní práci.	☐	☐	☐	☐	☐
36.	... chodí mezi lidi, je společenský.	☐	☐	☐	☐	☐
37.	... se někdy na druhé rozčílí.	☐	☐	☐	☐	☐
38.	... který plánuje a svými plány se řídí.	☐	☐	☐	☐	☐
39.	... snadno znervózní.	☐	☐	☐	☐	☐
40.	... rád přemýšlí a hraje si s myšlenkami.	☐	☐	☐	☐	☐
41.	... má umělecké zájmy.	☐	☐	☐	☐	☐
42.	... rád s dalšími spolupracuje.	☐	☐	☐	☐	☐
43.	... je roztržitý.	☐	☐	☐	☐	☐
44.	... je náročný na umění, hudbu a literaturu.	☐	☐	☐	☐	☐

45. ... je hrdý.
46. ... je velmi nábožensky založený.
47. ... je politicky nezaujatý.
48. ... často nevychází se svým okolím.

8) Ve které zemi jste strávil většinu svého mládí?

9) Jak dlouho jste zde žil? (v letech)

10) Ohodnoťte, jak se vám tam líbilo.

Nelíbilo							líbilo
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

11) Ve které zemi žijete teď?

12) Ohodnoťte, jak se vám zde líbí.

nelíbí						líbí	
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

13) Do které sociální třídy by Vás zařadili Vaši rodiče?

- nejvyšší
- vyšší střední
- střední
- nižší střední
- nejnižší dělnická

D)

14) Pohlaví:

- a. žena b. muž

15) Věk:

16) Státní příslušnost:

17) V jakém prostředí jste žil ve své zemi?

a. megalopole	d. maloměsto
b. velkoměsto	e. venkov

c. střední město

f. nemohu posoudit

18) Jak dlouho už jste v České republice?

19) Kterou školu studujete?

a. Univerzita:

b. Fakulta:

20) Jak dnes vidíte svou budoucnost?

a. Chci se vrátit do své země.

b. Chci se dlouhodobě usadit v České republice.

c. Chci se trvale usadit v České republice.

d. Chci se dlouhodobě usadit v jiné zemi než v ČR.

e. Chci se trvale usadit v jiné zemi než v ČR.

21) Jaká je výše Vašeho měsíčního příjmu v CZK?

a. do 4 999,-

b. 5 000,- – 9 999,-

c. 10 000,- - 14 999,-

d. 15 000,- - 19 999,-

e. 20 000,- - 29 999,-

f. 30 000,- a více

22) Jaká je výše Vašich měsíčních výdajů?

a. do 4 999,-

b. 5 000,- – 9 999,-

c. 10 000,- - 14 999,-

d. 15 000,- - 19 999,-

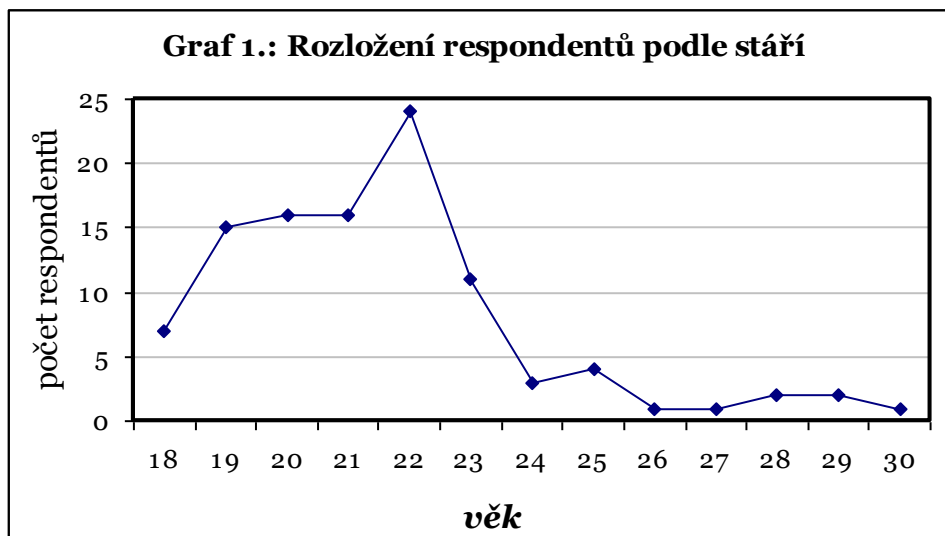
e. 20 000,- - 29 999,-

f. 30 000,- a více

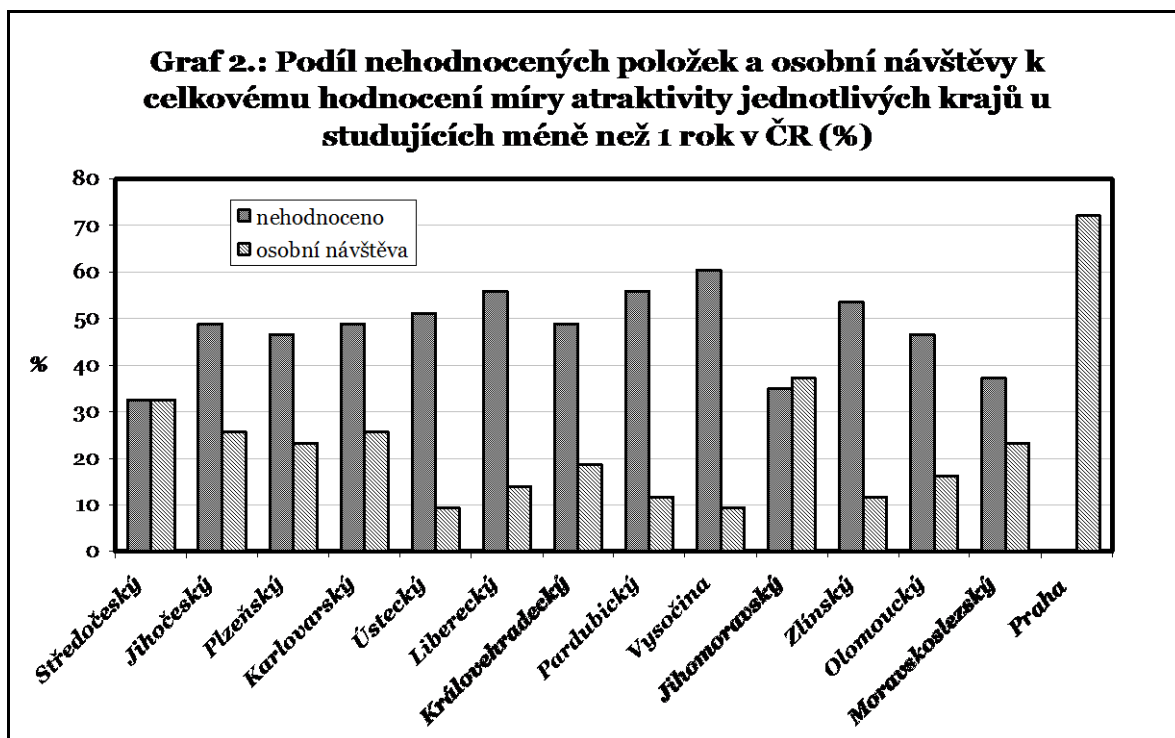
PŘÍLOHA 2.: Tab. 1.: Respondenti podle pohlaví a státní příslušnosti.

	národnost	žena	muž	celkem
1	Belgie		1	1
2	Bělorusko	2	1	3
3	Benin		1	1
4	Bosna a Hercegovina		1	1
5	Botswana	2		2
6	Francie		2	2
7	Ghana		1	1
8	Chile		1	1
9	Indie	2		2
10	Izrael		5	5
11	Kanada	1		1
12	Kazachstán	1	4	5
13	Kolumbie	1	1	2
14	Kyrgyzstan		1	1
15	Malajsie	2		2
16	Portugalsko		2	2
17	Rusko	9	1	10
18	Saudská Arábie		2	2
19	Slovinsko		1	1
20	Slovensko	19	20	39
21	Spojené království		5	5
22	Španěleko		1	1
23	Taiwan	1	1	2
24	Turecko		1	1
25	Ukrajina	2	2	4
26	USA	3		3
27	Uzbekistan		1	1
28	Vietnam	1	1	2
		46	57	103

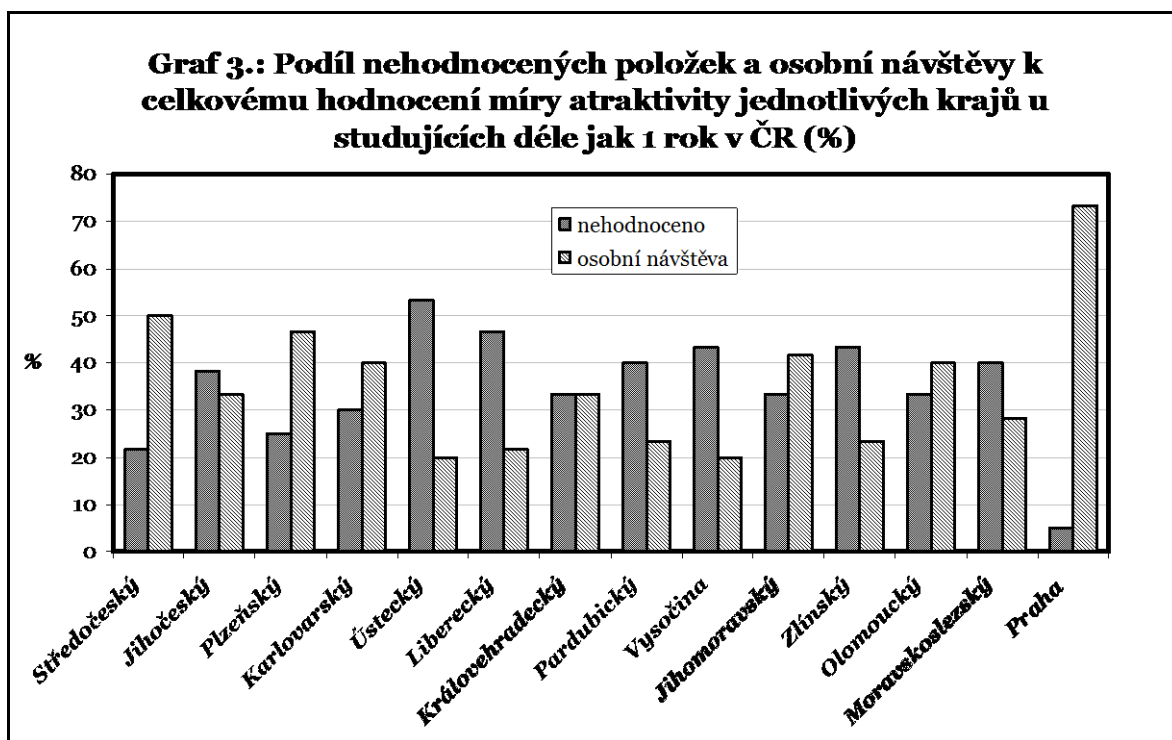
PŘÍLOHA 3.: Graf 1.: Rozložení respondentů podle stáří (absolutní hodnoty; celkem 103).

PŘÍLOHA 4.: Graf 2.: Podíl nehodnocených položek a osobní návštěvy k celkovému hodnocení míry atraktivity jednotlivých krajů u studujících méně než 1 rok v ČR (%).

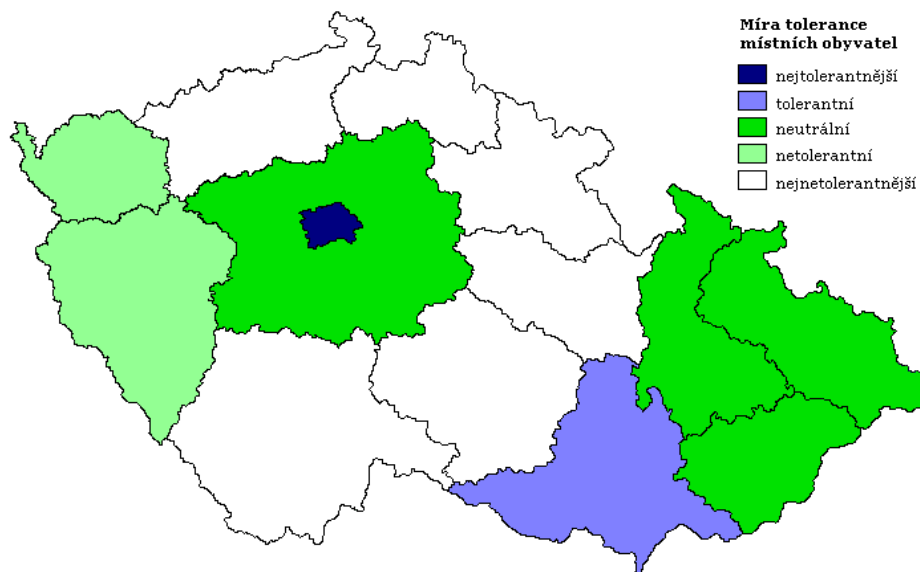

PŘÍLOHA 5.: Graf 3.: Podíl nehodnocených položek a osobní návštěvy k celkovému hodnocení míry atraktivity jednotlivých krajů u studujících méně déle jak 1 rok v ČR (%).

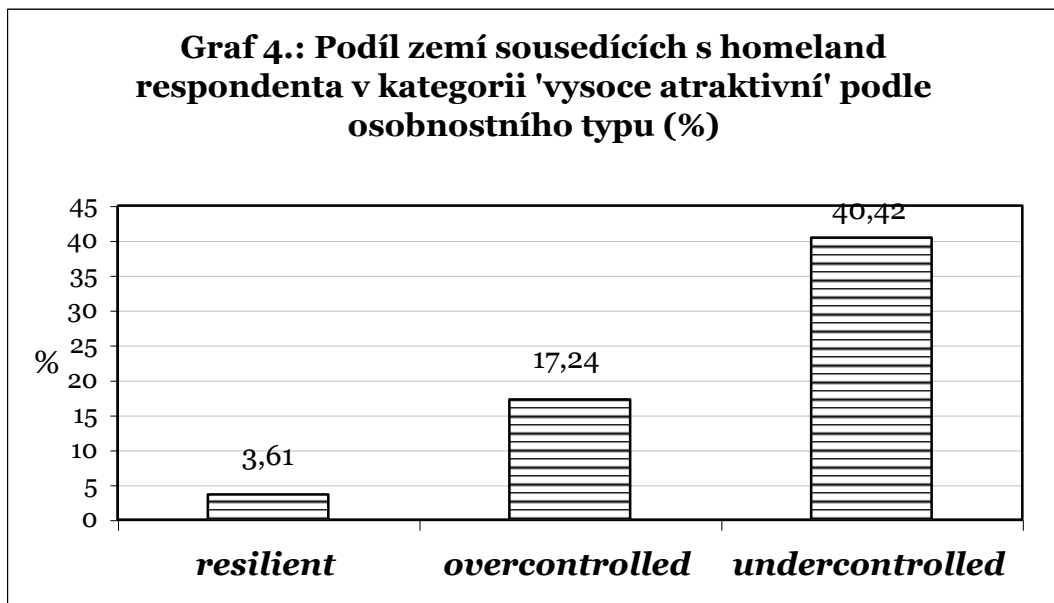

PŘÍLOHA 6.: Kartogram 1.: Míra tolerance místních obyvatel k imigrantům podle zahraničních studentů studujících v ČR.

Kartogram 1.: Míra tolerance místních obyvatel k imigrantům podle zahraničních studentů studujících v ČR

PŘÍLOHA 7.: Graf 4.: Podíl zemí sousedících se zemí původu respondenta v kategorii ‚vysoce atraktivní‘ podle osobnostního typu (%).

PŘÍLOHA 8.: Tab. 2.: Země, které se umístily na prvních deseti místech v kategorii ‚velmi atraktivní‘ (%).

1	Česko	14,7
2	Spojené Království	11,6
3	USA	7,2
4	Španělsko	6,8
5	Austrálie	6,2
	Francie	6,2
6	Německo	5,8
7	Kanada	5,1
8	Švýcarsko	4,8
9	Švédsko	4,1
10	Slovensko	3,1

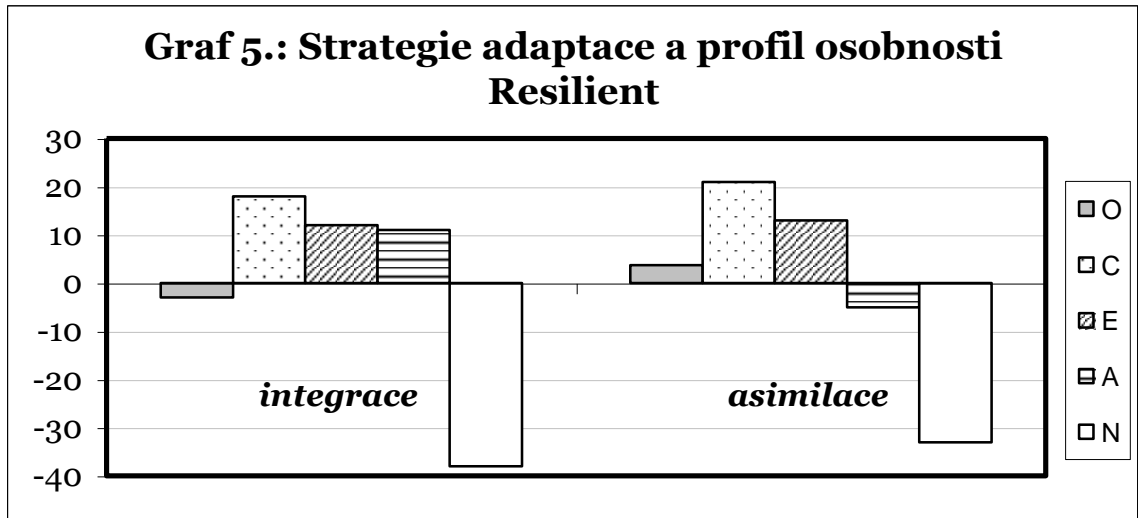
PŘÍLOHA 9.: Tab. 3.: Země, které se umístily na prvních deseti místech v kategorii ‚velmi nežádoucí‘ (%).

1	Irák	9,2
2	Čína	7,6
3	USA	6,7
4	Rusko	6,3
5	KLDR	5,0
6	Spojené Království	4,2
7	Německo	3,4
8	Indie	2,9
	Irán	2,9
	Itálie	2,9
	Polsko	2,9
9	Rumunsko	2,5
	Turecko	2,5
	Ukrajina	2,5
	Zimbabwe	2,5
10	Afghánistán	2,1
	Maďarsko	2,1
	Somálsko	2,1

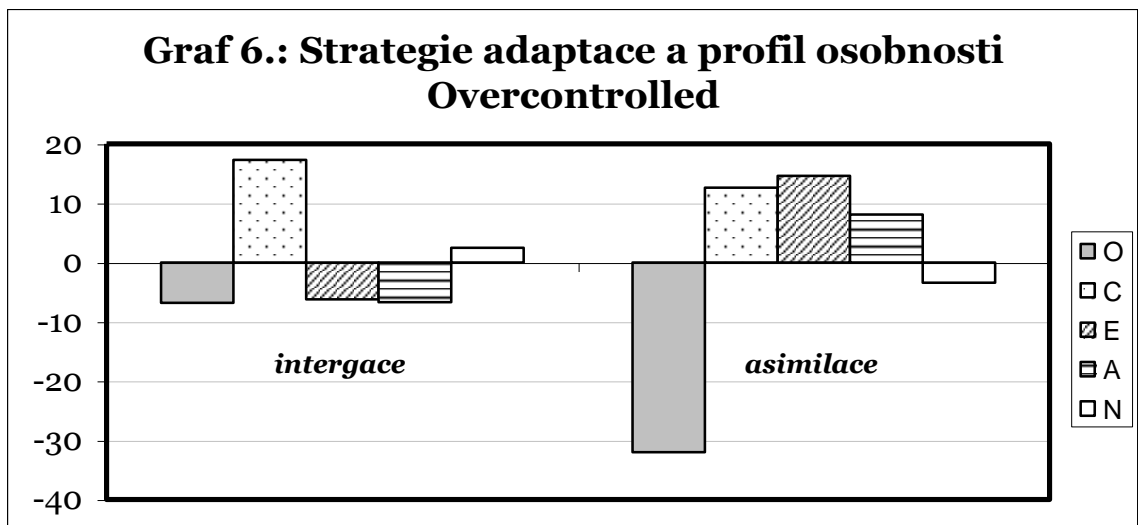
PŘÍLOHA 10.: Tab. 4.: Země, které se umístily na prvních deseti místech v kategorii ‚nejtolerantnější‘ (%).

1	Česko	16,3
2	USA	7,4
3	Polsko	7,1
	Spojené Království	7,1
4	Austrálie	5,3
5	Španělsko	4,9
6	Kanada	4,2
	Rusko	4,2
7	Německo	3,2
8	Itálie	2,5
9	Francie	1,8
	Irsko	1,8
	Maďarsko	1,8
	Nizozemí	1,8
	Řecko	1,8
	Švédsko	1,8
10	Finsko	1,4
	Indie	1,4
	Nový Zéland	1,4
	Slovensko	1,4
	Ukrajina	1,4

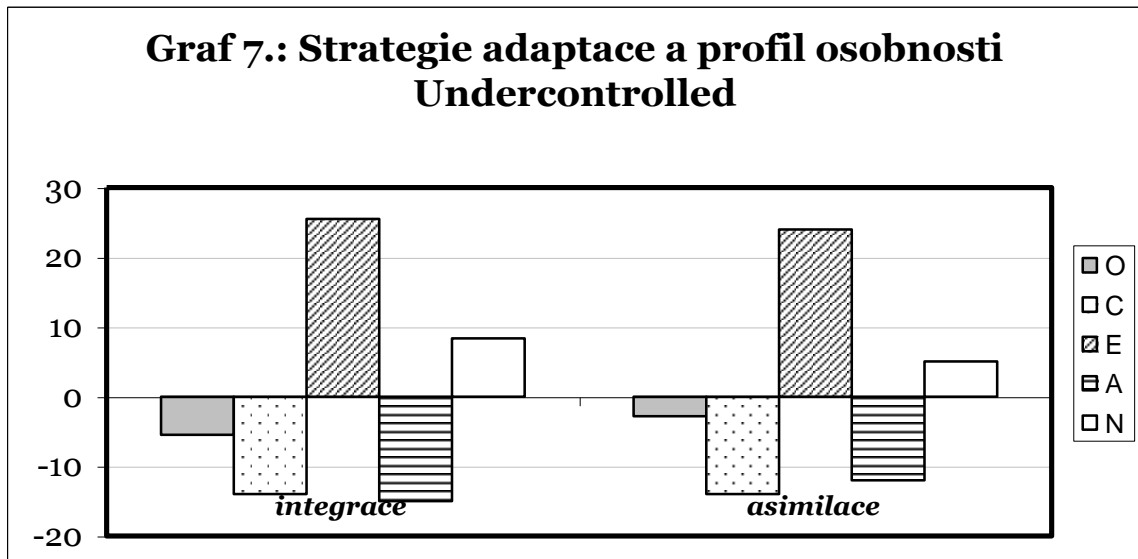
PŘÍLOHA 11.: Graf 5.: Strategie adaptace a profil osobnosti Resilient (z-skóry, směrodatná odchylka = 1).

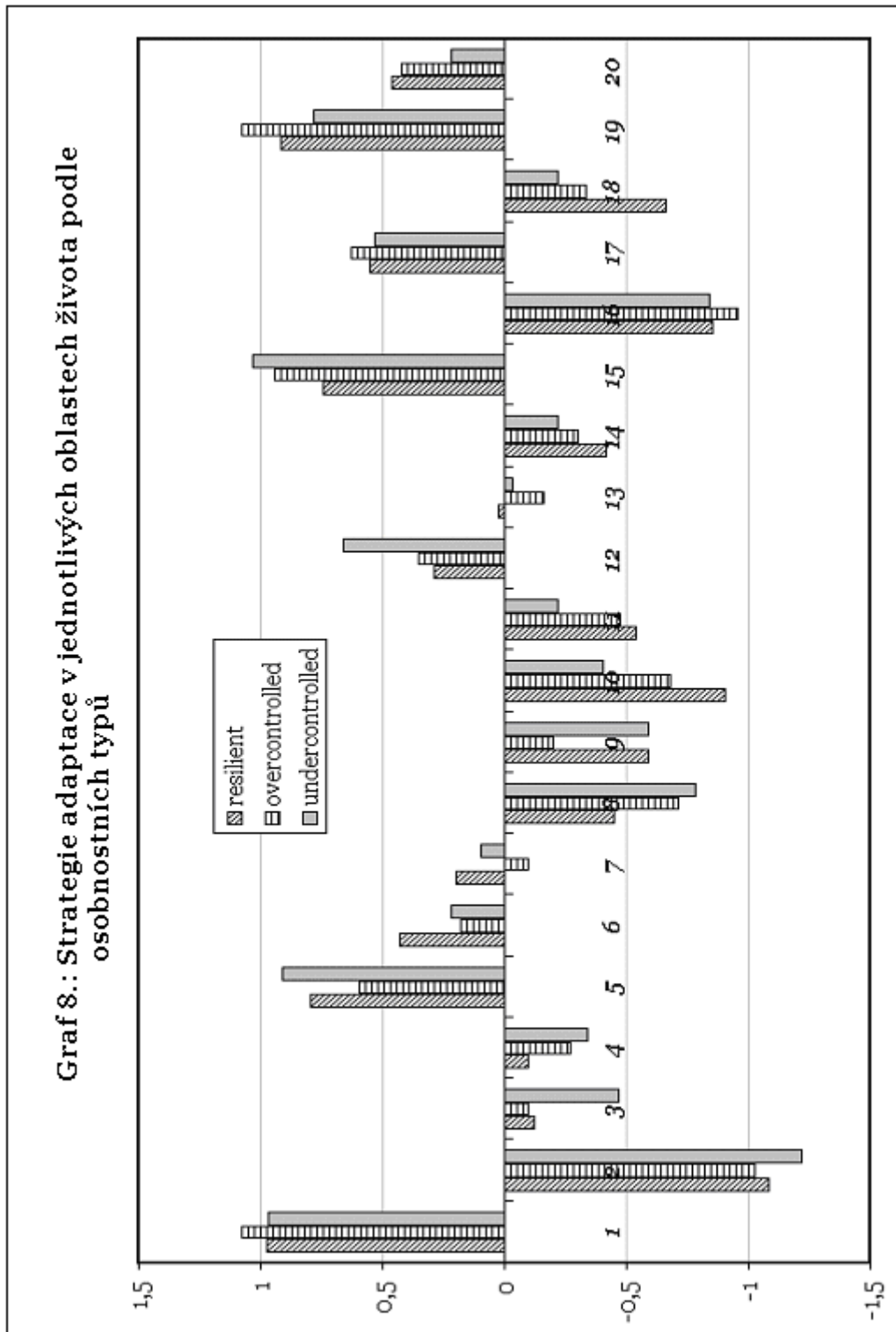
PŘÍLOHA 12.: Graf 6.: Strategie adaptace a profil osobnosti Overcontrolled (z-skóry, směrodatná odchylka = 1).

PŘÍLOHA 13.: Graf 7.: Strategie adaptace a profil osobnosti Undercontrolled (z-skóry, směrodatná odchylka = 1).

PŘÍLOHA 14.: Graf 8.: Strategie adaptace v jednotlivých oblastech společenského života podle osobnostních typů (z-skóry, směrodatná odchylka = 1).

Vysvětlivky: Body 1 – 10 charakterizují jednání orientované na původní prostředí a komunitu krajanů, body 11 – 20 charakterizují jednání orientované na nové prostředí a majoritu. Hodnoty –1,5 – 1,5 vyjadřují míru identifikace s výrokem od minimální po maximální.

Kdybch se rozhodl žít v cizí zemi, tak bych...

1. ... udržoval pravidelný kontakt s rodinou ve své zemi
2. ... usiloval o to, aby se má rodina za mnou přistěhovala.
3. ... dodržoval tradice a zvyky své země.
4. ... účastnil se kulturních akcí, které pořádají mí krajané.
5. ... chtěl, aby moje děti hovořily mým mateřským jazykem.
6. ... sledoval bych filmy a četl knihy v mateřském jazyce.
7. ... pravidelně sledoval dění v zemi původu.
8. ... se účastnil voleb své země.
9. ... se snažil najít krajany, kteří žijí v hostitelské zemi.
10. ... navštěvoval diskusní fóra na serverech země původu.
11. ... si hledal životního partnera mezi majoritním obyvatelstvem.
12. ... chtěl, aby moje děti chodili do školy s majoritou.
13. ... snažil přijmout životní styl majoritního obyvatelstva.
14. ... dodržoval tradiční zvyky hostitelské země.
15. ... se snažil co nejdříve naučit jazyk hostitelské země.
16. ... hovořil v soukromí jazykem hostitelské země.
17. ... se snažil najít práci mezi místním obyvatelstvem.
18. ... usiloval o získání státního občanství hostitelské země.
19. ... se snažil najít přátele mezi místním obyvatelstvem.
20. ... se snažil trávit volný čas s místním obyvatelstvem.